

Lingvazin

Magazin za jezik i književnost Broj II/2–3 Decembar 2014. ISSN 2303-4831

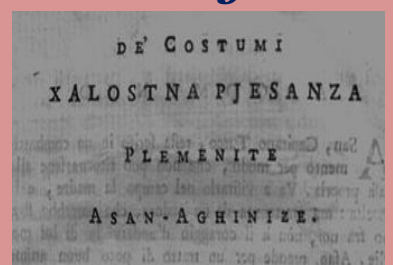
● **Intervju: William Labov i Gillian Sankoff**

● **Za *Lingvazin* piše Jonathan Culler**

● **U ovom broju s povodom: 240 godina od prvog bilježenja balade *Hasanaginica***

Sadržaj

Lingvazin – Magazin za jezik i književnost

Izdavač

Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli

Adresa izdavača

Dr. Tihomila Markovića 1
75000 Tuzla
Bosna i Hercegovina

Glavni i odgovorni urednik
Halid Bulić

Konsultanti

Refik Bulić (lingvistika)
Azra Verlašević (književnost)
Najil Kurtić (mediji)

Redakcija

Edna Klimentić
Erna Murić
Naida Osmanbegović
Aida Sijamhodžić
Anida Malkić
Edina Ustavdić-Nurikić

Dizajn i prijelom

Halid Bulić
Almir Halilović

Ilustrator

Suad Velić

E-mail

institut@izbjik.ba

Lingvazin izlazi tri puta godišnje i besplatan je.

Objavljuje se na web stranici:
www.izbjik.ba.

 Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli

ISSN 2303-4831

Lingvazin je indeksiran u bazi podataka EBSCO.

Mišljenja i stavovi koje zastupaju autori nisu nužno i stavovi Redakcije.

03 Uvodnik

04 S povodom

04 Munib Maglajlić
Lokalna obilježja u *Hasanaginici*

09 Naida Osmanbegović
Onkraj toposa stida

10 Refik Bulić
Na kome je jeziku spjevana *Hasanaginica*

14 Dvadeset godina od objavljivanja prvih udžbenika bosanskog jezika nakon osamostaljenja Bosne i Hercegovine

15 Husein Zvrko
Ratno iskustvo pisanja *Gramatike bosanskog jezika* autora Hanke Vajzović i Huseina Zvrke

16 Enes Karić
Uspomene na objavljivanje udžbenika 1994.

18 Srebren Dizdar
Kako smo izradili udžbenike u ratnim uslovima

27 Intervju

27 William Labov i Gillian Sankoff
Jezik moramo prihvatiti onakav kakav jeste

30 Radovi

30 Jonathan Culler
Lirika, jezik, kultura

32 Alma Hasukić
Drame Jasne Šamić

35 Douglas S. Bigham
Jedan planet, jedan jezik: Koliko je realistična lingvistika naučne fantastike

37 Halid Bulić

Rod pridjeva i “drugo stanje”

39 Nejla Kalajdžisalihović
O važnosti jednojezičkih rječnika dostupnih na internetu

41 Minela Kamenjaš
Kulinarški recept – stilistici zanimljivi elementi

44 Srebrenka Mačković
Ko je počeo rat? – U ćorsokaku između diskursa i moći u filmu *No Man's Land* Danisa Tanovića

52 Osvrti

52 Promocija novog broja *Diwana* na 41. gradačaćkim književnim susretima

53 Naučni skup *Mihailu Laliću u čast*

54 Ruka koja vodi glumce – Dani grada Tešnja

55 Međunarodni filološki forum za studente i doktorande

56 Lingvazin predstavlja

56 Mersina Šehić
Zrinka Ćoralić: *Bosansko-njemački frazeološki rječnik*

57 Naida Osmanbegović
Intimnost imaginarnog projekta (Faruk Šehić: *Moje rijeke*)

59 Vijesti o jeziku i književnosti

59 Deseti broj časopisa *Bosanski jezik*

61 Najava događaja

61 Drugi bosanskohercegovački slavistički kongres

Dobrodošlica

Na kraju još jedne “lingvističke” godine predstavljamo vam novi *Lingvazin*. Ovaj put *Lingvazin* se pojavljuje kao dvobroj, na mnogo više stranica i sa mnogo više tekstova i saradnika nego što je uobičajeno. Ovim se dvobrojem i zaokružuje drugo godište magazina.

Iako je *Lingvazin* prva publikacija ove vrste u Bosni i Hercegovini i definitivno nema prethodnika ni uzora u zemlji, kontinuiranim je izlaženjem i stalnim rastom kvaliteta pokazao da je mnogo više od eksperimenta te da je održiv i da za njim itekako ima potrebe.

Jedan od najvažnijih i najvidljivijih kvaliteta *Lingvazina* još od prvog broja jeste otvorenost prema svjetskoj lingvistici i saradnja s lingvistima iz inozemstva. Nekima su od njih tekstovi u *Lingvazinu* prvi tekstovi na bosanskom jeziku. U ovom broju nastavljamo s tom praksom. Za *Lingvazin* ovaj put piše Jonathan D. Culler, američki lingvist i književni teoretičar. Njegov tekst na zanimljiv način govori o lirici, jeziku i kulturi. Također donosimo i tekst američkog lingvista Douglasa C. Bighama, koji govori o lingvističkim problemima u naučnoj fantastici.

Osim u pogledu saradnje s pojedinim lingvistima, *Lingvazin* se u prethodnom periodu “otvorio” inozemstvu i na druge načine. Prije svega ističemo uključivanje magazina u bazu podataka EBSCO, što će svakako doprinijeti njegovoj boljoj vidljivosti u akademskoj zajednici. Također, ostvarena je saradnja sa srodnim projektom u Velikoj Britaniji – magazinom *Babel*.

Kao i u dosadašnjim brojevima, i sada u *Lingvazinu* imate priliku čitati intervju s poznatim svjetskim lingvistima. Ovaj put to su William Labov i Gillian Sankoff, čuveni američki sociolingvisti.

U rubrici *S povodom* obilježavamo dvije godišnjice koje smatramo veoma značaj-

nim za bosanski jezik, književnost i kulturu. Prva je od njih 240. godina od prvog objavljivanja bošnjačke balade *Hasanaginica*. Tim povodom za *Lingvazin* pišu Munib Maglajlić, Naida Osmanbegović i Refik Bulić.

Za razliku od prethodne godišnjice, koju su kao značajnu prepoznale i neke druge organizacije, druga bi godišnjica koju obilježavamo bez *Lingvazina* ostala zaboravljena. Riječ je o dvadesetogodišnjici izdavanja prvih udžbenika bosanskog jezika i čitanki nakon osamostaljenja Republike Bosne i Hercegovine. O tim udžbenicima, njihovom nastanku, značaju i utjecaju za *Lingvazin* govore Husein Zvrko, Enes Karić i Srebren Dizdar.

U posebnim radovima govori se o drugim temama zanimljivim za lingvistiku ili nauku o književnosti: rodu pridjeva i “drugom stanju”, jednojezičkim rječnicima na internetu, kulinarskim receptima i stilskim sredstvima koja se u njima koriste, diskursu i moći u filmu *Ničija zemlja* te o *Dramama* Jasne Šamić.

Od ostalih sadržaja izdvajamo osvrte na četiri značajna događaja, prikaze dviju knjiga i najavu Drugog bosanskohercegovačkog slavističkog kongresa. Na posljednjoj stranici donosimo *Lingvazinov kalendar* za 2015. godinu.

Najznačajnija aktivnost Instituta za bosanski jezik i književnost u Tuzli u prethodnom periodu bilo je izdavanje prve knjige. To je monografija *Arhaični govori u gornjem toku Spreče: živinički kraj* autora Refika Bulića.

Na kraju nam ostaje da svima zahvalimo na saradnji i da, kao i uvijek, poželimo da čitanje *Lingvazina* bude ugodno i korisno svima do kojih on dopre te da svi oni koji ga budu čitali shvate njegovu pojavu i kao poziv za saradnju.

Halid Bulić

Lokalna obilježja u Hasanaginici

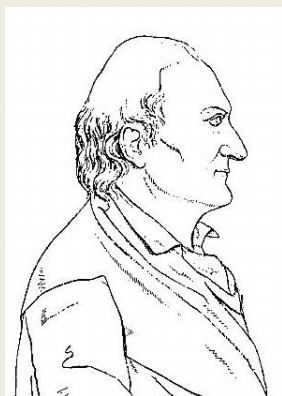
U literaturi o Hasanaginici nezanemarljiv broj autora zastupao je mišljenje da je ova balada pjesnički odgovor na neko lokalno porodično zbivanje na području koje se u vrijeme kada je pjesma nastala i objavljena nalazilo u sastavu Osmanskog carstva (Imotska krajina).

Alberto Fortis, u čijoj je knjizi o Dalmaciji objavljen tekst ove znamenite balade, bilježi da Morlaci – čije pjesništvo “još nije posve zgaslo niti se svelo na prepjevavanje starinskih stvari” – pjevaju svoje pjesme redovito uz gusle, nerijetko improvizirajući od početka do kraja. Da stanovnici dalmatinske Zagore pjevaju pjesme putujući po pustim planinama, osobito noću – čime se dotiče tematike Žalostne pjesance – Fortis uočava na mjestu u njegovoj knjizi o Dalmaciji kada, osvrćući se na sami sadržaj pjesama, primjećuje kako Morlaci pjevaju – “o starim djelima slavenskih velikaša i kraljeva ili o kakvom tragičnom događaju”. S druge strane, i Fortisov dalmatinski prijatelj i pomagač, Splitsanin Julije Bajamonti, također je zapazio kako “ilirski Homer” sastavljaju nove pjesme “prigodom kakva dvoboja, otmice ili drugoga sličnoga događaja”. Uzimajući u obzir ova Fortisova i Bajamontijeva zapažanja, Matija Murko – tragajući u

svom dugom terenskom i znanstvenom putovanju za pjesničkim zavičajem Hasanaginice – došao je do čvrstog uvjerenja da zbiljski događaj nedvojbeno stoji iza pjesničkog zbivanja u ovoj baladi, tj. da je bio neposredan povod nastanku pjesme. Na temelju bogatog terenskog iskustva i razgovora sa brojnim pjevačima, Murko odlučno zaključuje da se prije nastanka pjesme mora desiti “qualche avvenimento – događaj”. Murko ističe ovu povezanost nastanka pjesama sa lokalnim zbivanjima koja se odvijaju u okolini usmenih pjesnika-pjevača, primjenjujući to posve određeno na okolnosti pod kojima je mogla nastati balada o plemenitoj Hasan-aginoj ljubici: “Ovo isto ponavljali su mi svi pjevači-pjesnici sa kojima sam se upoznao na svojim putovanjima – mora biti neki događaj ili događaj da bi oni mogli o tome pjevati. Takvi su događaji naročito ‘ženidbe’ (svadbe), kojih u narodnoj epici imamo veoma mnogo, i ovi pjevači su na svadbama, često vrlo dugim, najviše pjevali. Međutim, Asanaginici nas najviše privlači ‘tragični događaj’, o kakvima po Fortisu Morlaci također rado pjevaju na svojim putovanjima kroz planine, naročito noću. U takvoj sredini Asanaginica je nastala tamo gdje se dogodio tragični događaj. To znači u okolini važne tvrđave

Imotski, čiji je kadija uzeo ženu što ju je Asanaga otjerao...” Zanimanje za lokalna obilježja u Hasanaginici ponovno je potaknuo, čitav niz decenija nakon Murka, književnik Alija Isaković, odsudno zaslužan za obilježavanje dvijestote obljetnice Fortisova objavljivanja balade, koje je godine 1974. označilo obnavljanje zanimanja za ovu pjesmu. Isaković je u ozračju ove godišnjice pohodio predjele u neposrednom zaleđu dalmatinske obale za koje se misli da su bili prostor gdje su živjele ličnosti vezane za dešavanja koja su bila povod nastanku usmene balade, kojoj su u živoj usmenoj tradiciji ovog kraja bezuspješno nastojali ući u trag zaljubljenici u pjesmu – od Vuka Karadžića, preko Matije Murka i Ivana Meštrovića do Alije Isakovića, koji je o tome posvjedočio jezgrovito i spisateljski upečatljivo u putopisnom zapisu Hasanaginici u pohode: “Vuk je ovuda projahao 1838, ali više nije bilo balade. Svi koji su poslije Fortisa došli u Imotsku krajinu, došli su kasno. Tako je i sa mnom bilo. To sam znao kad sam već ljetos krenuo tamo. Iz okrajka sjećanja silno su izbijali likovi, razlijevale se riječi, razaznavale namjere, vihorile udesne kretnje.”

Međutim, ni do danas nije razjašnjen povijesni identitet likova opjevanih baladom niti se saznalo nešto više o zbivanju

Alberto Fortis

koje je pokrenulo nepoznatog pjesnika ili vjerovatnije pjesnikinju da spjeva baladu koja je brojnim naraštajima uvijek nanovo privlačila pažnju. Najviše truda je uloženo pri pokušajima da se utvrdi historijski predak Hasan-age iz pjesme, koji puštanjem ljube izaziva baladična zbivanja koja dovode do tragičkog raspleta. Ipak, nije otkriveno ništa opipljivo i nije se saznalo ništa određeno o zbivanju, tj. zbilji pjesnikova okruženja, sa kojom balada o plemenitoj kaduni, tj. pjesnička tvorevina, stoji u složenom suodnosu – kao i uvijek kada stvarno zbivanje izazove rađanje neke pjesme. Kakav je odnos balade o kobnom puštanju ljube Hasan-agine prema događaju koji je – po svemu sudeći – na svojim počecima možda i hroničarski vjerno opjevala, ostalo je do danas tajna, kao što je tajnovito i mnogo šta drugo što stoji u vezi sa ovom izuzetnom pjesmom, sadržano u neznatom putu što ga je ova balada prešla od časa kada ju je otpjevala ili izgovorila njezina pjesnikinja do sretnog trenutka kada se našla otisnuta na stranicama knjige o putovanju po Dalmaciji Padovljanina Alberta Fortisa.

Put je ovaj prepun zagonetki. Da li je Fortis osobno slušao i zabilježio baladu ili ju je – što je vjerovatnije – dobio zabilježenu? Ako pretpostavku da ju je dobio zapisanu uvažimo kao valjanu, slijedi pitanje: Ko je Fortisu poslao zapis balade? Učeni Splićanin Julije Bajamonti ili neki drugi Fortisov znanac? Ako je to bio, naprimjer, Bajamonti, slijedi opet pitanje: Da li je Bajamonti sam zabilježio baladu ili mu ju je već zapisanu poslao neko s one strane mletačko-osmanske granice, neko poput

Osman-bega Filipovića iz Odžaka kod Glamoča, sa kojim se Bajamonti dopisivao i kojeg je posjećivao? To je, međutim, bio tek dio u mogućem nizu pitanja koja iskrsavaju pri pokušaju osvjetljavanja puta koji je prešao Fortisov zapis ove balade do trenutka tiskanja u poglavlju o životu i običajima Morlaka u njegovoj knjizi o Dalmaciji.

Nerazjašnjena tajna opjevanog zbivanja ne dopušta, dakle, mogućnost praćenja odnosa pjesme i zbilje, tj. praćenja poetizacije na putu od događaja do pjesme o istom događaju, što se može zorno učiniti na primjeru balade o pogibiji sarajevskih janičarskih prvaka Morića i nekih drugih bošnjačkih “žalosnih” pjesama.

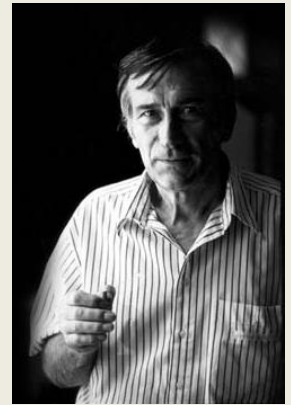
Možda je tajnu opjevanog zbivanja mogao javnosti otkriti Oto Bihalji-Merin u davnom razgovoru sa uglednim Mostarcem, Husagom Čišićem, da kazivanja koja su prethodila razgovoru o zbivanju opjevanom Hasanaginicom nisu kod njega izazvala unekoliko razumljiv ironično-odbojni stav prema Husaginoj familijarnosti sa ličnostima iz bosanskohercegovačke povijesti. Husaga Čišić je Otu Bihalji-Merinu saopćio porodičnu predaju prema kojoj je baladom sačuvano sjećanje na porodičnu dramu koja se odigrala u vrijeme dok se porodica nalazila nastanjena na području Imotske krajine. Po Čišićevom svjedočenju ovaj je porodični zaplet opisan “tek nasumce i sa mnogo nedostataka”. Ako je predaja vjerodostojna u smislu veze sa Hasanaginicom, to bi značilo da je u procesu poetizacije, od događaja do pjesme o njemu, došlo do znatnijih promjena, što bi moglo biti posljedica uobličavanja građe iz životne zbilje pjesnika

balade u novu stvarnost pjesničke tvorevine. Napokon, evo tog dijela zapisa o Husagi Čišiću iz pera Ota Bihalji-Merina, koji je u tom davnašnjem susretu u Mostaru možda propustio priliku da skine veo sa jedne od brojnih tajni vezanih za ovu baladu:

Husagina intimnost sa likovima istorije još nam dođe čudnija pri pomenu imena Hasanage, mada se tu ne radi o simboličnoj već stvarnoj familijarnosti, jer je Hasanaginica predak starog gospodina koji sedi preko puta nas i pokušava da iz prošlosti i današnjice sklopi sliku i sudbinu ovog grada. Tako velika je bila nesreća, koja je iznenada i presudno izbila u porodičnoj istoriji, da se preokrenula u uzvišenost i slavu i, mada još uvek skrivena i prećutkivana, postala ponos porodice. Podrugljiv je osmeh na staračkim Husagininim usnama, refleks stare nadmoći i lake poruge prema pesniku koji je porodičnu dramu opisao tek nasumice i sa mnogo nedostataka i propusta.

To je bila tajna porodice, o kojoj se, prema tradiciji, ili nije govorilo ili samo nago-veštavalo. Tamna, potresna kob, obavijena pijetetom.

Taj deo porodične hronike odigrao se u Imotskom. Tamo je ranjen predak Husagin, muslimanski vođa i borac, čuven u ona nemirna vremena, kada su se čak i zanatlije upisivale u spiskove janičara, naoružali se i oni koji se nikad nisu borili. Zaljuljalo se veliko Tursko Carstvo. Je li to ono vreme kada su i Tatari stali uz sultane i kada ga je Sobjeski potukao

Alija Isaković

pred Bečom? U to doba, dakle, porodica je još živjela u Imotskom, u staroj, slavnoj kuli...

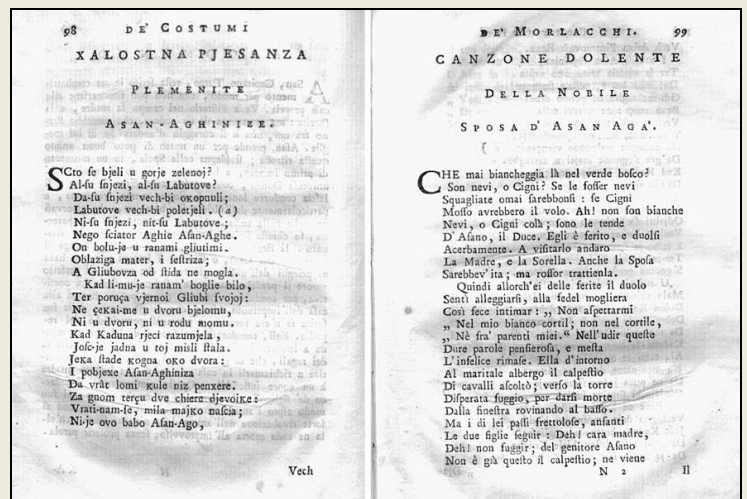
Na Bihalji-Merinovo pitanje o sudbini junaka balade, Hasan-age, Husaga Ćišić je kazao: "Hasanaga je ranjen u borbi protiv Mletaka. Kod Imotskog, na prostranom polju, stajali su beli šatori i po njegovom pobjedničkom povratku. Posle nesreće, koju je porodica ćutanjem zastirala, kao što se zastiru ogledala u kući koju žalost zadesi, a koju su pesnici u znaku svemoćne ljubavi glasno proneli kroz zemlje i vremena, posle nesreće, dakle, Hasan pođe na veliki hadžiluk. Pošao je, kažem, ali se nije vratio. Njegova četiri sina, Mehmed, Mustafa, Mahmud i Muhamed, u Carigradu su učili teologiju. Pripadali su krugu viđenih ljudi o kojima se govorilo. O ženama porodice hronika ćuti..."

Da li se u Ćišićevom kazivanju vezanom za Hasanagicu radi o predaji sa dokumentarnom osnovom, s obzirom na tragično zbivanje opjevano baladom, ili je riječ o porodičnom poistovjećivanju, toliko čestom kada je riječ o nekim poznatim pjesmama – kakva je naprimjer sarajevska balada o na smrt osuđenom (Ibrahim-begu) – ostaje zasada bez mogućnosti da bude istraženo. Međutim, i mimo Husagine porodične predaje postoje u samom Fortisovom zapisu tragovi koji su ranije istraživače navodili na pretpostavku da je baladom opjevana lokalna porodična tragedija na području Imotske krajine sredinom 18. stoljeća. Na zaključak da je pjesmu izazvalo stvarno lokalno zbivanje navodi pojava Imotskog kadije, što je poslužilo kao

osnova za rasprostranjeno mišljenje da se pjesmom zapamćena porodična drama odigrala na području Imotskog. Ali, bez obzira na činjenicu da se zbivanje opjevano baladom može sigurnije smjestiti na šire područje Imotskog ili nekog od susjednih kadiluka – jer je kadija Imotskog kadiluka mogao prositi kadunu sa područja svoga, ali također i susjednog kadiluka – izvjesno je da je lokalni karakter stvarnog događaja, izveden na osnovi ove pojedinosti, prilično siguran. Druga pojdinost koja ukazuje na pretpostavku da je pjesma u dosta bliskoj vezi sa zbivanjem koje ju je izazvalo jeste oblik imena jednog od protagonista balade, Hasanagicinog brata, bega Pintorovića. Tema kobno puštene ljubve, u primjeru stvarnog porodičnog događaja, koja stoji u osnovi balade Hasanaginic, očito nije prešla dug put usmenog prenošenja od vremena kada ju je uobličila nepoznata pjesnikinja do trenutka njezina zapisivanja, jer bi inače ovo imenovanje izbljednulo i bilo zamijenjeno nekim tipičnijim za bošnjačku usmenu baladu. Drugim riječima, može se pretpostaviti da je pjesnikinja Fortisove Xalostne pjesanze bila ili očevic i hroničar dramatičnog zbivanja ili je predaju o događaju

koji je izazvao nastanak pjesme primila sigurnim tokom usmenopjesničke tradicije.

Na pretpostavku da se radi o stvarnom lokalnom zbivanju na koje se balada odnosi najmanje su upućivala imena glavnih junaka, nosilaca radnje, čiji tragički sukob leži u osnovi ove balade, Hasan-age i njegove ljubve, kojoj iz pjesme ne saznajemo ime usljed ondašnjeg uobičajenog oslovljavanja žene prema imenu muža, ali za koju je izvjesno da joj je djevojačko prezime bilo Pintorović. Sticajem okolnosti, jedan od pretpostavljenih historijskih predaka junaka balade iz mogućeg vremena njenog nastanka na području Imotske krajine bio je Hasan-aga Arapović, koji je bio krajišnički četovođa na području Zadvarja, Grabovca, Zagvozda i Župe, a kojeg je na položaju dizdara tvrdave u Zadvarju zatekao dugogodišnji Kandijski rat (1645–1669). Međutim, uvidi u pjesme sa lokalnim obilježjima kod kojih su sačuvana svjedočanstva o stvarnosnom okviru njihova nastanka vode procjeni da su male mogućnosti da je pjesma sačuvala sjećanje na porodično dešavanje sa kojim je u nekoj vezi mogao biti historijski utvrđeni krajišnički zapovjednik Hasan-aga Arapović.

Naime, u stihovima pjesme donesene u Fortisovoj knjizi nalaze se lokalna obilježja vezana za opjevano zbivanje, koja bi sigurno izbljედjela u usmenom životu pjesme, u dugom razdoblju od vremena kada je živio krajišnički četovođa Hasan-aga Arapović, kao mogući historijski predač junaka balade, do trenutka bilježenja pjesme. Drugim riječima, čas bilježenja Fortisove Žalostne pjesance bio je dovoljno blizu vremena odvijanja bolne porodične drame koja je u njezinoj jezgri da budu sačuvani tragovi iz zbilje pjesnika koji je bio očevicac zbivanja ili naslijedio sižejni obrazac koji nije bio predugo u usmenom optičaju u kojem bi lokalna obilježja balade bila izbrisana. Bilo kako bilo, ime vinovnika tragičnih zbivanja u ovoj baladi izvjesno je najnesigurniji znak i najslabiji trag za one koji nastoje utvrditi povijesni identitet opjevanih ličnosti i porodično-lokalno zbivanje u kojem su one eventualno učestvovala. Već titula age, koja je mogla značiti i vojno zapovjedništvo određenog područja, suzila je krug mogućih historijskih ličnosti Imotske krajine, koje su mogle biti zapamćene ovom pjesmom. Zato je nekoliko istraživača i krenulo ovim putem, nastojeći da – na temelju onoga što im nude arhivski izvori vezani za onovremenu društvenu zbilju područja Imotske krajine, s jedne, i legenda, s druge strane – otkriju identitet ličnosti koja eventualno stoji iza lika Hasan-age u ovoj znamenitoj baladi.

U tekstu pisanom povodom dvijestote obljetnice objavljivanja Fortisove Žalostne pjesance Radmila Pešić se pozabavila pitanjem historičnosti glavnih likova ove balade, Hasan-

-age i Hasanaginice. Osnovna postavka od koje je autorica krenula u svome razmatranju sadržana je u uvjerenju da za pjesme za koje je Vuk Karadžić utvrdio da se nalaze “na međi” – “pitanje istoričnosti opjevanih ličnosti često je samo nepotrebna zagonetka koja ne pruža prava saznanja”. U primjeru Hasanaginice “nepotrebna zagonetka” ogleda se u gonetanju historijskog identiteta pokretača zbivanja koji nose imena tipična za bošnjačku kao muslimansku pjesmu, pa i šire; gonetanju koje je zasnovano na “naknadno stvorenoj tradiciji”, kojoj je izvor bila “oskudna beleška u Kronaki fra Pavla Šilobadovića o pogibiji izvjesnog Hasan-age Arapovića u borbi oko Zadvarja, za koga autor smatra da je baš on junak proslavljene balade i da je rane bolovao baš na Biokovu i sve drugo da se baš i kao u pesmi zbilo”.

Međutim, nekritičko određivanje povijesne opstojnosti junaka ove balade, na koje je autorica s pravom ukazala, odvelo ju je u drugu krajnost da poistovjeti dva u biti posve različita postupka onih koji su nastojali da ustanove stvarnosnu prepoznatljivost likova balade – jednog – koji je zasnovan na kakvim-takvim arhivskim istraživanjima i drugog – koji se temelji na novijoj predaji, koju je autorica nazvala “novom, naknadno stvorenom, tradicijom, o glavnim junacima proslavljene balade, nastale posredstvom štampane reči i obrazovanog sloja ljudi”.

U pokušajima da se uspostave moguće prilike vezane za zbivanje opjevanog baladom očito postoje dva bitno različita pristupa, čiji nejednaki značaj autorica nije dovoljno uočila:

jedan, koji se zasniva na “naknadno stvorenoj” tradiciji o junacima balade, usmenoj predaji koja je izvjesno mlađa od Fortisova zapisa i drugi, koji je tek sporadično provođen, čiji nosioci nastoje da u arhivskim izvorima koji svjedoče o vremenu prije Fortisova zapisa, nađu tragove u zbivanjima i ličnostima koje su mogle biti opjevane ovom baladom. Da je kao poetska jezgra Hasanaginici moglo poslužiti neko davno zbivanje, “o kome mi danas ništa ne znamo”, dopušta na kraju i Pešićeva, uporedo sa mogućnošću da je “njen sižej mogao nastati i kao poetska sinteza mnogih u životu mogućih nesporazuma između čoveka i žene, čija su razrešenja osjećajima i maštom otkrivana”, čime je autorica zapravo izmirila određene protivrječnosti između stavova iznesenih u okviru vlastitog teksta.

Na mogućnost da je Hasanaginica nastala povodom neke davne lokalne zgrade ukazala je i Maja Bošković-Stulli, razmatrajući pitanje da li je ova pjesma nastala “na temelju kakva istinita

Autor ilustracije
Suad Velić
E-mail
velicsuad@hotmail.com
 Radionica s pisatju
mašinu i crtatji pribor

događaja i je li Fortis tu pjesmu preuzeo iz rukopisa ili iz usmenog kazivanja”. Ističući da je već Fortisov prijatelj saradnik Bajamonti pronicljivo uočio složenost pitanja odnosa “faktografske istinitosti i općeg modela u epskim pjesmama” – kada se osvrtao na pjesme koje “ilirski Homeri” sastavljaju prilikom kakva mejdana, otmice ili sličnog događaja, a zapravo se koriste “starim komadima”, koje prilagođavaju datoj prilici – Maja Bošković-Stulli primjećuje da “Asanaginica odgovara posve sigurno tematskom modelu većeg broja srodnih balada”, na koje je skrenuo pažnju Gerhard Gesemann u svojoj poznatoj studiji. Međutim, to ne znači da neki “tragični obiteljski događaj” nije mogao neposredno izazvati nastanak pjesme koja nam je sačuvana zahvaljujući Fortisu, s napomenom da se “zbivanja u životu i u pjesmi mogu pri tom znatnije razilaziti, baš zato jer se

pjesme stvaraju prema svojim vlastitim pjesničkim pravilima”.

Maja Bošković-Stulli iznosi mišljenje da ima više razloga za pretpostavku da “Asanaginica ima veze s nekim istinitim događajem i da je bila zapisana relativno nedugo poslije njega”. Na to posebno ukazuje lik imotskog kadije, koji inače nije poznat u južnoslavenskom usmenom pjesništvu i koji ne pripada njegovim općim likovima. Istoga značaja je i lik bega Pintorovića i vjerovatno je da njegova pojava u pjesmi upućuje na “neku lokalnu ličnost povezanu s događajima”. Autorica na kraju dopušta mogućnost da je liku Hasan-age – i pored činjenice da predstavlja “opće ime naših narodnih pjesama” – u cjelovitom kontekstu pjesme vezane za Imotski, kao “životni model” mogao poslužiti Hasan-aga Arapović.

Konačno, kada se sagleda sve što je napisano o mogućoj

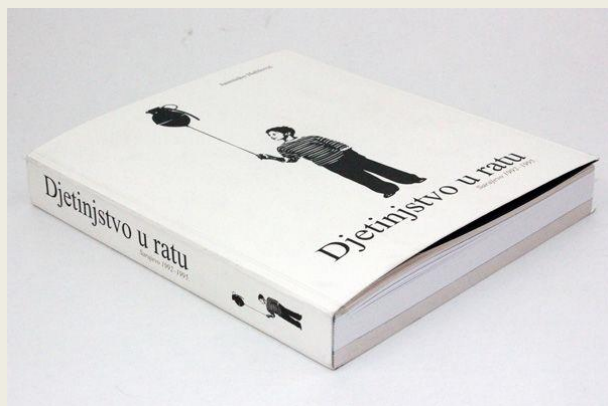
pjesničkoj jezgri koja je mogla izazvati nastanak balade o plemenitoj Hasan-aginoj ljubavi, može se zaključiti da do danas nije utvrđena povijesna opstojnost njezinih junaka niti se otišlo dalje od pukih nagađanja o mogućem zbivanju od kojeg je mogao poći neznani pjesnik u oblikovanju ove pjesme. Vjerovatno je da se na primjeru Asanaginice nikada neće moći pratiti proces uobličavanja građe iz zbilje u novu stvarnost pjesničke tvorevine, kao na primjeru nekih drugih bošnjačkih balada, jer su tragovi i svjedočanstva, po svemu sudeći, zauvijek nestali, ali je izvjesno da ova pjesma ipak pripada krugu onih sa lokalnim obilježjima, te da je njome, na pjesnički neponovljivo upečatljiv način sačuvano sjećanje na neku davnu porodičnu dramu, možda čak i onu o kojoj je Husaga Ćišić davnih dana u Mostaru kazivao Otu i Lizi Bihalji-Merin. ■

Munib Maglajlić rođen je 1945. godine u Banjoj Luci. Bio je direktor Instituta za književnost u Sarajevu, a kasnije i redovni profesor na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Autor je desetak knjiga i brojnih radova iz usmene književnosti i književne kritike.

Lingvazin preporučuje knjigu

Djetinjstvo u ratu

Sarajevo 1992–1995.

Osim autora projekta Jasminka Halilovića, u stvaranju ove knjige učestvovalo je 1.100 ljudi. Naručite na adresu putem www.djetinjstvouratu.com.

“U djetinjstvu se sve stvari doživljavaju u nekoj pomaknutoj dimenziji, pa tako i najekstremnija egzistencijalna iskustva kao što su rat, smrt, ljubav. Mnoga svjedočanstva na koja sam naišao čitajući ovu knjigu govore o toj, na sreću, pomjerenoj percepciji. Tu djecu znam danas kao mlade i kreativne ljude, mnogi su mi prijatelji, i u njihovom karakteru i odnosu prema životu prepoznajem te crte apsurdnog humora i kreativnog prkosa koje su im pomogle da prežive rat.

Knjiga *Djetinjstvo u ratu* trebala bi imati univerzalni značaj.”

Braco Dimitrijević

Onkraj toposa stida

Naida Osmanbegović viša je asistentica na Filozofskom fakultetu u Zenici. Magistrirala na postdiplomskom studiju *Teorija i praksa postmodernog proučavanja književnosti* na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli 2011. Dobila je više nagrada i priznanja za književni rad, među kojima je i nagrada *Mak Dizdar* za prvu neobjavljenu zbirku pjesama na Kultumoj manifestaciji *Slovo Gorčina* u Stocu 2006.

Ilustracija: N. O.

Naša najpoznatija balada, pošto je proživjela različite interpretacije, ekranizaciju, kazališna uprizorenja i kroz prvu nacionalnu operu neprikosnoveno zauzela mjesto “majke svih Bošnjaka”, odnosno kako je u tekstu *Etičke implikacije intervencije “stranog u tuđem”* i *imaginativne varijacije identiteta* pisala Nirman Moranjak-Bamburać, naše predstave o *Hasanaginici* kao o baladi koja raskrinkava svijet intimnih odnosa i ljubavne kobi rasprsnule su se u zahuktale manufakture identiteta. Svaki nacionalni projekt pretpostavlja štetu na račun žene, odnosno, što u svojim radovima naglašava i Nira Yuval-Davis, nacionalni projekti uglavnom su u čvrstim vezama sa rodnim odnosima i politikama.

Budući da su se *Hasanaginicom* bavili, u ovom, ali i u čitavom nizu drugih čitanja, mnogi teoretičari i kritičari književnosti i kulture, i s tim u vezi dolazili do različitih zaključaka, čini se, ali samo na momente, da *Hasanaginica* uživa status “potrošenog teksta”, pa bi onda upravo zbog toga bilo zanim-

ljivo sagledati je kroz eksremno provokativnu prizmu unutar najnovijih teorijsko-kulturalnih razmatranja. Različiti vidovi nasilja nad ženama, koji se prešućuju i u našem “naprednijem” društvu zazivaju radikalne interpretacije, nesigurna uskrnuća prečitavanja tekstova. Feminističkim plaštima zaogrnuće žene, ma koliko se uprisutnjivala ta nekakva (utopijska ili preciznije kazano lažna) slika raznih oblika ravnopravnosti unutar bosanskohercegovačke kulture, još uvijek su, kako Biti pretpostavlja “zrcalo prinijeto terorizmu stvarnosti”.

S obzirom na to da narodni pjesnik, ili prema jednoj hipotezi anonimna pjesnikinja, ne objašnjavaju uzroke stida koji je, čini se inicijalna tačka cjelokupne drame, i prema Nirman Moranjak-Bamburać polazište za dalje interpretativne nadopune ili tekstualne prerade, onda se valja zapitati šta on jeste i koji su mehanizmi održavanja njegova koncepta. Odsustvo korporalnosti, potpomognuto obredima duhovne dekontaminacije, odnosno uzmicanje od ženskih tijela i tjelesnosti, doslovce izražava mržnju i gnušanje prema njima. U knjizi *Ženska psiha* autorica Laura Kipins, u poglavlju *Prljavština* upravo promatra taj, još uvijek, fenomen ženske unutrašnje nečistoće, koja je tokom povijesti kontaminirala aspekte svakog

diskursa. Kako sve najveće religije, ističe autorica, forsiraju mržnju prema ženskom tijelu smatrajući ga nečistim, naročito u vrijeme menstrualnih ciklusa, tako i neki od bizarnih tabua ili praznovjerja opstojе i danas. Trošiteljice muške kulture zasute su savjetima o potrebama uništavanja vanjske nečistoće koja vodi tjeskobi. Čega se stidi Hasanaginica? Ovom se pitanju prilazilo kroz različita tumačenja, od kastinskih preko društvenih odnosa ili pravila koja nisu jednaka za svaku ženu, s obzirom da Hasan-agu u čadoru obilaze majka i sestra, ali da li bismo, makar između fikcije i naučnih istraživanja mogli pretpostaviti da je pozadina Hasanaginicinog stida utemeljena u nedoličnim mjesečnim izlučevinama. Prema istraživanjima koja navodi Kipnsova većinu žena i danas, u seksualno naprednijim društvima, prate određeni elementi srama, odnosno žene se neprestano osjećaju postide-no zbog tog stalnog osjećaja unutrašnje nečistoće.

Hasanaginica, po cijenu braka i ljubavi, ne ruši pravila poretka nadmoćne kulture, odnosno ona zarobljena u andropocentrična uvjerenja ne prepoznaje ikakve mogućnosti potraga za slobodom i samostalnošću, kao što to, uostalom, 240 godina poslije ne čini većina žena u mnogim dijelovima svijeta. ■

Na kome je jeziku spjevana *Hasanaginica*

Najpoznatija i najviše prevođena naša pjesma svakako je usmena balada *Hasanaginica*. Pjesma obiluje nizom nepoznanica a o nekima od njih napisane su brojne rasprave. Tako se nadugo i naširoko pisalo o tome ko su likovi o kojima se u pjesmi pjeva, gdje je pjesma nastala, je li je Fortis zapisao ili dobio zapisanu, ko je pjesmu spjevao, šta znači sintagma *uboške haljine*, kakav je to stid *Hasanaginica*, čija je balada *Hasanaginica*... Ovo posljednje pitanje otvara još jedno drugo, sasvim blizu prethodnom: na kome je jeziku spjevana *Hasanaginica*?

Ne želim da ovo pitanje izaziva konotacije slične onima koje su pratile rasprave uz pitanje: čija je balada *Hasanaginica*?, ali želim ukazati na neke neprihvatljive stavove koji se spominju u raspravama o jeziku balade.

Vuk je *Hasanagicu* smatrao srpskom pjesmom jer je srpskim jezikom smatrao sve što je štokavsko narječje. Hrvatski naučnici smatraju da je balada *Hasanaginica* nastala na hrvatskom jeziku. Tako, naprimjer, Iva Lukežić u svome radu *Dijalektološko čitanje Fortisove "Asanaginice"* piše:

Hrvatska pučka balada o plemenitoj Asanaginici nije

do danas argumentirano pročitana (transkribirana) kao hrvatski tekst, kako bi naglašala njezina ukupna logika

te:

Naime, pjesma je u izvorniku iz 1774. godine predočena hrvatskim jezikom na latinični grafijsko-ortografijskoga uzusa kakav se primjenjivao u južnoj Hrvatskoj u drugoj polovini 18. stoljeća. U izvorniku je usporedo s njome predočen i Fortisov prijevod pjesme s hrvatskoga na talijanski jezik.¹

Da bi bilo jasnije otkuda problem u vezi s jezikom balade *Hasanaginica*, neophodno je vidjeti šta o tome kaže sam Fortis. U poglavlju svoje knjige u kojemu govori o glazbi, pjesništvu, plesovima i igrama Morlaka Fortis piše:

Preveo sam na italijanski nekoliko morlačkih junačkih pjesama, a jednu od njih, koja mi se čini da je u isto vrijeme dobro sročena i zanimljiva, dodat ću ovome svome dugom pripovijedaњу. (...) Ilirski tekst što ćete ga naći poslije moga prijevoda omogućit će vam da prosudite koliko bi bio zgodan da posluži za glazbu i

pjesništvo ovaj veoma zvučan i skladan jezik koji su gotovo posve zapustili čak i obrazovani narodi koji njime govore. Ovidije, dok je živio među Slavenima na Crnome moru, udostojao se pokazati svoj pjesnički dar pišući stihove na njihovu jezik, te je za njih dobio hvala i pljesak tih divljaka, premda se poslije, kada ga je obuzeo rimski ponos, sramio što je oskrnuo latinski metar. Grad Dubrovnik dao je mnoge vrsne pjesnike pa i pjesnikinje ilirskoga jezika, među kojima je najslavniji Ivan Gundulić. Ni drugi primorski i otočni gradovi Dalmacije nisu njima oskudijevali, ali prečesti talijanizmi što su se uvukli u njihova narječja mnogo su promijenili starinsku jednostavnost toga jezika. Njegovi poznavatelji (s najučenijim od njih, a to je arhiđakon Matej Savić iz Osora, vodio sam veoma duge rasprave o ovoj pojedinosti) nalaze da je morlački govor jednako tako barbarski i prepun tuđih riječi i izraza. U svakom slučaju, bosanski, kojim govore Morlaci u unutrašnjosti, mojem je uhu skladniji nego ilirski u Primorju; ovo ne smiju uzeti za zlo primorski Dalmatinci, jer moje je uho

¹ Iva Lukežić, *Dijalektološko čitanje Fortisove "Asanaginice"*, *Čakavska rič*, XXXIII, br. 1–2, Split, 2005, 102–103 na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=165453, pristupljeno 2. 1. 2015. Isticanja u citatima R. B.

*daleko od toga da bi polagalo pravo na to da upućeno presuđuje u ovakvoj stvari.*²

Iz ovoga citata jasne su sljedeće Fortisove napomene:

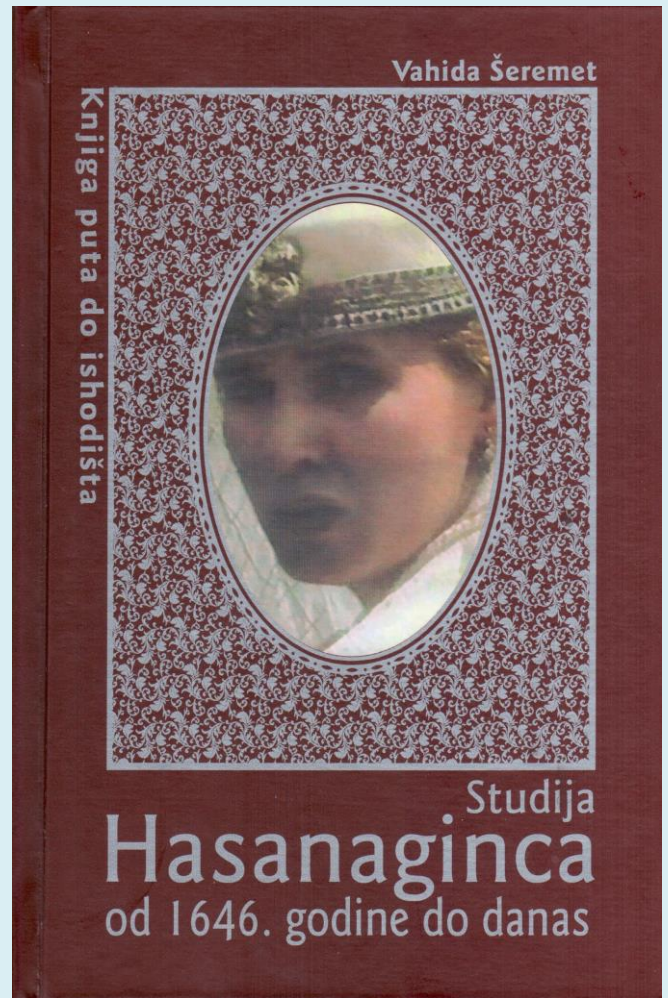
- Fortis je preveo na italijanski nekoliko morlačkih junačkih pjesama, a jednu od njih dodat će svome dugom pripovijedanju;
- pjesma koja je dodana je *Hasanaginica*;
- tekst Fortisove *Hasanaginice* je na ilirskom;
- ilirski je veoma zvučan i skladan jezik koji su gotovo posve zapustili čak i obrazovani narodi koji njime govore;
- grad Dubrovnik dao je mnoge vrsne pjesnike pa i pjesnikinje ilirskoga jezika, među kojima je najslavniji Ivan Gundulić;
- ni drugi primorski i otočni gradovi Dalmacije nisu oskudijevali ilirskim pjesnicima, ali prečesti talijanizmi što su se uvukli u njihova narječja mnogo su promijenili starinsku jednostavnost toga jezika;
- poznavatelji ilirskog jezika nalaze da je morlački govor jednako tako barbarski i prepun tuđih riječi i izraza (kao i ilirski, nap. R. B.);
- najučeniji od poznavatelja ilirskog jezika je arhidakon Matej Sović iz Osora;
- Fortis je sa Sovićem vodio veoma duge rasprave o ovoj pojedinosti (o morlačkom i ilirskom govoru, nap. R. B.);
- bosanski, kojim govore Morlaci u unutrašnjosti, Fortisovu je uhu skladniji nego ilirski u Primorju;

Fortis napominje da prethodno njegovo mišljenje “ne smiju uzeti za zlo primorski Dalmatinci, jer moje je uho daleko od toga da bi polagalo pravo na to da upućeno presuđuje u ovakvoj stvari”.

Za razrješenje problematike u vezi s pitanjem jezika *Hasanaginice* iz ovih su Fortisovih napomena važne sljedeće pojedinosti:

- *Hasanaginica* je morlačka pjesma;
- Fortisov zapis *Hasanaginice* u njegovoj je knjizi na ilirskom jeziku;
- Morlaci u unutrašnjosti govore bosanskim (jezikom);
- bosanski, kojim govore Morlaci u unutrašnjosti, Fortisu je bio skladniji nego ilirski u Primorju.

Iz ovoga nije jasno da li je Fortis ilirski jezik i bosanski, kojim govore Morlaci u unutrašnjosti, smatrao dvama jezicima. Ne ulazeći u problematiku odnosa termina *govor* i *jezik* i shvatanja tih termina, želim pokazati da se preko prethodnih Fortisovih napomena olahko i brzo prelazilo i da su neke nejasnoće u vezi s *Hasanaginicom* i proizišle iz toga. Bit će najprije da je ilirski i bosanski Fortis smatrao jednim jezikom. Ovo ne treba čuditi jer je u vremenu u kome je živio Fortis, pa i ranije, bilo uobičajeno da se jezik naziva ilirskim, bosanskim, slavjanskim. Tako Dževad Jahić u svojoj knjizi *Bosanski jezik u 100 pitanja i sto odgovora* (Ljiljan, Sarajevo, 1999) na str. 15 piše: “Naši su slavenski preci sebe nazivali ‘Ilirima’, a svoj jezik ‘ilirskim’ (‘iliričkim’).

Još prije Fortisova vremena Matija Divković, rođen u selu Jelaške kod Olova 1563. godine, u svome *Nauku krstjanskom* piše: “I ovo istomači aliti privede iz jezika dijačkoga u pravi i istiniti jezik bosanski.”³ Navođenje naziva jezika koji je upotrebljavao Divković ovdje nije bez značaja s obzirom na to da Divkovića spominje Fortis u svome putopisu: “Priča se da su se u početku ovog stoljeća morlački pastiri mnogo bavili čitanjem debele knjige o kršćanskom, moralnom i povijesnom nauku što ju je složio neki o. Divković, a više je puta tiskana u Mlecima njihovom ćirilicom bosančicom koja se djelimično razlikuje od ruskog pisma.”⁴ Kao što se iz citata vidi, Morlaci su imali isti jezik i pismo kao i Divković.

Studija Vahide Šeremet posvećena Hasanaginici

² Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji* (priredio Josip Bratulić), Globus, Zagreb, 1984, 59 na: <https://drive.google.com/file/d/0B5HlfcYGiZiySFYzSEVfb1VHY3M/edit?pli=1> – pristupljeno 2. 1. 2015. U citatu su izostavljene uredničke fusnote Fortisova izdanja jer nisu značajne za ono što je tema ovoga rada.

³ *Zbornik radova o Matiji Divkoviću*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Sarajevo, 1982, 102.

⁴ Fortis, o.c., 42–43.

Također prije Fortisova vremena “Jakov Mikalja (1601–1654) u predgovoru *‘Blagu jezika slovinskoga’* iz 1649. kaže da je nastojao da u ovaj rječnik uvrsti ‘najodabranije riječi i najljepše narječje’; dodajući da ‘u ilirskom jeziku ima mnogo i različitih načina govora, ali svako veli da je *bosanski jezik* najljepši radi čega bi svi ilirski pisci morali nastojati da na njim pišu’”.⁵

Iliričkim je svoj jezik nazivao i bosanski pisac Ivan Ančič, rođen u selu Lipi u Duvanjskom polju oko 1600-te godine.⁶

Iz konteksta u kome Fortis spominje Ovidija i njegovo pjevanje među Slavenima na njihovom jeziku na Crnome moru, jasno je da on i ilirski smatra slavenskim jezikom, tj. da on spada u grupu slavenskih jezika, kako bismo danas kazali. U jednom dijelu teksta u kojemu govori o morlačkim pjesmama on kaže kako je vidio “gdjekojega (Morlaka, nap. R. B.) kako plače i uzdiše na nekom mjestu koje u meni nije budilo nikakva ganuća. Vjerovatno je da je taj učinak proizvela vrijednost ilirskih riječi koje su Morlaci bolje razumjeli...”⁷ Iz ovoga se vidi da je Fortis jezik Morlaka nazivao i ilirskim, ali je jasno da je uočavao razliku između ilirskog u Primorju i bosanskog u unutrašnjosti. Zbog toga onda ne treba čuditi ni Fortisovo navođenje bosanskog (jezika) kojim govore Morlaci u unutrašnjosti, i ilirskog, kojim se govori u Primorju. Miješanje naziva ilirski i bosanski, kao što je pokazano u prethodnom dijelu rada, nije u prošlosti bilo neuobičajeno.

Navođenje ilirskog jezika kao jezika na kojemu je pjesma

zapisana (a ne ispjevana, isticanje i napomena R. B.) može pokazati put rješenja nekih jezičkih pitanja iz *Hasanaginice*. To je prije svega pitanje zamjene jata, koje je u pjesmi kao u Fortisovu ilirskom, zapravo dubrovačkom⁸, pitanje gubljenja glasa *h*, pitanje bilježenja sintagme *uboške haljine* i dr.

Navođenje ilirskog jezika kao jezika na kojemu je pjesma zapisana, ne može biti opravdanje da se *Hasanaginica* smatra hrvatskom baladom. Fortisovo navođenje ilirskog jezika na kome je pjesma objavljena nikako ne znači negiranje jezika na kome je pjesma spjevana, tj. bosanskog, koji govore Morlaci u unutrašnjosti, kako kaže Fortis. Fortis u svojoj knjizi navodi da je slušao morlačke pjesme, ali nigdje ne kaže da je on zapisao *Hasanaginicu*, a to može upućivati na činjenicu da ju je dobio u ilirskoj varijanti. Fortis je u napomenama ispod italijanskog prijevoda u svojoj knjizi naveo prva četiri stiha *Hasanaginice* trima pismima: glagoljicom ili jeronimskim pismom liturgijskih knjiga, ćirilicom starih dokumenata te morlačkom rukopisnom ćirilicom.⁹ Uz morlački tekst on daje napomenu: “Morlački kurziv ima slabiji pravopis, ali sadrži više istine o njihovu izgovoru, kakav god on bio; ja sam se od njega u tekstu malo udaljio.”

Fortisova napomena da “morlački kurziv ima slabiji pravopis, ali sadrži više istine o njihovu izgovoru, kakav god on bio” te da se on “od njega u tekstu malo udaljio” pokazuje da su prilikom zapisivanja pjesme vršena prilagođavanja onome što je on nazivao ilirskim jezikom. Upravo bi ovaj podatak mogao ukazivati na uzrok

pojavama onih “neriješenih jezičkih pitanja” *Hasanaginice* o kojima su napisane brojne rasprave.

Iz prethodnog dijela teksta jasno je da se usmenoj baladi *Hasanaginica* ne može negirati bosanski jezik, bez obzira na to je li ga Fortis izjednačavao s ilirskim ili ga smatrao posebnim jezikom.

Još jedan podatak iz Fortisove knjige zaslužuje posebnu napomenu. To je podatak o tome da je *Hasanaginica* morlačka pjesma. Ovaj bi Fortisov podatak bio tačan samo ukoliko se ovo odnosi na to da je pjesma zapisana od Morlaka, iako ni to sa sigurnošću ne možemo smatrati tačnim, a nikako na njezino izvorno porijeklo. Fortis nigdje ne spominje Bošnjake, ali je iz konteksta jasno da su to oni koje Fortis smatra Turcima. S obzirom na to da se u knjizi na više mjesta govori o neprijateljstvima između Morlaka i Turaka, jasno je da pjesmu nisu ispjevali Morlaci, jer se pjesme te vrste nisu pjevale o neprijateljima. Morlaci su je mogli imati u svome “usmenom repertoaru”, ali je ona nastala u društvenom kontekstu kakav je opjevan u pjesmi. Među Morlake je mogla ući preko onih “Turaka” koji su nakon nastanka pjesme i ratova na dalmatinskoj vojnoj granici bili pokršteni i ostali da žive na “morlačkoj” teritoriji.

U literaturi se navodi i podatak da je Fortisu tekst *Hasanaginice* mogao dati i Julije Bajamonti, u čijoj su zaostavštini pronađena dva zapisa *Hasanaginice*. Iako cilj ovoga rada nije bavljenje različitim zapisima *Hasanaginice*, ipak bi trebalo znati da je Bajamonti više puta

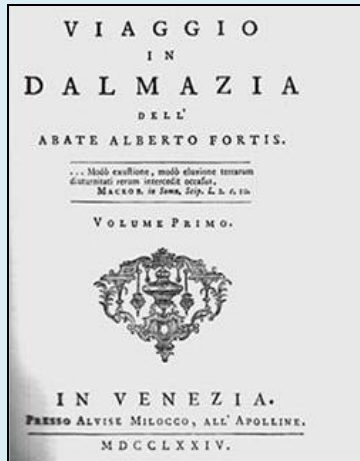
⁵ Prema: Senahid Halilović, *Bosanski jezik*, Biblioteka Ključanin, Sarajevo, 1991, 22.

⁶ Prema: Svetozar Marković, *Jezik Ivana Ančiča*, SANU, Beograd, 1958, 1.

⁷ Alberto Fortis, o. c., 58.

⁸ Prema Fortisu je u Dubrovniku bio ilirski jezik: “Grad Dubrovnik dao je mnoge vrstne pjesnike pa i pjesnikinje ilirskoga jezika, među kojima je najslavniji Ivan Gundulić.” (Alberto Fortis, o. c., 59)

⁹ Navođenje stihova ovim pismima upućuje na to da je vrlo vjerovatno da je Fortisu u tome mogao pomoći arhidaikon Matej Savić iz Osora, koji je inače ranije u Rimu predavao staroslavenski jezik.

dolazio u Bosnu. O tome svjedoče dva sačuvana pisma. Jedno je ono koje je Bajamontiju uputio Osman-beg Filipović iz Glamoča, najvjerojatnije 1780. godine i najvjerojatnije pisano bosančicom, i drugo, ono koje je Bajamonti uputio Osman-begu Filipoviću, vjerovatno između 1771. i 1780. godine, također pisano bosančicom.¹⁰ Ovi podaci mogu upućivati i na mogućnost da su *Hasanaginice* iz Bajamontijeve ostavštine mogle biti zapisane i u Bosni, odnosno od Bošnjaka. ■

¹⁰ Pisma donosi Muhamed Nezirović u knjizi *Krajišnička pisma*, Preporod, Sarajevo, 2004, str. 402–405.

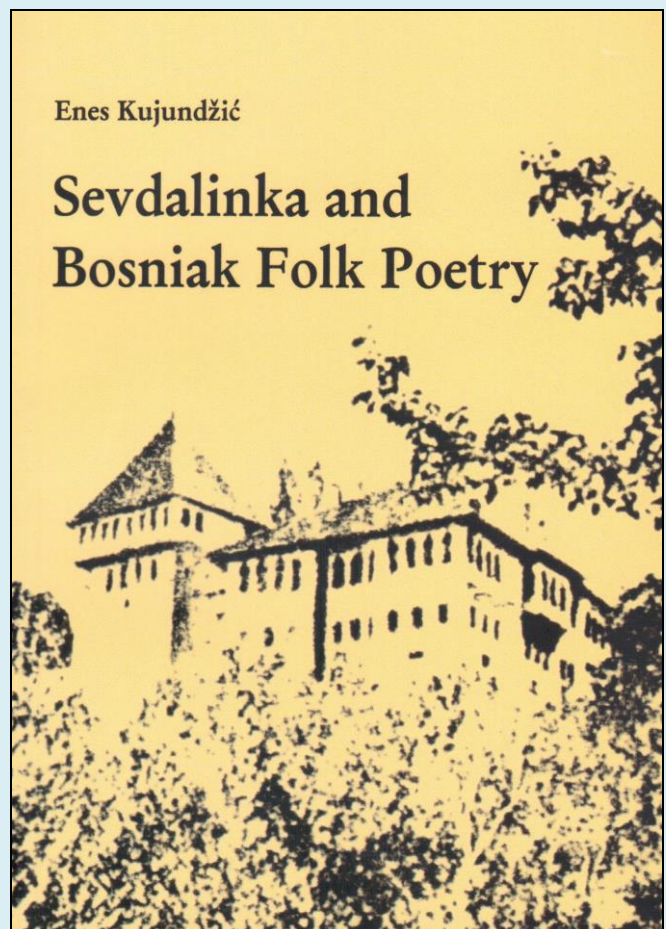
Refik Bulić profesor je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Objavio je trinaest knjiga i preko pedeset naučnih i stručnih radova o bosanskom jeziku.

Alberto Fortis

Nova knjiga

Izdavač: Dr. Enes Kujundžić
Sarajevo, 2014, 136 str.

Dvadeset godina od objavljivanja prvih udžbenika bosanskog jezika nakon osamostaljenja Bosne i Hercegovine

Devedesetih godina dvadesetog stoljeća u Bosni i Hercegovini desile su se mnoge promjene – promjena političkog sistema, državnog uređenja, odnosno osamostaljenje od Jugoslavije, koje više nije bilo, uz koje su došle i promjene ekonomskih, kulturnih i međuljudskih odnosa u svakom smislu. Najveća i najtragičnija od svih pojava u devedesetim bila je agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu, koju je država uspjela izdržati, ali čije se posljedice i danas osjećaju. Agresija je trajala četiri godine ispunjene teškim razaranjima i žrtvama. U takvim uvjetima ipak je morao da se organizira život. Između ostalog, morao se organizirati i obrazovni sistem. Jedan od najvećih podviga vlasti Republike jeste komplet udžbenika za osnovnu i srednju školu koji su nastali u najtežim okolnostima i poslužili generacijama mladih koje su pohađale osnovnu i srednju školu u vrijeme agresije i u desetljeću poslije nje.

Ti su udžbenici nastali kao rezultat opće obrazovne politike Republike i obuhvatali su sve predmete. Ipak, ovdje posebno ističemo značaj udžbenika za bosanski jezik i čitanki, jer se oni mogu smatrati i odrazom jezičke politike Republike. Također, kontinuitet proučavanja nejezičkih oblasti bio je očigledan: historija, geografija, biologija, muzička kultura... bili su zastupljeni u programima i prije agresije, dok kontinuitet izučavanja bosanskog jezika nije bio očigledan. Bosanski se jezik desetljećima ranije nije spominjao u školskim programima pod tim imenom, nego je kao dio srpskohrvatskog jezika nepravedno bio pokriven (tačnije rečeno prekriven, prikriven) imenom srpskohrvatski, u kome su očigledne bile jedino riječi “srpski” i “hrvatski”. Ta činjenica još više doprinosi značaju ovih udžbenika.

Mnogi daci iz tog doba sjećaju se sivih knjiga čiji su listovi bili žuti a korice ukrašene motivima sa stećaka. Možda su zamišljali i željeli bolje, možda i nisu voljeli učiti iz njih, ali je činjenica da ti udžbenici zaslužuju poštovanje svih, čak i onih čija sudbina nije bila da uče iz njih. Oni su bili jedan veliki podvig Republike, osnova za dalji napredak i razvoj, prijelaz prema nečemu što je došlo kasnije i što je trebalo biti tadašnje “bolje sutra” – i svakako, oni su jedan od pokazatelja da se Republika bolje skrbila o jeziku nego što to čine savremene vlasti u miru.

Povodom dvadeset godina od izdavanja tih udžbenika i radi podsjećanja na uvjete u kojima su nastali razgovarali smo s nekim od autora i ključnih ljudi koji su doprinijeli njihovom nastanku i izdavanju. Nadamo se da će prisjećanja naših sagovornika Huseina Zvrke, jednog od autora *Gramatike bosanskog jezika* iz 1994, Enesa Karića, ministra za obrazovanje, nauku, kulturu i sport RBiH u vrijeme kad su udžbenici izdani, i Srebrena Dizdara, tadašnjeg sekretara Ministarstva, podsjetiti nekadašnje đake na značaj tih udžbenika, a nove, koji su imali sreću da se rode i školuju kasnije, naučiti nešto o tom teškom zadatku i uvjetima u kojima je izvršen, s željom da se takvi uvjeti nikad više ne ponove.

Husein ZVRKO

Ratno iskustvo pisanja *Gramatike bosanskog jezika* autora Hanke Vajzović i Huseina Zvrke

Husein Zvrko

Bio sam u Ministarstvu za obrazovanje i nauku Republike Bosne i Hercegovine, na poslovima savjetnika za gimnazije i učiteljske škole, doduše ne dugo. Jednog dana me je pozvao ministar prof. dr. Enes Duraković i rekao mi da moramo imati gramatiku bosanskog jezika. Drugi dan je pozvao i profesoricu Hanku Vajzović i dao zadatak da napišemo gramatiku bosanskog jezika. Nas dvojice smo se dali odmah na posao pisanja. Podijelili smo oblasti koje će o čemu da piše. Pomoćnik ministra Avdo Jabučar dao nam je kariranog papira za pisanje i po deset svi-

jeća, da bismo mogli pisati noću, pošto nije bilo struje.

Ta 1993. bila je najteža godina rata. Napadali su nas i sa istoka i sa zapada, sa svih strana. Vrijedalo nas je što su agresori širili propagandu po svijetu da u Bosni i Hercegovini ratuje vjerska sku-

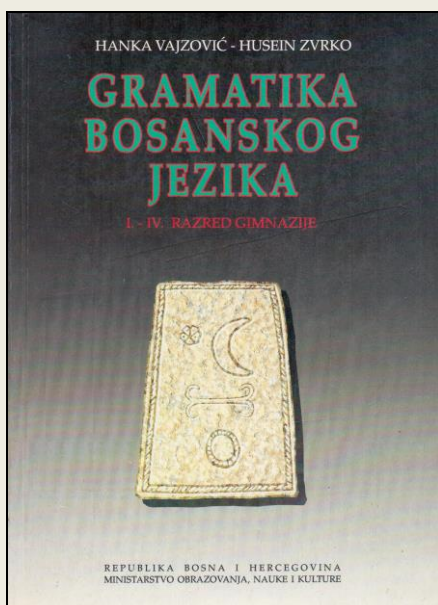
kupina muslimana. Naša nejačka priča da smo Muslimani (sa velikim M), što bi trebalo da označi naciju, nije se valjano čula, pogotovo kad ode u eter, jer usmene riječi ne razlikuju veliko i malo slovo. Grupa intelektualaca među kojima su se isticali rahmetli Alija Isaković i ugledni profesor Enes Duraković organizirali su Bošnjački sabor 1993. u Kongresnoj Sali sarajevskog hotela Holiday Inn, na kojem je donesena odluka o vraćanju tradicionalnih imena Bošnjak i Bošnjaci umjesto različito tumačenih (M)usliman i (M)uslimani. Ova odluka nije lako prošla. Bili su tu prisutni i ljudi iz vrhova vlasti, a koji su nekada bili članovi organizacije Mladi muslimani. Njihova osnovna ideja, zbog koje su nekada proganjani, bila je da se nasuprot komunističkog ateizma praktikuje vjerski, muslimanski način življenja. Muslimane su više gledali kao dio umeta nego kao posebni nacionalni identitet.

Meni je toga dana ojačao motiv da konkretno doprinesem jačanju jezičkog obilježja bošnjačkog identiteta, koji je više od jednog vijeka gušen i prikriivan. Nije nam bilo teško

da napišemo gramatiku bosanskog jezika, jer je taj jezik bio živ, normiran, naučno sagledavan, samo što se imenovao drugačijim imenima, raznim složenicama i polusloženicama.

Kada je knjiga *Gramatika bosanskog jezika (I – IV razreda gimnazije)* izašla 1994. godine, odmah je sedamdeset hiljada primjeraka podijeljeno za upotrebu. Izdavač i distributer udžbenika bilo je Ministarstvo obrazovanja, nauke i kulture Republike Bosne i Hercegovine.

U udžbeniku je dat fonetski, fonološki, morfološki i sintaksički pregled bosanskog jezika. U predgovoru smo istakli da bosanski jezik nije ekskluzivno bošnjački, nego i svih drugih koji ga osjećaju svojim. Iako je ovo bio samo udžbenik, u naučnom, lingvističkom smislu, ponudio je sasvim novu definiciju rečenice kao i originalnu definiciju padeža. Koliko znam, do sada nije bilo primjedaba na te definicije, ali je primjećivano da je previše prepoznatljivih bošnjačkih imena u riječima i rečenicama koje su uzimane kao primjeri. ■

Enes KARIĆ

Uspomene na objavljivanje udžbenika 1994.

Enes Karić

Proteklo je dvadeset godina od izdavanja i štampanja prvih udžbenika za osnovne i srednje škole u međunarodno priznatoj Republici Bosni i Hercegovini.

Naime, u aprilu, odnosno maju 1994. izvršena je rekonstrukcija vlade Republike Bosne i Hercegovine, vlada je rekonstruirana i postala je Vlada Republike / Federacije Bosne i Hercegovine. (Da pojašnjim ovaj dvojni naziv: sve od Vašingtonskog sporazuma 1994. godine pa do Dejtonskog sporazuma, Vlada je imala dvojni naziv, Vlada Republike / Federacije Bosne i Hercegovine. Tako sam ja bio ministar obrazovanja, nauke, kulture, sporta... R/F BiH). Sredinom 1994. godine glavna zadaća ministarstva kojim sam rukovodio bila je da se štampaju i objave novi udžbenici za osnovne i srednje škole u R/F BiH.

Sa velikim poštovanjem sjećam se da je ministar prof. dr Enes Duraković, moj prethodnik, sve već bio uradio sa svojim saradnicima dr. Srebrenom Dizdarem, Abdulahom Jabučarom, Mehmedom Akšamijom, Gavrilom Grahovcem, Kemom Bakaršićem (dragim rahmetli Kemom) i drugima. Iz Prosvjetno-pedagoškog zavoda

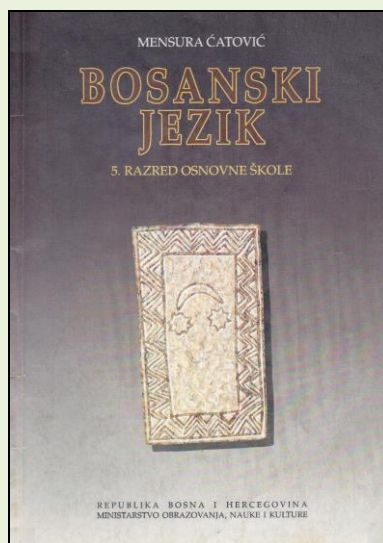
na ovim udžbenicima radila je vrijedno i predano profesorica Azra Jaganjac, zatim veliki broj vrijednih ljudi, npr. Atija Fako, Mira Merlo i mnogi, mnogi drugi.

Kako rekoh, pod predanim rukovođenjem ministra prof. Enesa Durakovića sve je bilo urađeno, mislim da je ministar Enes Duraković sa ovim spomenutim vrijednim ljudima pripremio 52 udžbenika. Moja je zadaća bila, da tako kažem, da ja kao novi ministar koji je došao na tu poziciju krajem aprila ratne 1994, sa svojim saradnicima sve te udžbenike objavim i odštampam. Naravno, ja sam sa velikim zadovoljstvom nastavio raditi sa ekipom ovih vrijednih ljudi koje je već uveo u

ovaj veliki projekat ministar Enes Duraković.

Danima su, u surovim ratnim prilikama, kad se nemilice ginulo na ulicama Sarajeva, trajale konsultacije sa raznim štamparijama, ali je Vlada R/F BiH odlučila da se ovaj veliki posao uradi u Ljubljani (Mladinska knjiga). Tadašnji ministar finansija, dr. Sead Kreso, mnogo nam je pomogao da sa njim isposlujemo podršku ovom projektu od predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, gospodina Alije Izetbegovića, te od predsjednika Vlade R/F BiH, gospodina Harisa Silajdžića. Radilo se o odluci da se odobre značajna sredstva za štampanje ovih udžbenika; mnogi su smatrali tada, u opkoljenom Sarajevu, da se ti novci trebaju potrošiti za neke urgentnije svrhe, kojih je svakako bilo. Ali su nam i ovi udžbenici bili itekako važni.

Tokom ljeta 1994. udžbenici su odštampani, a kako je bio problem njihova dobavljanja u ratnim vihorom zahvaćenu Bosnu i Hercegovinu, zamolili smo američkog ambasadora, gospodina Viktora Jakovića da nam u svemu pomogne. I, zbilja, on je bio na usluzi sve vrijeme tokom kojeg su šleperi prebacivali udžbenike

iz Ljubljane sve do Tuzle. Jedan džip sa američkom zastavom išao je ispred konvoja, a drugi džip, također sa američkom zastavom, išao je na otgradu konvoja.

Tako su udžbenici ušli u BiH, u one dijelove gdje su mogli ući. Ako se dobro sjećam, ministar prof. dr. Hasan Muratović i prof. dr. Srebren Dizdar (inače tada sekretar Ministarstva obrazovanja) uredili su sa francuskim Unproforom (i sa nekim drugim instancama) da se u Goražde udžbenici bace iz humanitarnih aviona, padobranima (u tzv. paletama). Nekakvim sličnim dovijanjem poslali smo i dovoljan broj paleta u Bihać, Cazin, Bužim itd.

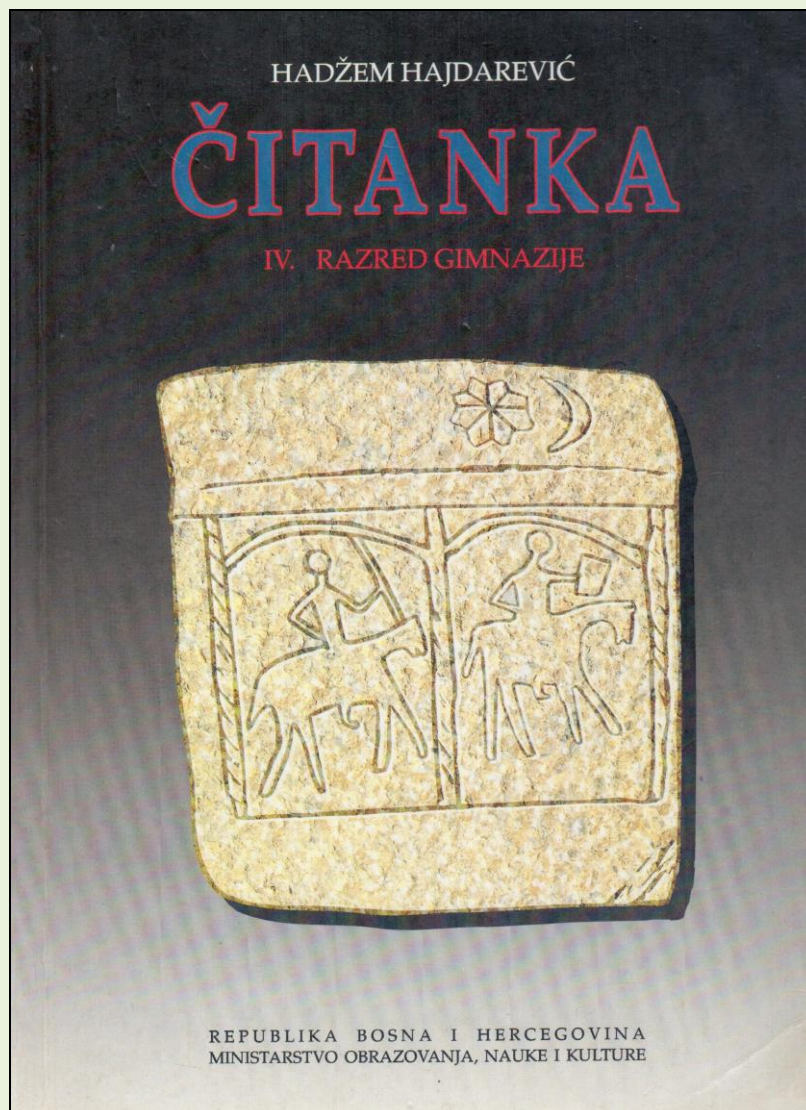
Dobro se sjećam, ovi udžbenici su bili predmet ogovaranja u tadašnjim diplomatskim krugovima, kao i među nekim ambasadorima akreditiranim u Bosni i Hercegovini. Neću sada spominjati koji su mi ambasadori dolazili u ministarstvo i pipkali da li mi to ovim udžbenicima vršimo "islamiziranje obrazovnog procesa u Bosni i Hercegovini". I mnoga njihova druga pitanja bila su postavljana u ovom smjeru.

Ja sam ih primao u ministarstvu i onda sam, tih dana, stekao rutinu da im pokazujem pjesme evropskih pjesnika i sastave evropskih književnika – koji su u izobilju ušli u tadašnje udžbenike. Kad bi vidjeli da ima Dostojevskog, Tolstoja, Getea, Igoa, Šekspira itd., onda bi me ti diplomati pitali za srpske i hrvatske pisce, da li smo i njih uključili!!! A ja sam onda, po nekom automatizmu, pronalazio srpske i hrvatske književnike i upinjao se pred tim diplomatama kako smo mi, za Boga miloga, multikulturni, multire-

ligiozni i sve drugo što od nas traži moderna i savremena Evropa... Sve to objašnjavanje bilo je, naravno, veoma degutantno, svega toga sada se sjećam sa gađenjem.

Na kraju, rekao bih da su ovi udžbenici ušli u veliki broj škola u Bosni i Hercegovini. Uskoro su (tokom 1995) objavljeni i planovi i programi za osnovno i srednje obrazovanje, u više tomova. Pomogao nam je u tome mnogo Fond "Otvoreno društvo" Soros (sa sjedištem u Sarajevu), a koliko se sjećam, štampanje nekoliko udžbenika pomogao je i ajatollah Dženneti iz Irana; on je bio na čelu jedne fondacije za pomoć Bosni i Hercegovini. I

televizija MBC pomogla je ove udžbenike i nastavne planove i programe nekim sredstvima. Od svega toga proteklo je dvadeset dugih godina. Ne znam da li su ti tadašnji udžbenici bolji od ovih današnjih, ali smatram da gori sigurno nisu. Zato, neka bude da se na kraju sjetim – sa velikim poštovanjem – i brojnih autora tih udžbenika. Neki više nisu među živima. Autori tih udžbenika zaslužuju veliko poštovanje, jer su udžbenike pisali u podrumima, uz svijeće ili uljane kandile itd. Mnogi su se pritom smrzavali u opkoljenom Sarajevu, ali, eto, napisali su udžbenike za veoma male ili nikakve honorare. ■

Kako smo izradili udžbenike u ratnim uslovima

Srebren Dizdar

Urano proljeće ratne 1993. godine imenovan sam za pomoćnika ministra obrazovanja, nauke, kulture i sporta u Vladi Republike Bosne i Hercegovine. Na mjesto pomoćnika ministra za nauku došao sam iz opkoljenog sarajevskog naselja Dobrinja, gdje me je, kao i hiljade drugih stanovnika tog najvećeg naselja u gradu, zatekla agresija na našu zemlju i potonje ratnje patnje, nedaće i užasi. U Ministarstvo me je pozvao tadašnji zamjenik ministra prof. dr. Enes Duraković. Kako sam, nekako u isto vrijeme na izmaku te prve ratne zime, trebalo da iz 1. dobrinjske brigade predem za prevodioca u Glavni štab oružanih snaga Bosne i Hercegovine na poziv tadašnjeg komandanta GŠ Sefera Halilovića, koji je, izuzetno korektno, pozvao, a ne naredio da se priključim njegovim saradnicima pred predstojeće mirovne pregovore u Ženevi, zamolio sam prof. Durakovića da razgovara sa nekim na višoj razini. Bez previše oklijevanja, on se obratio predsjedniku Aliji Izetbegoviću, čijom sam odlukom demobiliziran iz Oružanih snaga BiH, u kojima sam bio od izbijanja rata, i raspoređen na radnu obavezu u Ministarstvo

obrazovanja, nauke, kulture i sporta (MONKS). Kada je završena potrebna procedura na Vladi BiH i moje imenovanje postalo konačno, dobio sam posebnu dozvolu od komandanta Dobrinje Ismeta Hadžića Mutevelije da sa suprugom Nerminom predem u grad. Naime, zbog krajnje opasnog jedinog slobodnog izlaza iz naselja Dobrinja, podno brda Mojnilo na kojem je poginulo li ranjeno na stotine ljudi od vatre sa četničkih položaja u obližnjim Nedžarićima, nije bilo moguće svakodnevno putovati na posao u centar grada i vraćati se u Dobrinju. Sa nešto neophodnih ličnih stvari smjestili smo se kod Nermininih rođaka u nedovršeni stan nasuprot katoličke Bogoslovije, u kojem su se ranije sklonili njena rodica sa suprugom. Narednih sedam mjeseci spavali smo na betonskom podu na humanitarnim madracima i preživljavali kako smo znali i umjeli. Tek negdje u novembru 1993. prešli smo u privremeno dodijeljeni stan na Marin-Dvoru, gdje smo uspjeli prenijeti stvari iz Dobrinje. Ni danas mi nije jasno kako je prof. Duraković uspio da osigura 10 litara nafte i kamion, a pri unošenju stvari su mi pomogle kolege iz Ministarstva. Pomi-

njem sa dužnom zahvalnošću njihova imena: Avdo Jabučar, pomoćnik ministra za obrazovanje, Mujo Demir, pomoćnik ministra za sport i rahmetli Kemal Bakaršić, koji će me uskoro zamijeniti na mjestu pomoćnika ministra za nauku. Prethodno je tog ljeta dotadašnji ministar, moj nekadašnji prof. dr. Nikola Kovač, imenovan za ambasadora Bosne i Hercegovine u Parizu. Prof. Duraković je imenovan za ministra, a ja za njegovog zamjenika u svojstvu sekretara Ministarstva.

Ulazili smo u drugu neizvjesnu ratnu zimu, ali smo se nastojali ponašati što je moguće 'normalnije' u nemogućim okolnostima bez struje, plina, vode, hrane, normalnih komunikacija... Odlaskom prof. Kovača i Ministarstvo je prešlo iz dotadašnjih prostora u zgradi današnje Vlade Federacije BiH, nekadašnjeg sjedišta CK SK BiH u ulici Đure Đakovića, današnjoj Alipašinoj. Dodijeljene su nam prostorije u istočnom krilu na trećem spratu zgrade Predsjedništva RBiH. Sobe su bile okrenute Trebeviću, sa kojeg su nas svakodnevno zasipale granate i paljba iz pješadijskog naoružanja, ali bismo, čim bi se situacija donekle smirila, nastavljali da radimo i kujemo pla-

nove za budućnost. Nismo sumnjali da će se rat nekada izvršiti. Čvrsto smo vjerovali da ćemo se odbraniti od zla koje je zaprijetilo da potpuno zatre sve ono što su stotinama godina zajednički gradili narodi i građani Bosne i Hercegovine, isprepleteni u svojim tradicijama, kulturama, religijama, običajima, historijom, a nadasve umjetničkim stvaralaštvom. Kao ministarstvo kojem su u opsegu djelatnosti bile sve navedene, a i mnoge druge, aktivnosti, silno smo nastojali da sačuvamo što je moguće više od tog prebogatog naslijeđa. Ono se, nažalost, svakodnevno uništavalo širom zemlje. Prisjetio sam se tada stihova Maka Dizdara iz pjesme "Poruka" u zbirci *Kameni spavač*:

Sjećam se da nas je posebno pogodilo rušenje Starog mosta u Mostaru 9. novembra 1993. godine. Osjećali smo se kao da nam je otišao neko najbliži i najrođeniji, neko preko čijeg sam elegantnog luka toliko puta prelazio u danima djetinjstva i mladosti prije odlaska u IV. razred srednje škole u SAD, nekih 20 godina ranije.

Dvadeset godina kasnije od rušenja "Starog", s neke još uvijek nedovoljno stabilne historijske distance, prisjećam se s neskrivenim ponosom našeg bosanskog i hercegovačkog inata i odlučnosti da opstanemo, da preživimo i otvorimo puteve ljepše budućnosti za tadašnje i naredne generacije mladih u našoj zemlji. Nakon, ili, možda, čak i više od Ministarstva od-

brane, koje je obuhvatalo pripadnike oružanih snaga, pod našom nadležnošću je bila najveća populacija na slobodnim dijelovima teritorija – učenici, studenti, učitelji, nastavnici, profesori univerziteta, administrativno i ostalo tehničko školsko osoblje, te zaposleni u samom ministarstvu. Naime, zbog ratnih neprilika, baš nekako s mojim dolaskom u Ministarstvo u aprilu 1993, pripojili smo dotadašnje republičke fondove za obrazovanje i nauku te Pedagoški zavod, Zavod za školsku izgradnju i Zavod za zaštitu kulturnog naslijeđa u sastav Ministarstva. Pod našom ingerencijom su bile i vjerske zajednice te informiranje i mediji, jer je već u narednoj rekonstrukciji Vlade

Doći ćeš jednog dana na čelu oklopnika sa sjevera

I srušiti do temelja moj grad

Blažen u sebi

Veleći

Uništen je on sad

I uništena je

Nevjerna Njegova Vjera

Pa tajno kao vješt uhoda sa zapada

Moje žilište sazeći

Do samog dna

I pada

I reći ćeš onda svoje tamne riječi

Sada je ovo gnijezdo već gotovo

Crknut ćeš kao pas pseći

Od samih

Jada

Pa kao mudar badac sa istoka

Što drugom brani da bdije i snije

Sasut ćeš

Otrov

U moj studenac

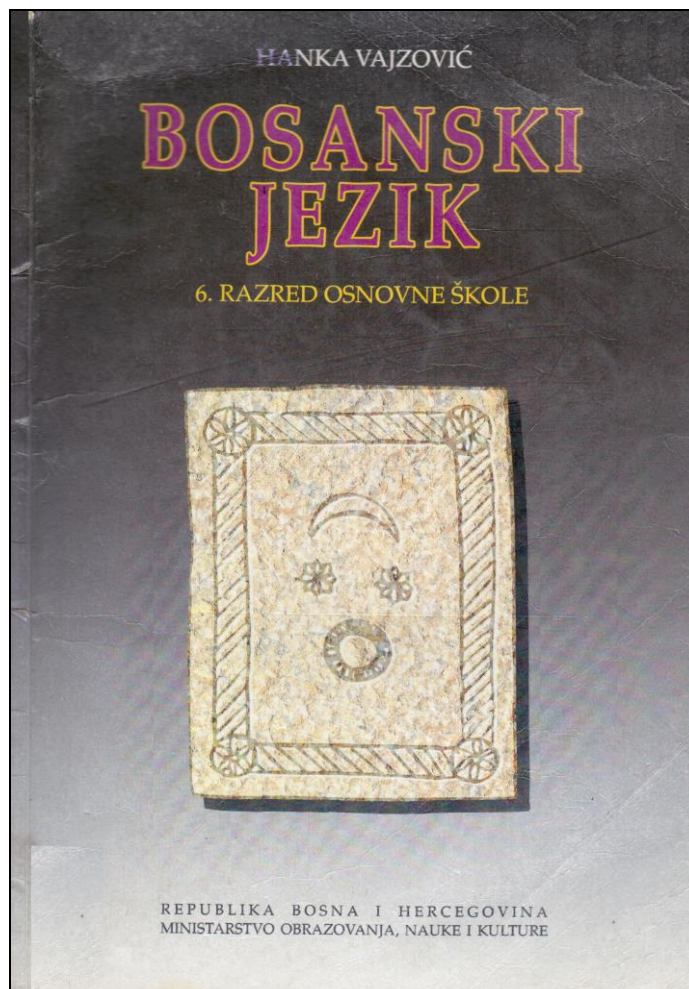
Iz koga mi je

Piti

I smijat ćeš se vas opijen

Kako me više neće

Biti.

RBiH, Ministarstvo informisanja pripojeno našem. U novoj organizaciji, stvorena je mamut-ska struktura sa 12 sektora, u kojima je bilo ukupno oko 200 ljudi. U takvoj situaciji smo formirali Kolegij ministra u kojem je bilo sedam doktora nauka, dva magistra i troje ljudi sa fakultetskim diplomama, ali izuzetno sposobnih i radišnih. Iako smo bili različitih godina starosti, a većina nije ranije radila u nekom organu vlasti, osobito ne u ratnim uslovima, ubrzo smo se pretvorili u jak i kompetentan tim. Poštovana je svačija individualnost, i ljudska i profesionalna, ali smo sve naše sposobnosti, znanja i vještine podredili zajedničkim ciljevima.

Među najvažnijim smo prepoznali potrebu da se pokušamo pobrinuti za brojnu djecu koja su protjerana ili izbjegla iz svojih domova i nalazila se rasuta širom Evrope, ali i svijeta. Danas znamo da su se u ratnom vihoru izbjeglice iz naše zemlje našle u 108 zemalja svijeta. Među njima su se našli i učitelji i nastavnici, pa čak i oni koji nisu do rata radili u obrazovnim institucijama, ali su osjetili potrebu da se samoorganiziraju u novim sredinama. Do nas su u opsjednutom Sarajevu počele sve više dolaziti informacije o osnivanju izbjegličkih škola za naše đake u Hrvatskoj, Sloveniji, Austriji, Njemačkoj, Francuskoj, Španiji, Danskoj, Norveškoj, Švedskoj, Velikoj Britaniji, Turskoj, ali i dalekom Pakistanu, te nekim drugim zemljama. Osim potrebe da se toj djeci omogući kakvo-takvo redovno obrazovanje dok ne nauče jezike zemalja domaćina i krenu, eventualno, u njihove škole; u svim tim dopisima širom svijeta isticala se potreba da se sačuva

veza sa domovinom, njenim obrazovnim sistemom i neskrivena želja da se, kada se rat jednom završi i izbjeglice vrate na svoja ognjišta, i ti naši đaci ponovo uključe u nastavu bez izgubljenih godina ili razreda. I, naravno, svi su tražili da im dostavimo udžbenike na našem jeziku iz kojih bi naša djeca mogla učiti, a ne iz knjiga koje su stizale iz Hrvatske ili Srbije.

Tu smo se suočili sa ogromnim problemom. Do rata je, kao i u svakoj drugoj republici nekadašnje SFRJ, postojao Zavod za izdavanje udžbenika, koji je vodio sve poslove na pripremi i izradi udžbenika. Udžbenici su blagovremeno štampani u velikim tiražima i za sve predmete predviđene nastavnim planom i programom za osnovne i srednje škole. Uoči svake školske godine distribuirani su iz centralnog skladišta u Gladnom Polju pored Blažuja u sve pedagoške zavode u većim centrima u zemlji, odakle su distribuirane po školama, ili u knjižarsku mrežu. Nažalost, skladište sa preko milion i po komada udžbenika nije bilo pod kontrolom Armije BiH, jer su ga, na početku agresije i rata, zauzele srpske snage. Nismo čak bili sigurni ni da li su udžbenici ostali fizički sačuvani, ni da li su ih odnijeli u škole na teritorijama pod kontrolom vojske bosanskih Srba, ili su, naprosto, uništene u bjesomučnom pljačkanju, kao i brojne druge knjige iz privatnih i javnih biblioteka. Osim toga, udžbenici su izrađeni u nekom drugom vremenu i sistemu, pa je i iz tih razloga bilo potrebno pristupiti izradi novih, budući je Bosna i Hercegovina sada nezavisna i međunarodno priznata zemlja. Naravno, niko od nas koji smo

se uključili u taj veliki poduhvat nije dovodio u pitanje da bi se neki od dotadašnjih udžbenika mogao uz manje ili skoro nikakve prepravke naći u rukama naših đaka. To se, prije svega, odnosilo na prirodne i tehničke nauke, ali se posebno osjetljivom pokazala materija koja je trebalo da se nađe u onome što se naziva "nacionalnom grupom predmeta". U nju spadaju jezik, književnost, historija, geografija, likovna i muzička kultura; dakle, sve ono što određuje identitet neke društvene zajednice, što je čini posebnom i drugačijom u okviru velike zajednice naroda svijeta i njihovih društvenih i kulturnih stečevina. U našem slučaju, našli smo se u procijepu između doskorašnje zajedničke države, njenih ideoloških i kulturoloških vrijednosti usmjerenih ka širem geografsko-političkom prostoru, čiji su se dotadašnji stanovnici i narodi našli u krvavom ratnom vihoru, zavađeni i posvađani, a nadasve opredijeljeni da svoju budućnost grade u samostalnim državama. Kako je u jesen 1993. eskalirao i sukob između snaga HVO i Armije BiH, kao i snaga oko Fikreta Abdića i V. korpusa ARBiH u Bosanskoj krajini, činilo se da je i budućnost Bosne i Hercegovine kao zajedničke države, koja je proizašla iz one poznate definicije usvojene na II. zasjedanju ZAVNOBIH-a u novembru 1943. godine, da Bosna i Hercegovina nije "ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska, nego je i srpska i hrvatska i muslimanska" zemlja – posve upitna. Pedeset godina nakon odluka ZAVNOBIH-a, Republika Bosna i Hercegovina kontrolirala je manji dio svog teritorija, jer

su snage bosanskih Srba i njihovo političko vođstvo proglasile Republiku Srpsku (RS) na dijelovima zemlje koje su vojno kontrolirale, dok su snage HVO-a i njihove vođe formirale Hrvatsku Republiku Herceg-Bosnu (HR HB). Obje tvorevine su proglasile diskontinuitet prema Republici Bosni i Hercegovini, te su, u okviru teritorija pod njihovom efektivnom vojnom kontrolom, formirale organe vlasti koje ni po čemu nisu priznavale, a kamoli pokazivale spremnost, da prihvate bilo šta što je dolazilo, u ovom slučaju, iz Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta u Sarajevu.

Uostalom, mi smo za njih bili nekakva “muslimanska fil-džan-državica”, koja će, ako ne prije, a ono kad-tad, biti podijeljena između RS i HR HB, a koje će se, opet, što prije, to bolje, priključiti svojim “državama maticama”, Srbiji i Hrvatskoj. To su bili jasni ratni ciljevi Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana i vođa bosanskih Srba Radovana Karadžića i bosanskih Hrvata Mate Bobana, koji su bili ovjereni na tajnim sastancima uoči rata u Karadžiću i Grazu u Austriji. S druge strane, potkraj septembra 1993. godine u opkoljenom Sarajevu održan je Prvi bošnjački sabor, na kojem je bosanskim muslimanima vraćeno njihovo historijsko ime Bošnjak. Kako smo i ministar prof. dr. Enes Duraković i ja aktivno sudjelovali na pripremi i održavanju Sabora, odlučili smo da se u okviru Ministarstva upustimo u krajnje neizvjestan projekat izmjene nastavnih planova i programa, te pripreme i izrade novih udžbenika, koji bi se mogli jednako koristiti kako u zemlji, tako i u

našim izbjegličkim školama u svijetu. Srećom je u Ministarstvu bilo veoma kompetentnih osoba, koje su i ranije sudjelovale u takvim poslovima. Neki među njima, kao Mira Merlo, su bili uključeni i u aktivnosti na organiziranju škola za djecu naših gastarbajtera u Evropi, a neki su bili i profesori u srednjim školama ili na univerzitetu. Sa sjetom se sjećam nekih od njih koji više nisu živi, kao što je bio tihi i predani dr. Safet Smajkić, stameni dr. Fahrudin Kreho, dječjački zaneseni dr. Kemal Bakaršić, naš sistematični “bogumil” mr. Marko Kovačević, pedantna pravica Biserka Martinović, te još jedna vrsna pravica, mr. Ranka Cvijić, ili krajnje ozbiljni ekonomista zadužen za finansije Akif Bećarević. Pominjem i one druge koji su se bez ostatka upustili u našu avanturu: Avdo Jabučar, Atija Fako, dr. Azra Jaganjac, dr. Šaćir Filandra, dr. Muhamed Hamidović, Branka Mekić, Alma Čatović i brojni drugi saradnici u okviru Pedagoškog zavoda, te i direktori i nastavnici sarajevskih osnovnih i srednjih škola. Do onih izvan Sarajeva smo teško mogli doprijeti usljed prekinutih komunikacija, ali smo, ipak, pronalazili načine da ih obavijestimo o nekim našim uredbama, te novim nastavnim planovima i programima.

Inicijator i “duša” projekta bio je ministar prof. dr. Enes Duraković. Uprkos svim zdravstvenim i drugim nedaćama, on je znao kako da nas motivira na Kolegiju da krajnje ozbiljno razgovaramo o tome kako ćemo sve to uraditi, i to do početka naredne školske godine. Njegov nesporni autoritet i nevjerovatna intelektualna energija prelijevali su se na svakog koga smo us-

pjeli da kontaktiramo kao potencijalnog autora novih udžbenika. Meni je, sada već kao sekretaru Ministarstva, data zadaća da koordiniram i neposredno vodim poslove na izradi udžbenika. U tom cilju smo saizivali stručnjake za pojedine predmete u Ministarstvo i u otvorenom razgovoru pretresali brojna pitanja, ali i nedoumice sa kojima smo se suočavali. Navest ću neke za koje mi se čini da ih je bitno spomenuti. Od početka smo se rukovodili načelom da se u udžbenicima mora očuvati duh zajedništva Bosne i Hercegovine kao kompozitne strukture, satkane od njenih naroda, narodnosti, kako većih, tako i onih najmanjih; njihovih tradicija, religija, kultura, književnosti, umjetničke i arhitektonske baštine, te potrebe da svakom od tih elemenata omogućimo da se predstavi u udžbenicima poput šare ne bosanskom ćilimu. Smatrali smo ne možemo i ne smijemo ići putem isključivosti, nego primjerenog navođenja svega onog o čemu se doskora učilo širom bivše zajedničke države. Željeli smo da afirmiramo sve ono što smo smatrali da je dobro i da je potrebno da naši đaci znaju, a ne da negiramo, naprimjer, neke pisce i njihova djela samo zato što su iz Srbije, Crne Gore ili Hrvatske, odnosno nekadašnjeg područja srpskohrvatskog / hrvatskosrpskog jezika. Istine radi, disolucijom Jugoslavije, i ovaj hibridni naziv za jezik se razdvojio na srpski i hrvatski, što smo tog ljeta 1993. godine, dok je ministar još bio prof. dr. Nikola Kovač, u nekoliko navrata razmatrali na Kolegiju Ministarstva. Na zahtjev ministra Kovača, predložio sam da se u članu 4. Ustava Republike

Enes Duraković

Bosne i Hercegovine dotadašnji naziv službenog jezika:

U Republici Bosni i Hercegovini u službenoj upotrebi je srpskohrvatski odnosno hrvatskosrpski jezik ijekavskog izgovora.

Oba pisma, latinica i ćirilica su ravnopravna.

zamijeni ovom definicijom:

U Republici Bosni i Hercegovini u službenoj upotrebi je standardni književni štokavski jezik ijekavskog izgovora koji se imenuje bosanski, hrvatski, srpski jezik.

Oba pisma, latinica i ćirilica su ravnopravna.

Nakon što je ovu formulu usvojila Vlada RBiH u julu 1993, o njoj je raspravljalo i ratno Predsjedništvo RBiH i svojom odlukom iz novembra 1993. izmijenilo gorepomenuti stav 4 Ustava RBiH. Na taj način smo osigurali neophodni princip jednakopravnosti svakog učenika da jezik kojim govori nazove onako kako to i osjeća, te sačuvali ravnopravnost oba pisma u daljnjoj školskoj upotrebi. Na sličan način smo uspjeli da razriješimo i neke druge dileme. Naime, neki od sudionika naših razgovora o udžbenicima historije su tražili da napustimo hronološki prikaz kretanja bitnih događaja iz prošlosti kroz vrijeme, nego da prihvatimo odvijanje historije od vremena Hidžre naovamo, kako bismo izbjegli evropocentristički pristup i afirmirali "islamski" orijentirano tumačenje historije. Kada sam upozorio da se i u gotovo svim islamskim zemljama primjenjuje uobičajeni slijed historije

kroz epohe antike, srednjeg vijeka i novog doba, složili smo se da zadržimo takav način prikaza historijskih događaja i ličnosti, ali i da neminovno damo više prostora prošlosti Bosne i Hercegovine u okviru balkanskih, evropskih i svjetskih gibanja, te da pokušamo izbjeći i stare i nove ideološke isključivosti u duhu objektivnog i tolerantnog prikazivanja i dotad zanemarenih aspekata društvene stvarnosti. Pri tome smo naročito isticali potrebu da se u udžbenicima ne govori jezikom revanšizma i mržnje, da se zbog zločina pojedinaca ili grupa ljudi iz nekog naroda ne anatemizira cijeli narod, uprkos bolnim ranama i patnjama koje su svakodnevno nanošene ponajviše Bošnjacima. S druge strane, bio bi zločin ne progovoriti o tim zločinima, ili ih relativizirati u duhu nekadašnjih slogana o "bratstvu i jedinstvu". Naravno, nismo mogli pretpostaviti kakva će Bosna i Hercegovina izgledati nakon rata, iako smo svi željeli da se nekim čarobnim štapićem sve vrati u prvobitno stanje. Možda smo potajno osjećali da to nije moguće, ali smo činili sve da očuvamo tu našu multukulturalnu, multireligijsku i multinacionalnu posebnost. Iz tog razloga sam u nekoliko navrata dovođio naše razgovore do apsurdna spominjući da ćemo biti ustavna monarhija ako uspijemo pronaći nekoga iz loze Kotromanića, ili da ćemo se priključiti kao 51. savezna država SAD-u, te uvesti engleski kao službeni jezik.

Mnogo je ozbiljnije zvučao zahtjev da se odrekne Darwinove teorije evolucije, jer je ona u suprotnosti sa religijskim tumačenjima o nastanku

svijeta i ljudske vrste. Pribjegao sam nekoj vrsti kviza i rekao da ću to rado učiniti ako predlagač bude znao koja se zemlja u Evropi zvanično odrekla Darwinovog učenja. Kako on nije mogao znati da je u pitanju Luxembourg, te time i meni dao mogućnost da ponudim prihvatljivu formulu, ja sam je iznio na slijedeći način. Učenicima u školama ćemo, na nivou informacije, predavati da se, po mišljenju današnje nauke zasnovane na Darwinovoj teoriji, čovjek kao društveno biće razvio tokom evolucije, dok je, po shvatanju velikih monoteističkih religija, Bog stvorio čovjeka. Od đaka se neće tražiti da se opredijele da li je i koje je od ova dva stanovišta ispravno, ali će se očekivati da znaju navesti i jedno i drugo. Kada su me neki od učesnika u raspravi, uključujući i predlagača isključenja Darwina, pohvalili za domišljatu formulu, odgovorio sam da je o tome svojevremeno raspravljao dugo vremena Vrhovni sud SAD i da je donio presudu vrlo sličnu ovome što sam ja predložio, te da sam smatrao da se takvo što može primijeniti i kod nas, bez namjere na bilo kakvu originalost s moje strane.

U duhu razumijevanja i uvažavanja smo raspravili i neka druga, ne toliko "zapaljiva" pitanja. Svjesni da su pred nama veoma kratki rokovi, te da smo zbog izoliranosti od brojnih relevantnih izvora neophodnih za konsultiranje kod izrade udžbenika, dali smo veliki stepen slobode odabranim autorima u okviru zadatih parametara iz već usvojenih nastavnih planova i programa. Koliko smo mogli, dali smo autorima nešto papira i olovaka, te ih

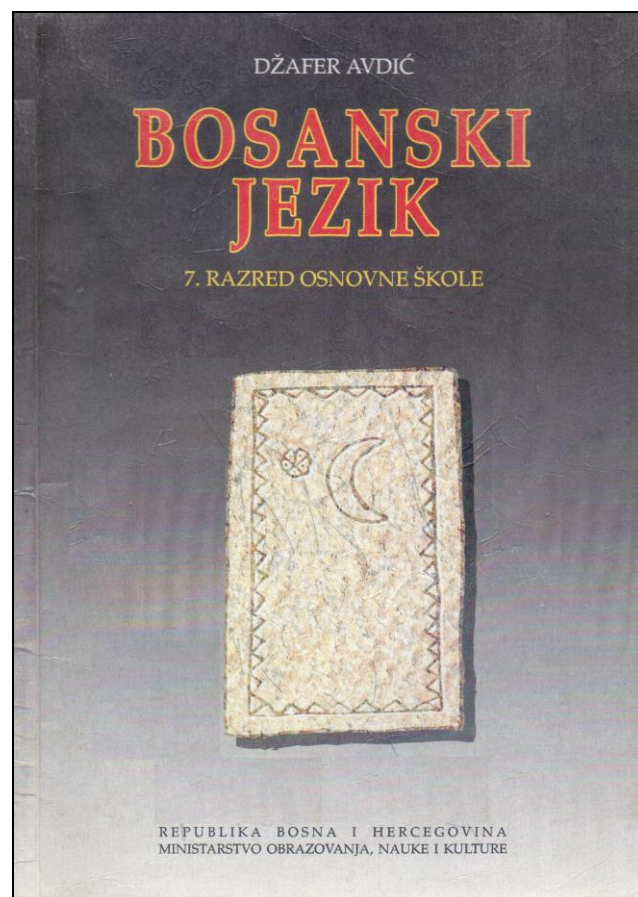
uputili da potraže izvore gdje god to mogu učiniti. Sjećam se da smo posuđivali knjige iz naših ličnih biblioteka, te iz Gradske biblioteke Sarajeva, jer je Nacionalna i univerzitetska biblioteka (NUB BiH) izgorjela pod kišom četničkih granata u augustu 1992. i nismo se mogli osloniti na njene nekadašnje bogate fondove knjiga i časopisa. Bilo je ponekad i šaljivih situacija, kao što je korištenje druge, bijele strane papira na kojim su se nalazili recepti za kolače, a autori udžbenika su bili više gladni nego siti u općoj okudici u kojoj smo se našli u zimu 1994. godine. Pokušavali smo iz Ministarstva da povremenim skromnim paketima brašna i drugih namirnica donekle ublažimo tu tešku situaciju. Znali smo se šaliti da je to najbolji honorar koji možemo osigurati, uz već pominjane skromne količine papira i olovaka, odnosno, vrlo rijetko, i traka za mehaničke pisane mašine. Bez obzira na to, uporno smo ponavljali da očekujemo da udžbenici budu na vrhunskoj sadržinskoj razini. To je trebalo da garantiraju i bar po dva recenzenta za svaki od 52 predviđena udžbenika, što je bio neophodan uslov da krajnje uozbiljimo naš projekat.

To nas je navelo da razmislimo i o njihovom tehničkom izgledu te kako ćemo napraviti njihovu tehničku pripremu za štampu. U tom dijelu posla su od presudne važnosti bili Mehmed Akšamija i Gavriilo Grahovac. Obojica su donijela ogromno iskustvo našem projektu – Meho je već u više navrata ilustrirao brojne knjige, a tada je predano radio na kompjuterskoj pripremi rukopisa prevoda Kur'ana Enesa Karića, a Gavro

je do rata kao direktor uspješno vodio izdavačku kuću "Svjetlost", koja se ubrajala u vodeće kuće ne samo u bivšoj Jugoslaviji nego i šire. Kada smo počeli da razgovaramo i o samom konačnom procesu tehničke pripreme i štampe, složili smo se da se to ne može kvalitetno uraditi u ratnim uslovima nigdje na teritorijama pod kontrolom Armije BiH. Zbog sukoba sa HVO, nismo se usudili da uzmemo u obzir izdavače kuće ili štamparije u Hrvatskoj, koja je, uostalom, i sama bila u ratu. Gavro Grahovac je, u svojstvu savjetnika ministra, predložio "Mladinsku knjigu" iz Ljubljane, sa čijim je čelnim ljudima imao dugogodišnje dobre poslovne kontakte. Složili smo se da je najbolji način da se posao obavi kako treba izmještanjem Mehe i Gavre u Ljubljanu, gdje bi se obavili svi finalni poslovi oko tehničke pripreme udžbenika, nabavka potrebnih količina papira i samo štampanje, nakon čega bi se oni distribuirali kako našim izbjegličkim školama u svijetu, tako i u samoj Bosni i Hercegovini. Išli smo tako daleko da smo tražili da se udžbenici štampaju na posebnom, žućkastom papiru da bi se mogli čitati i uz plamen svijeće, budući je snabdijevanje strujom bilo neredovno, a ponekad se znalo desiti da potraje i po nekoliko sedmica. Iz sličnih razloga smo odlučili da se priprema knjižnog bloka radi u crno-bijeloj varijanti, a da se samo udžbenici geografije štampaju u boji zbog karata koje će se, na kraju, pojaviti u njima. Meho Akšamija je uradio i generalni dizajn korica u sivkastoj boji sa motivima preuzetim sa stećaka, čime je naglasio kako našu osobenu kulturnu baštinu, tako i

olovna vremena u kojima su ti udžbenici nastajali.

Čudnim sticajem okolnosti, Meho i ja smo za dlaku izbjegli smrt na prvom masakru na pijaci Markale u februaru 1994. godine. Bila je subota i mi smo se uputili Mehinim renoom na Bistrik, gdje smo iz "Merhameta" trebali da preuzmemo neke pakete s hranom za naše autore. Kako nismo zatekli one koji su trebali da nam isporuče te pakete, uputili smo se ka Markalama, jer je Meho, kao strastveni pušač, htio da kupi cigarete. Dok je on parkirao auto negdje u blizini, ja sam ušao u zatvoreni dio Markala, gdje sam bio u 12,25 kada je granata s Trebevića pala na otvoreni dio pijace i ubila 69 ljudi, a mnoge druge teško ranila. Meho se zatekao na vratima naspram tramvajske pruge, nakon što me je prethodno tražio skoro pa na mjestu gdje će koji

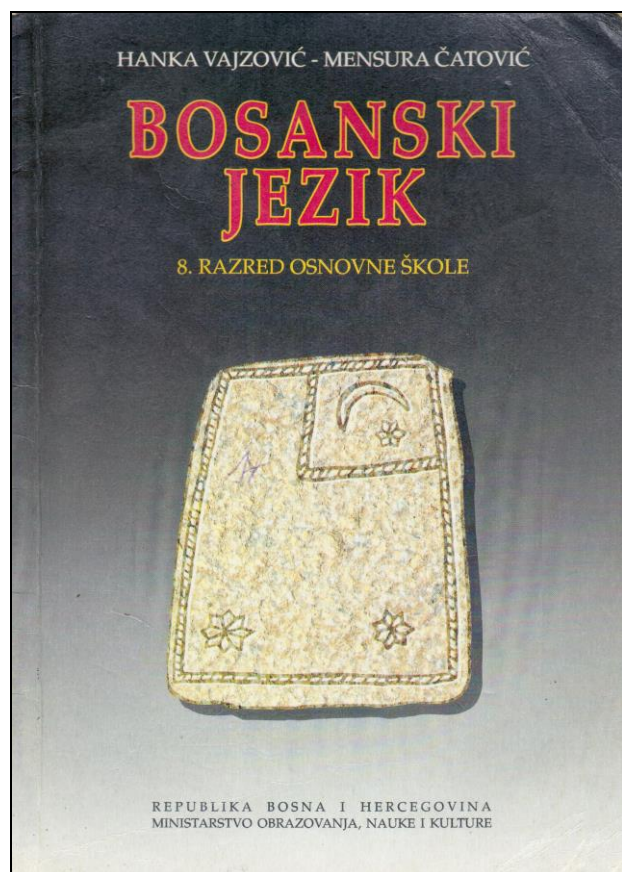
minut kasnije pasti granata. U općoj pometnji koja je nastala, Meho je svojim autom prevezio ranjenike do bolnice, a ja sam otišao u zgradu Predsjedništva, gdje je trebalo da to popodne budem na sjednici Vlade umjesto ministra Durakovića, koji je bio na službenom putu u Istanbulu. Bio je to jedan od najtežih trenutaka za mene u ratu, iako sam se i ranije, pa i kasnije, često suočavao sa smrću. Možda me je baš činjenica da nisam htio tog dana otići na premijeru dokumentarnog filma "Smrt u Sarajevu" prof. dr. Tvrka Kulenovića, ili što sam vidio mnoštvo hrizantema, zimskih ruža koje se nose na groblje, na otvorenom dijelu pijace i nagnala da uđem u zatvoreni dio Markala. Kada se koji sat kasnije Meho javio da je živ i zdrav, te objasnio kako nije imao vremena da mi se javi, jer je vozio ranjene sve dok je mogao, palo mi je na pamet da nismo razmišljali ni u

jednoj prilici šta bi se desilo, ako bi bilo koga od nas ili automa zadesila smrt. I onda sam pomislio da ne smijemo dozvoliti da nas pojedinačna sudbina odvraća od našeg nauma. I da treba da učinimo sve da ti udžbenici izađu na svjetlost dana i u roku kako smo predvidjeli. Intenzivirali smo napore oko pripreme, te smo, negdje u aprilu ili maju 1994. godine, počeli dobijati prve rukopise. S njima su Meho i Gavro otišli u Ljubljano, gdje su u narednim mjesecima predano radili na njihovoj tehničkoj pripremi i osiguravanju velike količine papira, jer smo sračunali da će tiraž za sva 52 naslova dosegnuti oko 1,5 miliona primjeraka! Kako su pristizali drugi rukopisi, slali smo ih putem pouzdanih osoba, koje su po diplomatskim zadacima izlazile iz zemlje, ka našim ambasadama u Zagrebu i Ljubljani. Istovremeno smo nastojali da osiguramo i potrebni novac za nabavku papira i štampu. Tu nam je pomogao ministar finansija u Vladi RBiH dr. Sead Kreso. Iako je zbog rata prioritet bila nabavka oružja, municije, vojne opreme i hrane, on ni u jednom trenutku nije ni pokušao da nas odbije. Samo se nasmiješio i rekao da je to njegova briga, iako se radilo o nekih 3–4 miliona tadašnjih njemačkih maraka. S tim garancijama je Gavro Grahovac mogao naručiti tone onog žućkastog papira, koji se morao posebno proizvesti za naše potrebe, te dogovarati ostale uslove proizvodnje udžbenika s menadžmentom "Mladinske knjige".

U junu 1994. došlo je rekonstrukcije Vlade RBiH. Ministar Duraković nije htio da uđe u Vladu koju je formirao dr. Haris Silajdžić s ministrima

iz "Herceg-Bosne", kao rezultat Washingtonskih sporazuma iz marta 1994, kojim je okončan sukob Armije BiH i HVO-a. Umjesto njega, za ministra je imenovan dr. Enes Karić. Ja sam ostao na mjestu sekretara Ministarstva i nastavio započete poslove, koji su već daleko odmakli na putu ka konačnoj realizaciji. U jednom trenutku smo se suočili sa dodatnim problemom. Prestavnici štamparija na prostorima pod kontrolom ARBiH su se požali premijeru Silajdžiću zbog odluke da štampamo udžbenike u Sloveniji. U razgovoru s dr. Silajdžićem, koji je pozvao ministra Karića i mene da mu objasnimo o čemu se radi, pojasnio sam da nijedna štamparija nije mogla osigurati tu količinu papira, štamparske boje, a naročito stručne radnike, te garantirati da će posao obaviti na vrijeme. Osim toga, strahovali smo da bi eventualno uvezene količine papira mogle biti blokirane na putu ka krajnjoj štampariji ka zemlji, kao i da se eventualno odštampanim udžbenicima može desiti ista sudbina kao i sa knjigama iz zapaljene Vijećnice – da izgore u dobro isplaniranom napadu. Time bismo izgubili dragocjeno vrijeme, a i sam projekat bi pretrpio ogromne štete. Premijer Silajdžić je uvažio naše razloge i podržao ministra Karića i mene da nastavimo kako smo i zamislili. Ujedno je i ministru Kresi odobrio da pronade sav potrebni novac za štampu i distribuciju udžbenika.

Bilo je i nekih drugih problema, od kojih treba spomenuti da smo u nekim prilikama morali da iznova šaljemo pripremu koju je radila firma "B koncept" i njeni programeri. To nam se desilo s udžbenicima za

muzičku kulturu, ali smo uspjeli da u veoma kratkom roku uradimo novu pripremu i pošaljemo je u Ljubljano. Kada su prvi udžbenici ušli u štampu, o čemu su nas redovno izještavali Meho i Gavro, napravili smo plan količina distribucije iz Ljubljane za evropske zemlje. U ranijim kontaktima koje sam i sâm imao sa predstavnicima naših škola u Hrvatskoj, Austriji, Danskoj i Francuskoj za vrijeme posjeta tim zemljama tokom druge polovine 1994, te uz pomoć naših diplomatsko-konzularnih predstavništava, izračunali smo potrebne količine i dogovorili sa slovenačkim špediterima kamo i kada da ih dostave. Mnogo je teže bilo organizirati dostavu udžbenika iz Slovenije u Bosnu i Hercegovinu.

Jedini mogući put je bio preko Rijeke do Splita i Mostara, odakle bi se konvoj uputio ka Sarajevu, Zenici i Tuzli. Za Bosansku krajinu smo se nadali da ćemo to moći uraditi preko Zagreba, dok smo se dogovarali s komandom UNPROFOR-a u Sarajevu da za enklave Srebrenicu, Žepu i Goražde pokušamo dostaviti potrebne količine udžbenika uz pomoć padobrana predviđenih za veće terete u ratnim uslovima. Najveća briga nam je, ipak, bio prolazak kroz Hercegovinu, odnosno preko teritorija pod kontrolom HVO-a. U pomoć nam je pritekao prvi ambasador SAD u Sarajevu, g. Victor Jakovich. Kada sam ga u vrlo konstruktivnom razgovoru zamolio da uz konvoj budu prisutna i vozila Ambasade SAD, otvorene u julu 1994. godine, te pojasnio da bi bila katastrofa da neko zadrži ili uništi palete s udžbenicima, g. Jakovich je osigurao tražena vozila, koja su

prpratila naše kamione od Splita do Jablanice. Otvoreno nam je rekao da se divi našoj namjeri da djeci pružimo mogućnost da uče i da se nadaju ljepšoj budućnosti, te da i on vidi nadu u skori svršetak rata, ako smo mi u Ministarstvu našli u sebi snage da, uz sve nedaće i strahote, završimo tako kapitalan projekat. Na početku i na kraju konvoja su bila službena vozila SAD sa američkom zastavom i nisam mogao dočekati trenutak kada su mi javili iz Jablanice da su vozila stigla bez problema do tog odredišta. Kasnije su prošla ka Zenici i Tuzli, a mi smo naš dio konvoja iz Pazarića preko Igmana i Hrasnice, te čuvenog tunela ispod aerodroma, unijeli u grad.

Nažalost, iako smo imali neka obećanja iz štaba generala Rosea, nikad nismo ostvarili "air drop", ili dostavu iz zraka, za Goražde, Žepu ili Srebrenicu. Neke količine smo uspjeli da pošaljemo preko pouzdanih kurira, ali je veći dio kontingenta za ove krajeve dočekao kraj rata u magacinima u Pazariću.

Konvoji za Evropu su bez većih problema došli na svoja odredišta. U njihovom iščekivanju, organizirali smo u našim školama u inostranstvu seminare za nastavnike kako bi se oni što bolje pripremili za rad sa novim knjigama. Sećam se jednog takvog susreta u augustu 1994. u Kopenhagenu u prepunoj dvorani u koju smo pozvali sve one za koje smo smatrali da se mogu uključiti u nastavu. Tih dana sam uspio da postignem sporazum s Ministarstvima obrazovanja i unutrašnjih poslova Danske (pod čijim su nadzorom bile i izbjeglice) o dvojnim diplomama na bosanskom i

danskom jeziku, te, uopće, priznavanju naziva "bosanski jezik", umjesto dotadašnjeg srpskohrvatskog / hrvatskosrpskog. Zahvaljujući razumijevanju kolega iz Ministarstva obrazovanja Austrije i Turske, te kasnije i drugih zemalja, nakon iscrpnih razgovora, pa i pregovora, naziv "bosanski jezik" i udžbenici jezika sa čitankama su odobreni za upotrebu u našim školama u inostranstvu.

To je bila naša najveća pobjeda kao Ministarstva u ratnim uslovima. U konačnici smo uspjeli u našoj namjeri da osiguramo udžbenike za djecu osnovnih i srednjih škola i u zemlji i u inostranstvu. Oni su bili još jedan dokaz naše riješenosti da opstanemo i kao ljudi i kao narodi i kao građani, te da našoj djeci pružimo priliku da se sklone s opasnih ulica i da uče iz knjiga koje, čak i iz današnje perspektive, mogu da izdrže visoke kriterije u pogledu kvaliteta sadržaja koji su u njima obrađeni. U tom cilju smo morali izmijeniti i postojeće zakone i dati sebi pravo kao Ministarstvu da se pojavimo kao izdavači, jer to nije uobičajena praksa u svijetu. Iz sličnih razloga se na imprimaturu svih udžbenika pojavljuju imena oba ministra i prof. dr. Enesa Durakovića i prof. dr. Enesa Karića, jer smo smatrali da su obojica zaslužna da se pojave na tom mjestu, dok je Abdulah Jabučar u ime Sektora za obrazovanje naveden kao odgovorni urednik.

U više navrata sam bio u prilici da u svijetu govorim ili pišem o ovom projektu, o kome su napisane

To je bila naša najveća pobjeda kao Ministarstva u ratnim uslovima. U konačnici smo uspjeli u našoj namjeri da osiguramo udžbenike za djecu osnovnih i srednjih škola i u zemlji i u inostranstvu. Oni su bili još jedan dokaz naše riješenosti da opstanemo i kao ljudi i kao narodi i kao građani, te da našoj djeci pružimo priliku da se sklone s opasnih ulica i da uče iz knjiga koje, čak i iz današnje perspektive, mogu da izdrže visoke kriterije u pogledu kvaliteta sadržaja koji su u njima obrađeni.

i neke studije na osnovu radova koje sam publicirao o ovoj temi. Dvadeset godina kasnije nakon što smo obavili ovaj časni zadatak, i dalje sam ponosan na svoju ulogu u cijeloj toj priči, premda mi je žao što nisam održao riječ datu samom sebi da ću sačuvati jedan komplet svih udžbenika za neki budući Muzej školstva Bosne i Hercegovine. Naprosto nisam mogao odbiti molbe đaka ili njihovih roditelja koji nisu mogli doći do nekih naslova, pa sam ih davao na posudbu, ali se dobar dio nije vratio u tu moju "nultu" kolekciju. Samo se nadam da su đaci koji su iz njih učili dobijali dobre ocjene i da su im iz njih stečena znanja pomogla da nauče nešto više o ovoj zemljici Bosni i Hercegovini, njenim narodima, kulturi kroz vjekove, te još mnogo čemu što se našlo između korica tih knjiga. Uzimajući u obzir okolnosti u kojima su pripremani i završeni, a naročito vrijeme za koje su izrađeni i dostavljeni širom svijeta, moram se opet prisjetiti stihova Maka Dizdara, sada iz pjesme "Zapis o zemlji":

Bosna da prostiš jedna zemlja imade
I posna i bosa da prostiš
I hladna i gladna
I k tomu još
Da prostiš
Prkosna
Od
Sna

Uprkos kataklizmičkim događanjima posvećanijeg razaranja i ništavila, napadnuti od onih koji, kako kaže veliki Mak u pjesmi "Poruka" svojim oporim komentarom o svim napadačima na ovu zemlju:

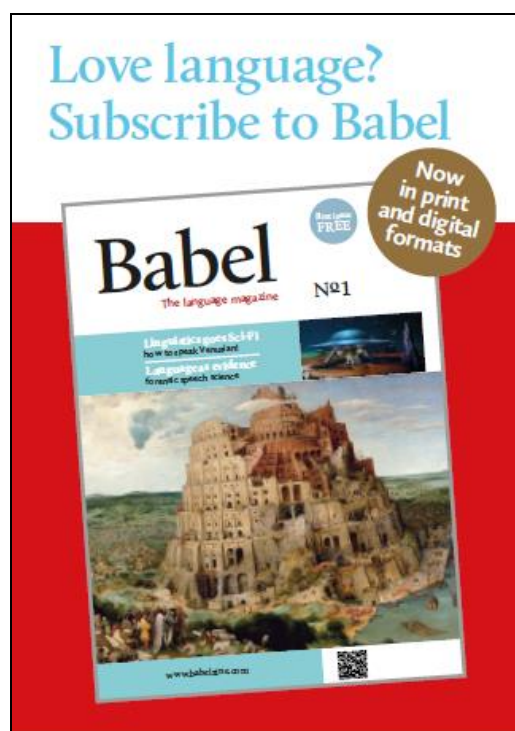
Ti ništa ne znaš o gradu u kome ja živim
Ti nemaš pojma o kući u kojoj ja jedem
Ti ne znaš ništa
O hladnom zdcencu
Iz koga ja
Pijem.
(Ne rekoh li ti već jednom
Da o meni zaista ne znaš ništa –
Da ne znaš ništa o mome luku i strijeli
Da ništa ne znaš o mome štitu i maču
Da nemaš pojma o tim
Ljutim oružjima
Da ne znaš ništa o mome bijednom tijelu
Niti kakav on žarki plamen
U sebi
Ima.)

Tvrđoglavo ustrajavajući u svom opstanku i svojoj vječitoj prisutnosti i prkosnosti na ovom tlu, ostavili smo u ovim udžbenicima i dokaze našeg plamena da nadvladamo Zlo i da snagom Riječi i knjiga iskažemo našu opredijeljenost za očuvanje svega onog Dobrog što čini našu zemlju, kao i da budemo most ka budućnosti kasnijim generacijama učenika u našim školama.

Ovo je bio moj zapis o tim vremenima. ■

Lingvazin
preporučuje

Babel, The language magazine
www.babelzine.com

Sagovornici
William LABOV
Gillian SANKOFF

Pitanja
Ella JEFFRIES
Jessica WORMALD
Rachelle PRICE

Prijevod s engleskog
Nejla KALAJDŽISALIHović

Jezik moramo prihvatiti onakav kakav jeste

William Labov

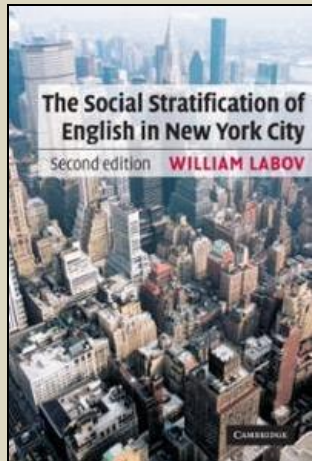
Kako ljudi zapravo kažu ono što žele reći? Koji su to različiti načini na koje izgovaraju riječi i kako se te razlike odražavaju na njihov položaj u društvu? Na ova pitanja, iako se možda to tako čini, nije lako dati odgovor. Izuzetno je teško doći do korpusa prirodnog govora. Takođe, prirodni govor sadrži mnoge varijable koje je potrebno analizirati. Ugledni sociolingvisti, Gillian Sankoff i William Labov, posvetili su cijelu svoju karijeru u pokušaju da odgovore na ova pitanja. Primjenom svog lingvističkog znanja, tj. pomakom od vlastite intuicije i usmjeravanjem pažnje na analizu onoga što ljudi zaista kažu, ovi su sociolingvisti u velikoj mjeri izmijenili način na koji razumijemo kako jezik funkcioniše na terenu.

William Labov je u svojim ranim istraživanjima, koja se smatraju temeljnim za sociolingvistiku, analizirao promjenu akcenata kod stanovnika otoka Martha Vineyard (koji se nalazi na istočnoj obali SAD-a) nakon porasta turizma u ovom mjestu. Također je poznat njegov eksperiment kojim je u njujorškim robnim kućama pokušao sistematizirati upotrebu ili izostavljanje glasa /r/ u sintagmi *fourth floor* (bos. 'četvrti sprat'). Pored toga, najvećim utjecajem Labova mogla bi se smatrati studija afroameričkog vernakulara (African American Vernacular English (AAVE)) koji se nekad smatrao manjinskim dijalektom dok se danas smatra legitimnom varijantom engleskog jezika, a ne nekom degenerativnom ili neadekvatnom jezičnom formom.

Gillian Sankoff se u svojoj bogatoj karijeri bavi izučavanjem pidžina i kreola (takođe izučava i razvoj tok pisina, službenog jezika na Papui Novoj Gvineji), montrealskog francuskog, a također se bavi izučavanjem jezičkih promjena u toku životnog vijeka pojedinca. Kako se vidi iz intervjua koji slijedi, i Sankoff (GS) i Labov (WL) i dalje se aktivno bave iznalaženjem načina da se djeci koja žive u teškim uslovima omogući školovanje, te analiziraju koliko je uloga jezika važna u njihovom životu.

Gillian Sankoff

• **Babel*:** Da li imate neki savjet za nastavnike ili studente koji tek ulaze u svijet lingvistike i sociolingvistike?

W. L.: Ono što lingvisti moraju reći ljudima jeste da, na određeni način, jezik moramo prihvatiti onakav kakav jeste. Svi mi govorimo nekim dijalektom, pa ako želimo da se razumijemo, moramo reći da je način na koji se jezik vremenom razvijao prirodan. S druge strane, takođe možemo imati glasnu intuiciju da neki glasovi nisu ispravni, te je za očekivati i da ćemo ih i primijetiti. Prema tome, kao lingvisti, jezik moramo posmatrati iz dva ugla: iz ugla posmatrača koji kao član društvene zajednice pristaje da prihvati da postoji nešto što se smatra pravilnim govorom u školi, i ugla posmatranja jednog učenika, koji izučavanjem ljudskog roda razumije da je način na koji obavljamo određene radnje rezultat prirodne evolucije. Ovakav staložen, objektivni pristup onome što jezik jeste je zapravo ono od čega polazi lingvistika.

• **Babel:** Koliko vam je teško / lahko razgovarati o sociolingvistici s onima koji ne poznaju ovu disciplinu? Na koji način to radite?

G. S.: Smatram da svaki sociolingvist nalazi da je teško objasniti taj cijeli koncept dualiteta. I da ćete, kao što svi znamo, biti kritizirani ako određenu riječ ne napišete ispravno, ili da ćete, ako ne govorite onako kako propisuje društvena norma ili obrazovni sistem, takođe biti izloženi neugodnostima. Čak možete izgubiti i posao i sl. ukoliko ljudi izgrade određeno mišljenje o vama. S druge strane, znamo i da je svaki govor koji je različit od onoga koji se propisuje u školama samostalan jezički sistem, a ne iskvarena verzija nekog drugog jezika. Prema tome, smatram da je ljudima veoma teško objasniti da postoji nešto što bismo mi nazvali “nestandardnim” dijalektom ili akcentom, te da je to sistem sam za sebe, kao i da je, objektivno gledano, takav sistem jednako dobar “ljudski jezik” kao i svi ostali, a ne neka njegova iskvarena verzija. Međutim, mnogo se u javnosti govori o toj “iskvarenosti” jezika.

• **Babel:** Kako biste pomogli nastavnicima da temu varijacija u jeziku uvedu u

nastavni proces?

W. L.: Pa, ja mnogo radim na tome da se u školama više čita. Mi se zaista trudimo da djeca više čitaju i pišu, tj. da shvate svrhu čitanja i razumijevanja teksta. Podučavanje izgovora nije dio ovog procesa koji je više usmjeren na značenje teksta. Međutim, ne možemo a da ne spomenemo da nastavnici (engleskog) jezika negativno reaguju kada čuju neku “pogrešno izgovorenu” riječ. Često će nastavnik u školi zagalamiti na dijete i reći: “Govori engleski!” Pa će se to i desiti. Osoba koja se na takav način obraća učeniku nije dovoljno educirana. Prema tome, smatramo da će učenik, ukoliko želi da nauči izgovarati standardni jezik kao njegov nastavnik, na kraju “ući u sistem”, naučiti čitati, te tako ostvariti rezultat. Međutim, afektivni stav prema varijetetima u jeziku jedan je od glavnih faktora kada govorimo o poteškoćama s čitanjem.

G. S.: Jer se djeca povlače u sebe.

W. L.: Ima još nešto. Kad smo na terenu, obično sa starijim ljudima razgovaramo o muzici. Mnogima se sviđa današnja muzika i obično kažu da “baš vole ove nove kompjutere, muziku...”, ali u hiljadama anketa koje smo sproveli, niti u jednoj nismo našli da je neko rekao: “Sviđa mi se kako danas govore mladi; govore puno bolje nego kad smo mi bili djeca.” Jezik je jedina nepromjenljiva kategorija “dobrih starih vremena”.

• **Babel:** Možete li nam reći još nešto o vještinama čitanja; da li sarađujete sa školama?

W. L.: Mnogo sam godina radio sa Afro-amerikancima i pokušavao da razumijem njihov dijalekt. Napisao sam mnogo radova o ovoj temi, ali se do prije deset godina nisam aktivno uključivao u rad škole. Predavao sam jedan predmet u školi u koju su studenti išli na praksu, pa smo razvili metode koje su bile zasnovane na sljedeće tri stavke: prvoj, da kao lingvisti znamo više o pismu i njegovoj primjeni; drugoj, da znamo po čemu se razlikuje dječiji jezik od jezika odraslih, pa tako znamo da li dijete neku riječ pravilno čita iz knjige ili

* Ovaj intervju prenosimo iz prijateljskog magazina *Babel* (broj 5, novembar 2013) s dozvolom redakcije. *Babel* je naučno-popularni lingvistički magazin koji izlazi od novembra 2012. Objavljuje se četiri puta godišnje. Više o *Babelu*, njegovu sadržaju i načinima pretplate može se pročitati na internetskoj stranici www.babelzine.com. Na toj se stranici može besplatno preuzeti prvi broj. (Napomena urednika)

bira pogrešnu riječ; i, na kraju, iz svog rada na terenu, znamo šta djecu zanima, šta vole i šta im smeta.

Prema tome, naš je program zasnovan na mnogim individualnim pričama u koje su inkorporirana ova tri principa. Ono što je najvažnije naglasiti, a što svi pisci priča za djecu znaju, jeste da nije zanimljivo čitati “ružičaste” priče. Većina onoga što djeca čitaju u školi uopće se ne tiče njihovih stvarnih briga, te je naš program usmjeren na razgovor o pitanjima kao što su “nepravda”, “moji najveći strahovi”, “biti optužen za nešto što niste učinili” i sl. Ovaj smo program razvili kako bi djeca govorila o onome što im je važno u njihovoj svakodnevnici.

G. S.: Samo da i ja nešto dodam. Bill to nije spomenuo, ali on je sam napisao te priče, sve te kratke priče koje se nalaze u njihovoj lektiri. Jedna od priča se zove “Duhovi u podrumu”. Riječ “duhovi” (eng. *ghosts*) ima klaster od tri suglasnika na kraju riječi pa je samim tim zanimljivija kada govorimo o izgovoru. Djeca će svakako usput morati naučiti šta su konsonantski klasteri i, samim tim, naučiti kako se čitaju. Svaka priča u sebi sadrži mnogo ortografskih i pravopisnih začkoljica, ali – ove priče su zanimljive. Jer, “ako siđete u podrum koji je strahobalan i u kojem se možda krije neki duh” itd., ili “ako krenete u školu pa pokušate pomoći nekome ko se zaglavio na drvetu da siđe i tako poderete pantalone, pa vas nastavnik pita zašto sjedite u jakni”... i tako, eto, takve su te priče. One su namijenjene djeci uzrasta od 8 do 10 godina koja imaju poteškoća s čitanjem.

W. L.: Na moje veliko zadovoljstvo, studenti predavači na ovom predmetu sada su dio studentske organizacije *Penn Reading Initiative* [www.ling.upenn.edu/pri], u kojoj su studenti dodiplomci sami razvili edukacijske programe za obuku i angažman...

G. S.: ...nastavnika koji koriste ove materijale i odlaze u škole da obučavaju djecu koja imaju poteškoća s čitanjem.

W. L.: To se spontano odvija evo već četiri ili pet godina. I mene nekad pozovu da nešto uradim za njih. I koriste naše materijale.

• **Babel:** Da li smatrate da je zadaća lingvista da djeluju van visokoškolskih institucija?

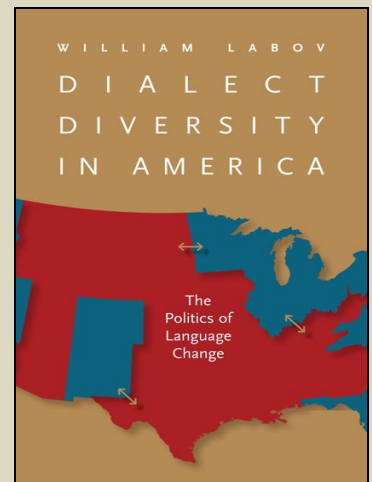
W. L.: Napisao sam jedan rad upravo o tome [Labov, W. (1982). Objectivity and commitment in linguistic science: The case of the Black English trial in Ann Arbor. *Language in Society* 11(2):165-201]. Taj je rad napisan nakon slučaja “Ann Arbor”. Afroameričke majke žalile su se da njihova djeca koja su pohađala osnovnu školu (*Martin Luther King Jr. Elementary School*) ne uče čitati. I uspjele su da se izbore da se niti jedno dijete ne smije diskriminirati na osnovu jezičke različitosti. Geneva Smitherman, jedna afroamerička lingvistica, potkrijepila je navedene argumente svjedocima. U presudi je rečeno da je bitno prepoznati da ova djeca kod kuće govore jezikom koji nije isti kao jezik koji se govori u školi, te da bi nastavnici to trebali znati. To je bila važna presuda. Ja sam onda napisao jedan rad u kojem sam pokrenuo neka pitanja koja se tiču principa. Jedan od tih principa se odnosi na sljedeće – onda kada lingvist dobije određene podatke od ljudi kojima je njegova pomoć potrebna, njegova dužnost je da im pomogne. E, sad, ako izučavate govor više klase, obično niste dužni da im pomažete, jer im vaša pomoć nije potrebna...

G. S.: Ako izučavate govor imigranata, možete im pomoći...

W. L.: Onda kada je lingvist svjestan da je došlo do općeg nesporazuma ili do grešaka, dužan je da to ispravi. Ova dužnost spada u ne tako veliku obavezu. E, sad, ono što ljudi obično dobiju kao rezultat izučavanja ljudi jeste da oni zapravo ostvare profit, zaposle se, prihodi im se povećaju pet do deset puta, dok oni koje izučavaju ostaju gdje su i bili. Pa prema tome, itekako smatram da se morate odužiti ako ste profitirali izučavajući ljudski rod. ■

Profesorica Gillian Sankoff i profesor William Labov

Koristan link

www.ling.upenn.edu/pri

Ella Jeffries, Jessica Wormald i Rachelle Price studentice su postdiplomskog studija Univerziteta u Yorku.

Jonathan CULLER

Prijevod s engleskog
Nejla KALAJDŽISALIHović

Lirika, jezik, kultura*

(odlomak)**

Jedna od promjena posljednjih godina u književnoj kritici koja najviše iznenađuje jeste da se sve manje značaja pridaje lirskoj poeziji. Poezija je nekad zauzimala centralno mjesto književnog doživljaja, pa je i analiza lirskog jezika ili jezika poezije nekada također zauzimala centralno mjesto u teoriji književnosti za ruske formaliste i teoretičare koji su, poput Romana Jakobsona, povezali ruski formalizam i francuski strukturalizam. Danas to više nije slučaj. Književnost je važna teoriji samo onda kada se krije iza narativa. Zašto je to tako? Jasno je da bi odgovor na ovo pitanje mogao biti da ne tako veliki broj ljudi čita poeziju. Ipak, takvi empirijski razlozi ranije nisu predstavljali prepreku za teoriju, jer ko to čita Lacana osim teoretičara? Jedan jednostavan razlog mogao bi se kriti i u sljedećem – u dobu demistifikacije književne kritike, čini se da je čitanje poezije “prevaziđeno”. Teoretičari mogu razmatrati iskonski značaj fikcijskog narativa koji je od ključne važnosti za konstruiranje pojedinca, za njegova stremljenja, za identitet, za “izmišljene” zajednice koje su zapravo nacije itd. Takva je razmatranja teže iznositi ako se radi o poeziji. Izravnost njenih retoričkih alata i njeno tvrdoglavo ob-

račanje pticama, umama, cvijeću ili mrtvima kod ozbiljnih teoretičara stvara osjećaj nelagodje. U svojoj poznatoj definiciji performativnog jezika engleski filozof J. L. Austin (*How to Do Things With Words*) navodi: “Ne smijem se, primjerice, šaliti, ili pisati pjesmu.”¹ Poezija je stavljena u stranu, kao neozbiljna, parazitska ili blijeda kopija jezika.

Jacques Derrida u svom djelu *Passions: An Oblique Offering* kaže: “Nema demokracije bez književnosti, niti književnosti bez demokracije.”² Ipak, da li možemo tvrditi sljedeće: “Nema demokracije bez lirike”?

Poezija je, zapravo, obično izopćena iz teorije, kako kaže Julia Kristeva, tj. ono što teorija treba da odbaci da bi se održala. Platon govori o vjekovnim nesuglasicama između poezije i filozofije, čemu je vjerovatno i on sam umnogome doprinio, dok u modernom dobu možemo krenuti od Marksa, koji je u redove teoretičara stupio odbacivanjem (pa i spaljivanjem) poezije koju je pisao za vrijeme svoje mladosti. Marks postaje Marksom onda kada odbaci poeziju. O spomenutim opozicijama govori u svoja dva poznata teksta, od čega je jedan pismo koje je 10. novembra 1837. napisao svome ocu, a drugi “Raz-

matranja jednog mladog čovjeka pri izboru poziva” (“*Reflections of a young man on the choice of a profession*”), kada kaže da u poeziji sve što je realistično postaje neopipljivo pa se, da bi se dosegla jasnoća te krenulo u potragu za uporištem u realističnom, od poezije mora veličanstveno odstupiti.³ Mikhail Bakhtin sebi dopušta da roman nazove dijaloškim oblikom koji se sastoji od društveno obilježenih diskursâ koji se natječu te poeziju naziva monološkim oblikom koji ostavlja po strani bez suočavanja s većim dilemama.⁴ Poezija je, navodno, monološki oblik zbog toga što njome dominira jedno gledište, te je iz tog razloga nametljiva ili nepouzdana. Ovaj je pristup jedna verzija uobičajenog strukturalističkog poimanja uspostavljanjem binarne opozicije između onoga što nazivamo poezijom i prozom, kojim se potom odlike koje pripadaju poeziji mogu izuzeti iz razmatranja izopćavanjem poezije. Dakle, predmet izučavanja teorije postaje definiran izostavljanjem lirike. Jean-Paul Sartre u djelu *Qu'est-ce que la littérature?* definira poeziju kao samosvjesnu igru jezikom, kao čin odbijanja korištenja “jezičkog instrumentarija” na pravilan način, tj. upotrebom transparentnih znakova. Sartre, tako što poeziju ostavlja

* Ovaj je rad prvi put predstavljen na plenarnoj sesiji konferencije o podučavanju stranih jezika i književnosti na Univerzitetu Costa Rica u decembru 2012. godine. Veoma sam zahvalan Gildi Pacheco Acuña i njenim saradnicima na pozivu i gostoprimstvu.

** Tekst koji nam je ustupio prof. Culler mnogo je duži, ali zbog prirode *Lingvazina* ovdje objavljujemo samo odlomak. Cijeli tekst objavit ćemo u drugom broju naučnog časopisa *Bosnistika plus*, čiji je izdavač Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli. (prim. ur.)

¹ J. L. Austin, *How to Do Things With Words*, Cambridge, Harvard UP, 1954, str. 9.

² Jacques Derrida “Passions: ‘An Oblique Offering,’” *On the Name*, ed. Thomas Dutoit, Stanford, Stanford UP, 1993, str. 28.

³ Karl Marx, pismo ocu napisano 10. novembra 1837. http://www.marxists.org/archive/marx/works/1837-pre/letters/37_11_10.htm

⁴ Mikhail Bakhtin, “Discourse in the Novel”. *The Dialogic Imagination: Four Essays*, prijevod: Michael Holquist i Caryl Emerson, Austin, U of Texas P, 1981.

postrani, može da se usmjerni na probleme poimanja svijeta i (svoje) uloge u tome. U svojoj prvoj knjizi, *Le Degré zéro de l'écriture*, koja je jedna od glavnih prekretnica ka modernoj teoriji, Roland Barthes piše kao i Sartre, iako ga nikad ne spominje, i kaže da teorija o jeziku u avangardi jeste važna za politiku. On obrće Satreove teze o prozi povezujući njenu političku relevantnost sa eksperimentiranjem u jeziku, dok pri tome ipak zadržava Sartreovo izopćavanje poezije.

Proza je ta koja eksperimentira s jezikom na radikalan način, na načine koji mogu biti relevantni za politiku. S druge strane, poezija nastoji da nadraže ili uništi jezik, te je stoga možemo zanemariti. Iako imaju suprotna gledišta, ova dva teoretičara se slažu onda kada treba ono što smatraju pogrešnim pristupima jeziku pripisati poeziji, kako bi se spomenuti pristupi, te dimenzije jezika na koje se odnose, u potpunosti mogli izuzeti iz razmatranja.

Danas poezija više ne zauzima centralno mjesto niti u teoriji književnosti, niti na odsjecima za književnost, barem ne na engleskom i francuskom govornom području. Danas na univerzitetima u SAD-u imamo veliki broj studenata koji studiraju englesku književnost ili književnost na stranim jezicima koji tvrde da ili ne vole ili ne razumiju poeziju. Iz tog razloga obično biraju predmete na kojima se izučava roman ili kulturološke studije. S obzirom na to da studenti izbjegavaju poeziju jer je smatraju nepoznanicom, odsjeci za književnost, u svojim nastojanjima da privuku što više studenata, stavljaju poeziju na marginu svojih nastavnih planova i pro-

grama. Međutim, ukoliko izučavanje poezije više nije u samoj srži izučavanja književnosti, posljedice će biti katastrofalne, jer slijedi da ni pomno izučavanje jezika i jezičkog umijeća više nije prioritet, što dovodi do toga da tematski i ideološki okviri stupaju na scenu bez velikih poteškoća. A onda kada "teme" postanu jedino što se smatra vrijednim, zašto onda jednostavno ne izučavati samo filmove ili sadržaj televizijskih programa, zašto uopće izučavati književnost koja traži posvećenost čitanju i samom jeziku, a ne pukom (pre)gledanju?

Ono što se dešava sa studijem književnosti ide ukorak s onim što se dešava kada govorimo o podučavanju jezika, gdje se čitanje književnosti svelo na minimum. Komunikativni pristup podučavanju jezika pažnju usmjerava na stvarima svijet, kao i interaktivni pristup, koji jezik smatra alatom za uspostavljanje i održavanje društvenih odnosa i koji se posvećuje izučavanju kretnji, činova, tehnika pregovaranja ili različitih situacijskih diskursa koje nalazimo u konverzacijskom jeziku, što nakraju ostavlja malo prostora za izučavanje pisanog teksta, koji biva potisnut na margine društvene interakcije. U SAD-u se u "Državnim standardima učenja stranih jezika" (*National Standards for Foreign Language Learning*), koje su razvili predstavnici glavnih organizacija za podučavanje stranih jezika unutar federalnih inicijativa za obrazovanje, književnost gotovo i ne spominje, iako bi ovi programi trebali sadržavati raznolike pristupe i kompromisna rješenja. Standard 1.2. navodi da "studenti razumiju i tumače pisani i govorni jezik o različitim temama", te da se za primjer razumijevanja jezika

uzima i razumijevanje "bajki i ostalih narativnih oblika o poznatim temama", dok se na naprednijem nivou govori o "razumijevanju kulturoloških aspekata značenja u pisanom i govornom jeziku onda kada ih aktiviraju govornici i pisci na ciljnom jeziku u formalnim i neformalnim kontekstima."⁵

Međutim, standardi koji se odnose na izučavanje kulture nešto jasnije govore o samom pristupu podučavanju, jer se u Standardu 2.1. pojašnjava da se "pod kulturološkim praksama smatraju uzusi ponašanja koji su prihvaćeni u jednom društvu, odnosno aspekti kulture koji se odnose na rituale, upotrebu oblika za oslovljavanje, hijerarhiju, prostor i sl.", drugim riječima – konvencije, pri čemu se književnost uopće ne pojavljuje. Standard 2.2., koji se odnosi na kulturološke proizvode, kaže da "kulturološki proizvodi mogu biti opipljivi (npr. umjetnička slika, književno djelo, štapići za jelo) ili neopipljivi (npr. usmena predaja, ples, ritual, obrazovni sistem). U kakvom god obliku da se određeni proizvod javi, njegovo je prisustvo unutar jedne kulture ili neophodno ili opravdano sistemima (perspektivama) vrijednosti ili vjerovanjima u datoj kulturi, te se pojavljuje u onim kulturološkim praksama koje uključuju njegovu primjenu". Iz ovoga proizlazi da su štapići za jelo bolji izbor od nekog književnog djela, jer su štapići za jelo proizvod koji ilustrira sveprisutnu praksu jedne kulture.

Vidite, ja ne predlažem da se vratimo u prošlost, kada su studenti stranih jezika uglavnom izučavali književnost, prevodili je, odnosno izučavali žive jezike na isti način kao što se izučava, naprimjer, latinski. Ipak, smatram da gubimo nešto vrijedno ako izbacimo čitanje poezije iz programa za podučavanje stranih jezika zarad "komunikacije" ili "društvene interakcije". O tome ja govorim. ■

⁵ Standardi i normativi dostupni na: <http://www.actfl.org>.

Jonathan D. Culler profesor je na Univerzitetu Cornell u Ithaci (New York, SAD). Autor je brojnih radova i knjiga o strukturalizmu, književnoj teoriji i kritici. Neka od poznatijih djela su mu *Strukturalistička poetika* i *Književna teorija: veoma kratak uvod*, *Saussure* (u Srbiji objavljena kao *Ferdinand de Saussure – osnivač strukturalne lingvistike*). U pripremi mu je knjiga *Theory of Lyric*.

Drame Jasne Šamić

Jasna Šamić

Prije nego bude započet govor o zbirci drama *Drame* književnice Jasne Šamić, bit će zanimljivo i korisno ukratko progovoriti o bosanskohercegovačkom ženskom dramskom stvaralaštvu s obzirom na njegovu specifičnu poziciju u odnosu na druge književne žanrove. Naime, drama kao književni žanr relativno je “mlada” pojava u književnosti Bosne i Hercegovine. Njeno egzistiranje počinje dosta kasno u odnosu na evropske književne tokove – tek za vrijeme austro-ugarske vladavine 1885. godine Ivan Lepušić objavljuje prvi bosanskohercegovački dramski tekst. Međutim, žensko dramsko stvaralaštvo svoje prve tekstove bilježi još kasnije – tek početkom XX stoljeća. Kako u svom tekstu “Između ćutanja i psovke – bosanskohercegovačka ženska dramska književnost” navodi Anisa Avdagić, prve dramske tekstove na španskom ladino jeziku ispisuje u zvaničnom bosanskohercegovačkom kritičkom diskursu zanemarena, a u širem kontekstu čak i nepoznata autorica Laura Bohoreta Papo. Tek krajem XX i početkom XXI stoljeća, kada se javljaju drame Ljubice Ostojić, Nermine Kurspahić, Jasne Šamić, Radmile Smiljanić, Elme Tataragić, Ines Tanović, Aide Pilav, Tanje Šljivar, Nure Bazdulj-Hubijar i drugih autorica, bilježi se određeni kvantita-

tivni porast produkcije ženskih dramskih tekstova u književnosti Bosne i Hercegovine. Također, postoji tek nevelik broj naučnih radova koji promišljaju o ispisanim dramskim svjetovima ili koji se bave periodizacijom, sistematizacijom i modelativnim tokovima savremene bosanskohercegovačke dramske književnosti, kao i radova koji sa novim teorijskim iskustvima i iz savremene perspektive ponovo iščitavaju dramske tekstove starije bosanskohercegovačke produkcije. Od tog nevelikog broja naučnih radova izrazito je mali broj onih koji se bave ženskim dramskim tekstom. Stoga je kao ispomoć za kontekstualiziranje dramskih tekstova (ili bilo kakav govor o njima) unutar savremene književne scene nužno ponekad posegnuti za djelima kojima drama nije primarna tema istraživanja, nego, naprimjer, roman, pripovijetka. Takav postupak moguć je zbog toga što je i dra-

Gordana Muzaferija

ma dio istog poetičkog okvira te je prolazila kroz iste ili barem vrlo srodne procese i modele poetskog razvoja kao i roman ili pripovijetka. Drama je kao i druge književne vrste u bosanskohercegovačkoj književnosti “nakon folklorno-romantičarskog zasnova s kraja prošlog vijeka i početka ovog vijeka na koncu milenija” ušla “u post-moderni poetički sistem koji umjetnički uvjerljivo trijumfira u ratnoj književnosti” (Kazaz 2004: 152–153), odnosno, od prosvjetiteljskog poetičkog modela preko artističkog, semiotičkog te raznih njihovih oblika savremena bosanskohercegovačka drama dospjela je u stanje koje Gordana Muzaferija opisuje na sljedeći način:

(...) na vratima 21. stoljeća bosanskohercegovačka dramatika, sad već potpuno sklona artističkom konceptu i estetizaciji zbilje, kroz polifonijsku miksturu egzistencijalističkog, poetskog i semiotičkog modela probija do literarno-scenskih ostvarenja izrazite estetske vrijednosti, koja u dramaturškoj opservaciji čak i mučnih tema ratne stvarnosti ne dopuštaju ideološku funkcionalizaciju diskursa, već se okreću samim sebi i tragaju za novim oblicima vlastite stvaralačke svijesti. (Muzaferija 2004: 23)

Zbirka drama pod nazivom *Drame* književnice Jasne Šamić objavljena je 2006. godine u izdanju Bosanske riječi iz Tuzle. Sačinjavaju je tri dramska teksta: *Sablast*, *Sjećanje na život* i *Susret*. Stanje koje možda na najbolji način opisuje tekstualnu politiku u zbirci *Drame* i koje se može uzeti kao osnov dramskih priča jeste stanje ratne i poratne traume (tranzicije), mjesto odakle može krenuti mapiranje. Naime, cjelokupno književno stvaralaštvo bosanskohercegovačkog prostora nakon ratnih devedesetih pod snažnim je utjecajem ratne kataklizme i ratnih trauma. Iz takvog ratnim traumama obremenjenog konteksta proizlaze (dramski) tekstovi u kojima se (uz svu sterilnost jezika) pokušava reprezentirati individualna i kolektivna trauma, problem nasilja, tortura nad slabijim, različitim u etničkom i religijskom smislu, odbacivanje drugih u etničkom, religijskom i rodnom smislu, identitarni lomovi, problematiziranje i dekonstrukcija nacionalističkih zločinačkih ideologija, izbjeglištvo i različiti progoni itd. Svjedočenje o ratu, a prije svega o posljedicama i traumama koje rat ostavlja u zbirci *Drame* reprezentirano je iz ženske perspektive. U centar sva tri dramska teksta Jasna Šamić postavlja ženu, umjetnicu, intelektualku što trpi ili je istrpjela različite oblike nasilja u ratnom, egzilantskom i tranzicijskom vremenu maskuline vladavine i tiranije. S obzirom na to zbirka *Drame* mogla bi se odrediti kao ona koja pripada feminističkom prostoru pregovaranja – ispisuje žensku perspektivu, žensko iskustvo, ispisuje priče o poziciji žene u različitim oblicima patrijarhalne

kulture, svjedoči o stalnom simboličkom i svakom drugom obliku nasilja nad ženama te na taj način promovira “opozicijsko, potencijalno subverzivno znanje koje se suprotstavlja vladajućim idejama, preispituje literarni, filozofijski, povijesni kanon, preoblikuje zvanično znanje” (Bahovec 2009: 2). Uloga njenog glavnog sagovornika dodijeljena je muškarcu te u dramskim tekstovima može biti prepoznato suprotstavljanje ili razlika ženskog i muškog pogleda na rat, umjetnost, ljubav, narod, politiku, identitet... Njihovim razgovorima otvaraju se i nude na propitivanje različiti društveni problemi: imperijalistička narcisoidnost, superiornost i diskriminacija, problem egzila prouzrokovanog ratnom kataklizmom i svih tegoba koje egzil kao takav može da ima (iskustvo izgnanstva, bezdomnosti, kulturoloških sudara, hibridizacije identiteta, identitarnih procijepa, neokolonizacije, odnos individualnog sjećanja i kolektivnog pamćenja, traumatu odlaska kao i traumatu povratka na prisilno napušten prostor i još mnogo šta), pogubnost nacionalističke politike u različitim historijskim vremenima (Drugog svjetskog rata i rata na području bivše Jugoslavije), tranzicijski kontekst bosanskohercegovačkog društva u kojem subjekti ne uspijevaju da prevladaju ratne traume, nego životare u socijalnoj i duhovnoj bijedi te na kraju i odnos između muškarca i žene, preko kojeg se problematiziraju činovi nasilja nad ženama, identiteti i različiti načini njihovog konstruiranja. Različitim oblicima nasilja koji su reprezentirani u dramskim tekstovima zbirke *Drame* (od “bezazlenih” seksis-

tičkih izjava do silovanja – svakodnevnog, ali i onog u ratu) mogli bismo reći da se ukazuje na nerazumijevanje i nepoznavanje žene, na stalne procese stereotipizacije kroz koje žene prolaze, što prouzrokuje omalovažavanja, diskriminaciju, stigmatizaciju, proizvodnju nasilnih činova. Takav odnos prema ženama dio je mizoginih procesa koji su neprevaziđeni i uvijek aktuelni u patrijarhalnim oblicima društva (i ne samo patrijarhalnim), kakvo je i bosanskohercegovačko, a takvo društvo nastoji nasiljem staviti pod kontrolu ženu i njeno tijelo, podrediti ga, pokoriti i dodijeliti mu poželjne funkcije. Stoga se reprezentacija činova nasilja nad ženama, kao krajnje posljedice i rezultata neodgovarajućeg, mizoginog ponašanja prema ženama, može izdvojiti kao zajednički model i motiv konstruiranja različitih priča u dramskim tekstovima *Sablast*, *Sjećanja na život* i *Susret* Jasne Šamić. Takvi elementi u dramskim tekstovima mogu da se tumače i kao njihova težnja “za prebolijevanjem trpljenja, prilagođavanja i interiorizacije mizoginijskih obrazaca kulture” (Moranjak-Bamburać 2005: 58).

Glavni ženski dramski subjekti u zbirci *Drame* postupcima, reakcijama i dijalozima ne uklapaju se u nacionalne i rodno-patrijarhalne modele (ženskog) ponašanja i razmišljanja (koje najčešće konstruira muškarac), zbog čega njihove dramske priče dobivaju subverzivni potencijal u odnosu na takve kolektivne modele i sisteme, prokazujući njihovu represivnost i nasilnost prema subjektima koji predstavljaju razliku na bilo koji način. Činovi nasilja, ponajviše seksualnog, ali i emo-

tivnog, psihičkog, sa kojima se žene susreću (gotovo) svakodnevno, provlače se kroz sva tri dramska teksta Jasne Šamić i mogu se iščitati i kao oblik etičkog angažmana dramskih tekstova, u smislu ukazivanja na kontinuitet i repetitivnost takvih za žene i društvo ponižavajućih i pogubnih činova. Zajedničko za sva tri dramska teksta iz zbirke *Drame* jeste i to što likovi umjesto "ličnih" imena imaju uopćene odrednice (Žena, Majka, Dijete, Muškarac, Ona, On...). Takav tekstualni postupak mogao bi se protumačiti kao način zaobilaženja ili ublažavanja kolektivne, nacionalne i lokalne konotacije, čime se priča može prenijeti na širi (povijesni, prostorni, značenjski) kontekst, odnosno izbjegava se postajanje priče nositeljicom ili oznakom nekog kolektivnog nazora ili ideje. S tim u vezi je, naprimjer, i opis rata i borbe u dramskom tekstu *Sjećanja na život*, kojima je izbjegnuto imenovanje krvnika i žrtve, nacionalnih strana: "mrakovi natkrijuju grad bljujući po njemu vatra" (Šamić 2006: 47).

Također, u dramskim tekstovima reprezentiraju se i priče

koje su "manje" feminističke. To su priče koje se tiču stanja bosanskohercegovačkog društva u poslijeratnom tranzicijskom trenutku na planu kulture, politike i religije i priče kojima se ulazi u širi politički kontekst dramskog teksta. Dramski tekstovi reprezentiraju sadržaje kojima ukazuju na to da se društvo i kultura na prostorima Bosne i Hercegovine nakon rata gube u tranzicijskim procesima obremenjenim kapitalističkim nemanima i patrijarhalnim oblicima vladavine, svijesti i ponašanja. Stoga takva političko-društvena mješavina kojom se organizira život na prostoru Bosne i Hercegovine pravi od njega podložno mjesto za razvoj različitih vrsta društvenih ekstremizama, kao što je, naprimjer, vjerski radikalizam i fanatizam koji se kritički razmatraju u dramskom tekstu. U takvim ekstremističkim društvenim pojavama može se prepoznati proces retradicionalizacije bosanskohercegovačkog društva, nastao usljed krize na polju ekonomije, kulture, a ponajviše identiteta.

Ono što dramske tekstove Jasne Šamić čini još zanimljivijim i interpretacijski zahtjevnijim jeste prisustvo citatnih postupaka "od citiranja muzike, do citiranja ekranižiranog dokumentarnog materijala u dramskom tekstu, pa čak i do preakcentiranja dijelova vlastitog pripovjednog teksta (što će, naravno, biti prepoznato samo od strane čitateljske publike koja je više upućena i u pripovjedački rad Jasne Šamić)" (Avdagić 2012: 9), odnosno uključivanje vanknjiževnih medijskih elemenata kao znakovnih posrednika u reprezentaciji simboličko-idejnog sloja dramske priče.

Na kraju, možemo prizvati Michaela Foucalta i prisjetiti se da je književnost jedan od diskursa, ona postaje prostor borbe za ono što Foucault naziva moć / znanje. Na taj način književnost postaje polje višestruko ispresijecano ideološkim silnicama i prostor na kojem moć sprovodi ukrotiteljske mehanizme. Stoga književnost nikada nije oslobođena od ideologije i utjecaja sprege moći / znanja, ali pored toga ona sadrži i "spasonosnu" mogućnost antiideološkog, tj. mogućnost da postane mjesto otpora moći, da pokaže drugačije, alternativne, individualne oblike života i priče kojima se oponira vladajućem diskursu moći, a to navedeni dramski tekstovi Jasne Šamić i pokušavaju. Rušeći stereotipe i oponirajući dominantnim narativima, ove dramske priče žele problematizirati i propitati protekli rat, tranziciju, rodno nasilje, kolektivne mitove i stereotipe, individualne traume. Odnosno, čitateljima *Drame* nude etičko iskustvo, sugeriraju potragu za etikom odgovornosti i brizi za druge, što možda može da pruži nadu u mogućnost drugačijeg i šireg koncepta života, solidarnog i tolerantnog. ■

Alma Hasukić rođena je 1987. godine u Gradačcu. Dodiplomski i postdiplomski studij završila je na Univerzitetu u Tuzli. Od 2013. godine magistrica je humanističkih nauka iz područja književnosti.

Izvori i literatura

- Avdagić, Anisa (2012). "Između ćutanja i psovke – bosanskohercegovačka ženska dramska književnost". Tekst u pripremi za štampu.
- Bahovec, Eva. "Feminizam kao epistemologijski projekat". <http://www.zarez.hr/80/temabroja7.htm> (posjećeno u aprilu 2010)
- Kazaz, Enver (2004). *Bošnjački roman XX vijeka*, Sarajevo – Zagreb: Naklada ZORO.
- Moranjak-Bamburać, Nirman (2005). "Mizoginija – korijeni društvene patologije". *Zeničke sveske* 1/05, Zenica: Opća biblioteka Zenica, str. 51–58.
- Muzaferija, Gordana (2004). *Činiti za teatar*, Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje.
- Šamić, Jasna (2006). *Drame*. Tuzla: Bosanska riječ.

Douglas S. BIGHAM

Prijevod s engleskog
Mersina ŠEHIĆ

Jedan planet, jedan jezik: Koliko je realistična lingvistika naučne fantastike?*

“Govorite li romulanski, kadetkinjo?”
“Sva tri dijalekta, gospodine.” – Poručnica Uhura,
Zvjezdane staze, 2009.

Negdje u svemiru, u Beta kvadrantu *Star Trek* univerzuma, postoji planet zvani Romulus. Taj je planet malo veći od Zemlje, a ima oko 18 milijardi stanovnika. No, Zemlja, s tri puta manje ljudi, ima oko 7.105 jezika, dok Romulus ima samo “tri glavna dijalekta”.

Ustvari, ako pogledate korisnike jezika u znanstvenoj fantastici, od Kzinti u *Poznatom svemiru* Lerija Nivena, Buba u *Svemirskim vojnicima* te svih vanzemaljaca u *Ratovima zvijezda* i nadalje, iako oni mogu zapovijedati prostranom svemirskom imperijom sa zapreminom od mnogo kubnih svjetlosnih godina i milijardom, ako ne i milijardama milijardi razboritih bića koja imaju sposobnost govora, čini se da oni nikada ne vladaju sa više od šačice jezika. Nasuprot tome, na našoj usamljenoj vodenoj stijeni u mizernom malom kutku galaksije mi Zemljani imamo hiljade jezika s možda i nekoliko desetaka hiljada dijalekata. Čini se

da su pisci naučne fantastike stvarno uprskali, ha?

Pa, možda. Ili možda ne. Postoje dva načina na koja možemo posmatrati ovaj *jedan planet, jedan jezik* problem. A oni bi možda mogli sačuvati integritet i naučne fantastike i lingvistike.

Prvi ima veze s teorijom “jezičkih univerzalija”, ili osobinama koje su zajedničke svim jezicima. Naprimjer, čini se da svi jezici prave razliku između imenica i glagola, imaju različite zamjenice za prvo, drugo i treće lice (*mi*, *vi*, *oni*), a u govornom jeziku glasove koji obuhvataju i suglasnike i samoglasnike. Ali zašto? Zašto bi uopće trebalo biti bilo kakve sličnosti između jezika dyirbal, koji se govori u Australiji, i baskijskog jezika, koji se govori u Evropi, na drugoj strani svijeta?

Lingvist Noam Chomsky smatra da ove univerzalije ukazuju na činjenicu da su duboko u sebi svi ljudski jezici temeljno isti – da u ljudskom mozgu postoji jedna *Univerzalna grama-*

tika – i da se svaki jezik koji se danas govori razvio iz istog prapra...prajezika, prvog jezika *Homo sapiensa*. Sve razlike koje mislimo da čujemo kod, recimo, engleskog i jezika yupik, zapravo su samo manje površinske varijacije Univerzalne gramatike – malo više nego kod različitih dijalekata jednog “zemaljskog jezika”. (Chomsky čak tvrdi da bi lingvist s Marsa, kad bi došao na Zemlju, zaključio da 6 milijardi nas govori samo jednim jezikom.) I tako, ako bi romulanski oficir za komunikacije proletio kraj našeg planeta, čuo bi japanski i odžibve kao što mi čujemo britanski i američki engleski.

Onda, iz strogo chomskyjevske perspektive, apsolutno je ispravno da ljudski lingvist opisuje sve varijacije jezika svih 18 milijardi govornika na Romulu kao nešto više od “tri glavna dijalekata” jednog jezika. Bez obzira na to koliko velika njihova *zvjezdana imperija* bila, svi će oni zvučati isto nama slabšim ljudima.

* Tekst je prvi put objavljen 8. septembra 2014. na engleskom jeziku u internetskom magazinu *Slate* (http://www.slate.com/blogs/lexicon_valley/2014/09/08/one_planet_one_language_science_fiction_versus_earth_linguistic_diversity.html). Prijevod objavljujemo s dozvolom izdavača. (Napomena urednika)

Ali opet, ako ideje Chomskog prenesemo na viši nivo, možda za početak nećemo čak ni prepoznati vanzemaljski jezik. Budući da bi vanzemaljci imali različite mozgove, koji su evoluirali pod različitim skupom okolnosti, vanzemaljski bi jezik također imao drugačiji skup temeljnih univerzalnih gramatičkih načela, nevezanih za bilo šta što imamo u ljudskom zemaljskom jeziku. Bili bismo sretni ako bismo mogli naučiti reći “zdravo” ovim bićima, a kamoli: “Odvedi me svom vođi.”

No, Chomskyjeva Univerzalna gramatika nije jedini način da se objasne jezičke univerzalije. Postoji još jedna skupina naučnika koju predstavljaju lingvistički antropolozi Charles Hockett i Terrence Deacon, koji vjeruju da je jezik više epifenomen nego samo-

stalan razvijen mehanizam – drugim riječima, da se jezik najbolje opisuje (i, kada konačno izađemo u svemir, najbolje prepoznaje po) njegovim površinskim značajkama, a ne hipotetskoj mentalnoj strukturi. Prateći ovu liniju razmišljanja, ako izvanzemaljci imaju nešto što mi prepoznavamo kao jezik na prvom mjestu, onda će to vjerovatno biti jezik kao i svaki drugi, s arbitramom povezanošću simbola i značenja, razlikovnim jedinicama (“riječima”), sposobnošću da govori o novim stvarima i stvarima kojih nema i tako dalje.

Ovo je isti osnovni argument koji mnogi egzobiolozi koriste za vanzemaljski život: vanzemaljski život mora barem malo nalikovati na ono na šta smo navikli ili ga nikad ne bismo prepoznali kao to što jeste.

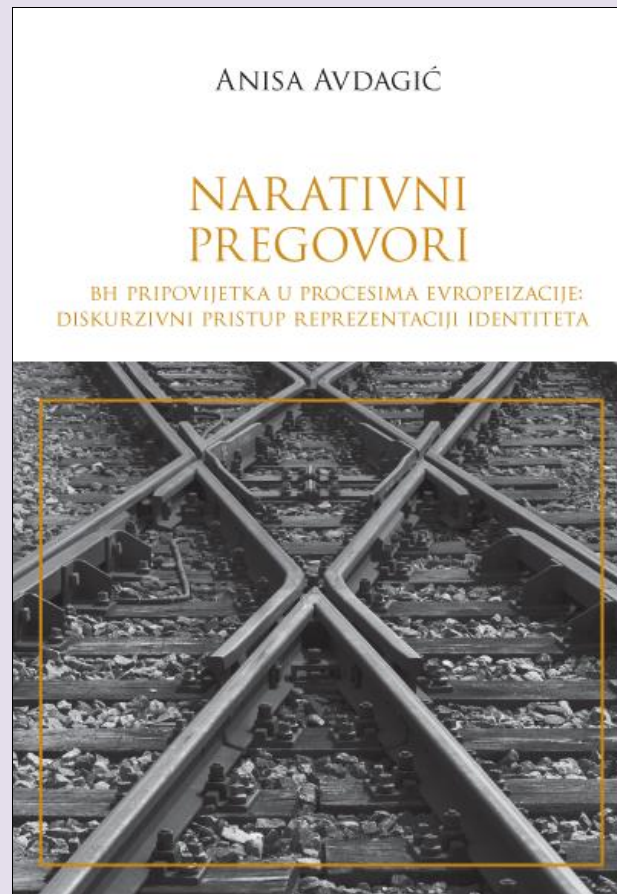
S ovog gledišta, Uhurina “tri dijalekta romulanskog jezika” možemo interpretirati malo slobodnije, više kao da govori da postoje tri glavne varijacije u načinu na koji je epifenomen jezika izražen. A kad razmislimo o tome, to i nije tako čudno. Ovdje na Zemlji, na kraju krajeva, možemo reći da imamo barem dva različita načina služenja jezikom – jedan auditivni (govorni jezik) i jedan vizualni (pisani jezik). Možda su oni na Romulu otkrili treći način, kao što je korištenje dodira, mirisa, okusa ili nekog drugog čula koje ljudi čak ni nemaju?

Ili možda pisci naučne fantastike jednostavno trebaju naučiti nešto više o lingvističkoj raznolikosti na Zemlji prije nego što se odluče na osvajanje zvijezda. ■

Douglas S. Bigham docent je lingvistike na Državnom univerzitetu San Diega, gdje proučava interakciju jezika i društva. Također ima YouTube kanal, gdje ponekad govori o lingvistici.

Nova knjiga

Izdavač: Dobra knjiga
Sarajevo, 2014, 227 str.

Rod pridjeva i “drugo stanje”

Riječi bosanskog jezika mogu biti promjenljive i nepromjenljive. Nepromjenljive se uvijek pojavljuju u istom obliku, a promjenljive se u različitim kontekstima mogu pojaviti u različitim oblicima. Tako se, naprimjer, riječ *na* uvijek pojavljuje u tom obliku (*penjati se na drvo, nasloniti se na klupu, stajati na hodniku* itd.). S druge strane, riječi *kiša, kiše, kiši, kišu...* (*kiša pada, skloniti se od kiše, nadati se kiši, voljeti kišu...*) međusobno se formalno razlikuju, ali se ipak smatraju pojavnim oblicima iste jedinice, odnosno istog leksema.

Za sve te različite oblike potrebno je pronaći jedan oblik, odnosno ime kojim će se u govoru, tekstu ili u rječniku uputiti na sve njih. Tako ćemo, naprimjer, leksem kome pripadaju riječi *kiša, kiše, kiši, kišu...* označiti oblikom KIŠA. To je takozvani *kanonski oblik*, oblik kojim se označavaju leksemi i u kome se bilježe u rječnicima.¹

Kanonski se oblici razlikuju u različitim jezicima, a i u okviru istog jezika razlikuju se kanonski oblici pojedinih vrsta riječi. Od više činilaca zavisi koji će se oblik uzeti za kanonski, ali najviše utjecaja imaju tradicijski i praktični razlozi. Obično se uzima najneutralniji oblik, odnosno onaj koji je naj-

manje kontekstualno uvjetovan. U bosanskom jeziku tradicionalno je kanonski oblik imenica nominativ jednine ako imenica ima jedninu, a nominativ množine ako imenica ima samo množinu (npr. *makaze, pantalone, vrata...*). Infinitiv se uzima kao kanonski oblik glagola, ako ga glagol ima. Ako ga nema, uzima se najpogodniji od onih oblika koji postoje (npr. *vèlim*, jer ne postoji **vèliti, *vèljeti*). Kanonski oblik zamjenica jeste nominativ jednine (ako imaju taj oblik) muškog roda (ako zamjenica poznaje kategoriju roda). Ako nema nominativ, kao što je zamjenica *sebe, se*, uzima se genitiv. Naposljetku, kanonski oblik pridjeva jeste nominativ jednine muškog roda u pozitivu. I ovdje treba dodati “ako ima sve te kategorije”. U gramatičkim se tekstovima spominju slučajevi pridjeva koji nemaju oblik pozitivu, kao što su *donji, gornji* i sl., zatim pridjevi koji ne mijenjaju oblik u zavisnosti od kategorija roda, broja i padeža (indeklinabilni pridjevi).

U ovom tekstu želimo osvjetliti slučaj jednog pridjeva koji se skoro nikad ne koristi u muškom rodu i odgovoriti na pitanje kako treba glasiti njegov kanonski oblik. U praksi se pridjev koji razmatramo skoro isključivo koristi u obliku koji označava ženski rod – *trudna*. I to

je za praksu svakako i razumljivo, jer se mogućnost trudnoće u svijetu na kakav smo navikli pripisuje isključivo “ženskim primjercima” ljudske vrste. To se stanje iz govorne prakse prenosi i u leksikografsku pa se oblik *trudna* u rječnicima uzima kao kanonski oblik ovog pridjeva.

Po našem mišljenju, uzimanje oblika ženskog roda pridjeva za kanonski oblik ima opravdanja jedino ako oblik muškog roda ne postoji. Pitanje je ima li ovaj pridjev oblik muškog (i srednjeg) roda ili zbilja ima samo oblike ženskog roda. Postoji li oblik *trudan*? Rječnici registriraju pridjev *trudan* u muškom rodu. Ali taj pridjev koji bilježe nije pridjev koji ima veze s trudnoćom, “drugim stanjem”, nego mu se pripisuje drukčije značenje. Pogledajmo kako je pridjev *trudan* prikazan u *Rječniku bosanskoga jezika* (Halilović – Palić – Šehović 2010: 1352):

trúdan (trúdan) prid. [Gjd. trúdna; odr. trúdnī, Gjd. trúdnōg(a)] **1.** *knjiš.* koji je obuzet umorom; umoran **2.** *knjiš.* koji zadaje truda i time umara; težak, mučan **3.** v. *trudna*

Dakle, ono značenje koje ima veze s trudnoćom, značenje

¹ Skupa s *kanonskim oblikom* treba spomenuti i *citatni oblik*. Citatnim se oblikom “jezikoslovci, leksikografi, fonolozi, ali i govornici služe kad govore o leksemu kao predmetu, izvađenu iz konteksta. Citatni oblik, otprilike, onaj je koji se dobije kao odgovor na pitanje *Kako se kaže X?*” (Marković 2013: 10–11). Oni se u slučaju bosanskog jezika ne razlikuju, ali u nekim drugim lingvističkim tradicijama postoji razlika među njima. Tako se, naprimjer, u semitskim jezicima kanonski oblik predstavlja uglavnom trima konsonantima bez vokala, kao u primjeru *qtl* ‘ubiti’. S druge strane, “uo- bičajeni je citatni oblik – 3. lice sg., muški rod, perfekt, ‘ubio je’, arap. *qatala*, hebr. *qātal*” (usp. Marković 2013: 11).

broj 3, navedeno je u obliku *trudna*, obliku ženskog roda, i takvo se navodi i kao posebna natuknica:

trúdna prid. koja je u drugom stanju; bremenita, noseća: *opet je ~*” (Halilović – Palić – Šehović 2010: 1352)

To se može shvatiti kao implikacija da oblik muškog roda za to značenje ne postoji. Izbor oblika *trudna* za kanonski oblik pridjeva, kao što smo već rekli, ima opravdanja jedino ako oblik muškog roda ne postoji. Treba istaknuti da ovdje nije bitna učestalost upotrebe, nego princip. Za kanonski oblik glagola bira se infinitiv, iako se drugi oblici vjerovatno koriste mnogo više. I kad su u pitanju imenice, kanonski oblik im je nominativ jednine, “premda je genitivni oblik frekventniji i manje kontekstualno uvjetovan” (Marković 2013: 10). To važi za cijele vrste riječi, a pogotovo treba da važi za pojedinu riječ.

Zato je potrebno ustanoviti postoji li oblik *trudan*. Što se tiče same morfologije, ne postoje nikakva ograničenja da se taj oblik koristi, što potvrđuje i prethodna rečenica ovog teksta. Ostaje nam još pitanje njegove upotrebe. Ovom ćemo prilikom zanemariti moguće fantastične kontekste u kojima postoji mogućnost da “muški primjerci”

ljudske vrste zatrudne. Postoji makar jedan film čija se radnja zasniva na takvoj neobičnosti. Razmotrit ćemo neke slučajeve koji se mogu desiti prilikom svakodnevne upotrebe jezika i u kojima se može ili čak i mora koristiti oblik pridjeva *trudan* u muškom rodu.

Prvi slučaj koji ćemo razmotriti jeste poređenje. Zamislimo situaciju u kojoj želimo prokomentirati izgled muškarca koji ima velik stomak. Jedna od mogućnosti koja nam stoji na raspolaganju jeste iskaz *Vidi koliki mu je stomak, kao da je trudan*. Navedeni je iskaz sasvim gramatičan i prihvatljiv, čak nije ni neobičan.

Drugi slučaj u kome je upotreba pridjeva *trudan* u muškom rodu obavezna jeste onaj kad se taj pridjev pojavljuje uz zamjenice *ko*, *svako*, *neko* i *niko*. Kongruencijski pokazatelji potvrđuju da su navedene zamjenice uvijek muškog roda. Tako će i pridjev *trudan* uz njih biti u muškom rodu: *Ko je trudan?*; *Ako sam ja trudna, svako je trudan*; *Neko je ovdje trudan, a ko je – ja ne znam*; *Niko nije trudan*.

Treći slučaj koji ćemo razmotriti možda je najočigledniji i najmanje neobičan. Ako se želimo s poštovanjem obratiti trudnici, koristit ćemo za nju zamjenicu *Vi*. A pridjevi i glagolski pridjevi uz tako upotrijebljenu zamjenicu koriste se u muškom rodu množine, iako se obraćamo jednoj ženskoj osobi. Dakle, ako se s poštovanjem obraćamo jednoj trudnici, reći ćemo: *Čestitam! Vi ste trudni!*, a ni u kom slučaju: *Čestitam! *Vi ste trudne!* ili *Čestitam! *Vi ste trudna!*.

Također, i partneri koji žele istaknuti svoje saučesništvo u trudnoći nerijetko znaju izjaviti: *Trudni smo*, ali ti su slučajevi, za razliku od ranije navedenih, u većoj mjeri stilski obilježeni.

Smatramo da su navedeni slučajevi dovoljan dokaz da postoje konteksti u kojima je ne samo moguće nego je i obavezno upotrijebiti pridjev *trudan* u obliku muškog roda. Zato možemo ustvrditi da nema razloga za leksikografsku nedosljednost i uzimanje oblika ženskog roda za kanonski oblik ovog pridjeva. To treba imati u vidu prilikom izrade budućih rječnika. ■

Halilović, Senahid, Ismail Palić, Amela Šehović (2010). *Rječnik bosanskoga jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.

Marković, Ivan (2013). *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.

Halid Bulić rođen je 1985. godine u Tuzli. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 2008. godine. Na istom je fakultetu završio postdiplomski studij iz lingvistike, magistrirao 2010. i doktorirao 2013. godine. Predsjednik je Instituta za bosanski jezik i književnost u Tuzli i docent na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Autor je knjige *Iz morfologije i sintakse savremenog bosanskog jezika* i pjesničke zbirke *Televizionar*. Objavio je dvadesetak naučnih i stručnih radova.

O važnosti jednojezičkih rječnika dostupnih na internetu

Prevođenje ne predstavlja samo *rezultat* prevodilačke aktivnosti jer obuhvata i samu prevodilačku *aktivnost*. Ova je aktivnost veoma dinamična jer od prevodioca zahtijeva primjenu različitih vještina. Jedna od njih je upotreba dvojezičkih i jednojezičkih rječnika. Iz tog razloga potrebno je da svi oni koji se bave prevođenjem, a naročito studenti jezika, dobro prouče uneske u jednojezičkim i dvojezičkim rječnicima, rječnicima kolokacija, sinonima, antonima i sl.

S obzirom na to da živimo u digitalnom dobu, ne možemo a da se ne osjećamo privilegirano zbog činjenice da veliki timovi stručnjaka svaki dan vrijedno rade kako bi nam omogućili da do traženih podataka dođemo što prije. Ovdje ćemo predstaviti jedan od najviše korištenih rječnika dostupnih na internetu – *Longman Dictionary of Contemporary English Online*. Ovaj je rječnik prvi put objavljen 1987. godine, a danas se korisnici mogu služiti ne samo njegovom onlajn verzijom već i verzijom koja je dostupna na DVD-u.

Onlajn verzija sadrži preko 207.000 pojmova koji su vanjskim poveznicama umreženi sa rečenicama i kontekstima u kojima se određeni pojam pojav-

ljuje. Ukoliko korisnik nije siguran koje riječi čine “dobitnu kombinaciju” za postizanje prijevodnog ekvivalenta, u dnu stranice može provjeriti listu **kolokacija**.

Rječnik također izlistava **složenice** koje se najčešće javljaju uz traženi pojam. Pa tako, ukoliko tražimo značenje ili definiciju engleske imenice *calorie*, nalazimo i sljedeće složenice: *a calorie-controlled diet* (‘niskokalorična dijeta’), *a low-calorie snack* (‘niskokalorični obrok’) (usp. Sliku 1).

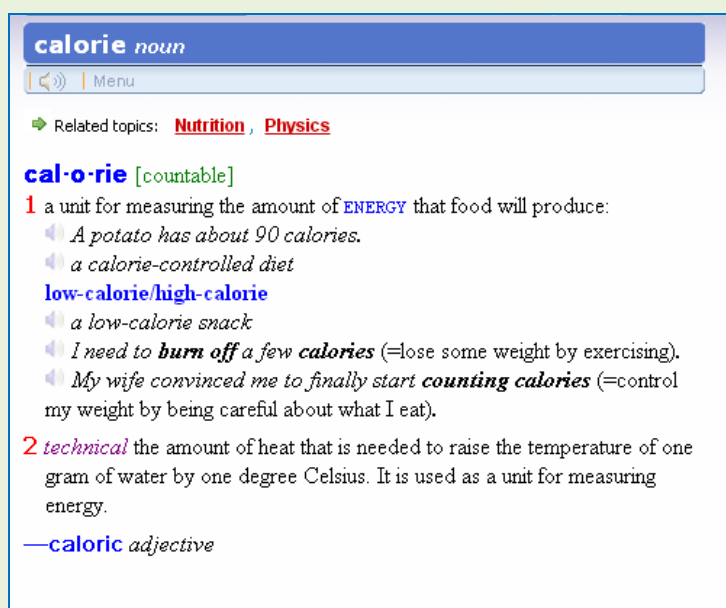
Upotreba određenog pojma u kontekstu odmah se može i provjeriti te korisnici u isto vrijeme mogu samostalno anali-

zirati različite upotrebe traženog ili njemu sličnih pojmova.

Ukoliko istražujete bilo koji pojam, rječnik će vam ponuditi, ukoliko je to moguće, i listu **sinonima** (riječi koje imaju isto ili veoma slično značenje) i **antonima** (riječi koje imaju suprotno značenje) (usp. Sliku 2).

Za razliku od onlajn verzije, verzija koja je dostupna na DVD-u omogućit će vam da čujete i pravilan izgovor riječi za traženi pojam.

Longman Online Dictionary of Contemporary English obiluje ilustracijama i vježbama u kojima se, bilo da se radi o imenici ili nekoj drugoj vrsti ri-

Slika 1

WORD FOCUS: house

types of house: *terraced house* British English/*row house* American English one of several houses that are joined together
detached house British English a house that is not joined to another house
semi-detached house British English a house that is attached to another house on one side
cottage a small house in the country
bungalow British English a small house with one floor
duplex American English a house that is divided into two separate homes
apartment also **flat** British English a set of rooms where someone lives, which is part of a larger building
condominium/condo American English an apartment in a large building, which is owned by the people who live there
studio apartment/studio also **bedsit** British English an apartment with one main room and no separate bedroom
a very large house: **mansion, palace, country house** British English, **stately home** British English
someone who sells houses and land: **estate agent** British English, **real estate agent** American English, **realtor** American English
someone who rents a house from another person: **tenant**
someone who owns a house and rents it to people: **landlord, landlady**
house
 → RESIDENCE, PROPERTY, DWELLING, ABODE, LEASE, LESSEE

Slika 2

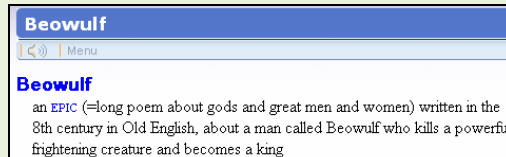
jeći, posebno ističe upotreba riječi u svakodnevnom životu.

Verzija rječnika na DVD-u mnogo je bolja ukoliko želite da radite gramatičke vježbe, vježbate upotrebu određenog i neodređenog člana, idiomatskih izraza, poslovice i sl.

Nejla Kalajdzisalihović magistrica je lingvističkih nauka i lektorica na Odsjeku za engleski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Autorica je više naučnih i stručnih radova iz primijenjene lingvistike te autorskih prijevoda.

Slika 3

Slika 4

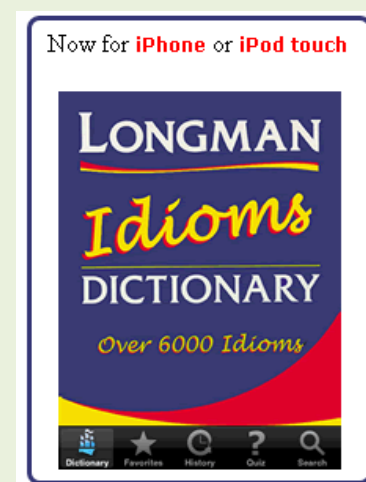
U spomenuti program uključene su i vježbe slušanja, a naročito zanimljivi tekstovi koje nudi ovaj rječnik jesu oni koji se odnose na upoznavanje drugih kultura i svih pojmova koji su neophodni za razumijevanje multidimenzionalnih kulturoloških okvira.

S tim u vezi, rječnik nudi veliki broj unesaka koji korisnicima mogu pomoći da se upoznaju s mnogim poznatim ličnostima ili važnim historijskim događajima (usp. Sliku 3), pa čak i likovima iz poznatih književnih djela nastalih na engleskom govornom području i drugdje (usp. Sliku 4).

Osim spomenutog rječnika, postoje i mnogi drugi jednojezički i višejezički rječnici koje možete koristiti putem interneta. Također, veoma je važno naglasiti da svaki pojam dobro pro-

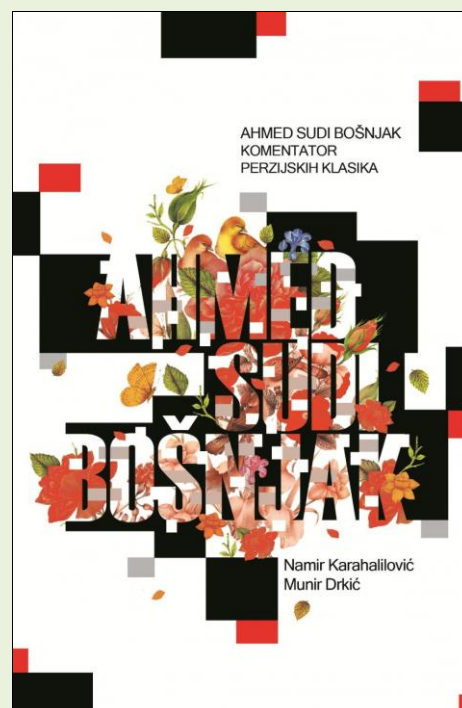
učite, a naročito njegovu upotrebu u kontekstu i ne samo u jednom rječniku.

I na kraju, ne zaboravite da podesite svoje pretraživače tako da se *Longman Dictionary of Contemporary English Online* pokrene onog trenutka kad se povežete na internet, jer ćete na taj način svaki dan imati priliku da naučite neku novu riječ. ■

Nova knjiga

Izdavač: Fondacija "Baština duhovnosti"
 Mostar, 2014, 184 str.

Kulinarski recept – stilistici zanimljivi elementi

Kulinarski recept kao pisani diskurs i najmanja jedinica kuhara / kuharica ili kuharskih priručnika pripada prvenstveno publicističkom stilu, mada često sadrži i elemente drugih funkcionalnih stilova. Javlja se često u većim publikacijama (knjigama, časopisima), a u novije vrijeme u sklopu TV emisija i videozapisa.

Osnovna funkcija kulinskog recepta jeste konativna, tekst upućuje na sagovornika. Sadržaj teksta općenito je namijenjen široj publici i njoj je i upućen, a u užem smislu sagovornik je osoba koja kuha. Od sagovornika ili primaoca poruke implicitno se i eksplicitno – samim tekstom, očekuje neka akcija. Tome svjedoči često upotrijebljeno drugo lice množine unutar teksta. Također, kulinarski recepti imaju i referencijalnu funkciju – usmjeravaju na ono o čemu se govori, u ovom slučaju na čin pravljenja jela.

Tekstovi ovog tipa veoma se malo istražuju i stilističke ih analize često zaobilaze. Jedan od razloga tog zaobilaženja jeste moguće neuklapanje u postojeće klasifikacije stilova, jer sadrže osobine više funkcionalnih stilova. Ipak, i ovi tekstovi, gledajući to sa gledišta diskur-

sne analize, imaju stilistička obilježja i svoj kontekst, jer nose neku stilističku informaciju.

Skoro svi recepti imaju istu strukturu:

- naslov,
- potrebni sastojci,
- objašnjenje pripreme,¹
- kvalitetniji nose i informaciju za koliko je osoba predviđeno određeno jelo, koliko je potrebno vrijeme kuhanja, kakva je složenost pripremanja te slikovit prikaz određenog jela.

Uočljiva je ustaljena struktura, tako da tačno znamo gdje šta dolazi. To ih čini prepoznatljivim, što za stilističku analizu može imati malu važnost. Marina Katnić-Bakaršić (2001: 168, 169) kaže da recepti, bez obzira na to što imaju “dosadnu” strukturu i ustaljenost, pružaju mogućnost individualnosti u opremi recepata; to su različite pojave figurativnosti u naslovu, komentari, zatim fotografije, simboli i sl.

Recept, kao i svaki drugi pisani diskurs, ima svoj naslov. Preko naslova se pruža glavna informacija o kojem je jelu riječ, a nekada opisuje cijelo jelo, jer je glavni sastojak jela zapravo dio naslova. Marina Katnić-Bakaršić (2001: 169) kaže: “Naslovi i podnaslovi u ovom

žanru pokazuju jezičnu raznolikost, te se tako mogu naći i metafore i druge figure i igre riječima, slično kao u žurnalističkom i publicističkom stilu uopće.” U takve metaforične naslove mogu se uvrstiti sljedeći:

Mramorni biskvit, Razigrana sangrija, Jesenja berba, Blagdanski panj, Desert u kojem uživaju sva čula, Košnice, Medvjede šape, Arapski poljupci (Vaša kuharica I) Bijela dama, Pijesak torta, Havana, Carska torta, Čokoladni san, Princes krafne, Mirisna fantazija, Svekrvino oko, Ženski kapric, Dan i noć, Kolač na metre, Lijena pita, Slatka zebra, Čupava Kata, Zlatine šnite, Turske kape, Čokoladni oblak, Diplomatski puding, Student kolač (Vaša kuharica II), Poljupci od kokosa, Lađice s orasima, Puževi, Ruska pletenica, Dukati, Osja gnijezda, (Kolači: Vaš ponos), Ujed pčele, Sniježna kraljica, Čokoladni jastučići, Čokoladni pužići (Čokoladni kolači).

¹ Ovaj dio recepta obično je u obliku kratkog paragrafa, a negdje susrećemo više paragrafa u obliku koraka za pripremu jela.

U ovim naslovima jasno dolazi do izražaja ekspresivna funkcija, usmjerenje na misli, osjećanja, stavove onoga ko je dao takvo ime nekom jelu.

U nazivima jela često su prisutne riječi stranog porijekla. Takvi su: *Američki brownies*, *Lemon curd panna cotta*, *Pesto genovese*, *Bruschetta*, *Chili con carne*, *Clafoutis*, *Zabaglione*, *Souffle od čokolade*, *Macaire krompiri*, *Parmigiano od patlidžana* (Brza & ukusna jela). Neke strane riječi (nazivi jela) već su ustaljene kod nas, to su prilagođeni barbarizmi, poput *rahvanija*, *milk šnite*, *sufle*, *punč* i dr. Pojava tih naslova u receptima svjedoči o orijentiranosti na kuhinje različitih kultura te naslov ostaje neizmijenjen kako bi određeno jelo ostalo prepoznato i konotirano s nekom kulturom. Time se ostvaruje evokacija stranog ambijenta.

Naslovi su najčešće u nominativu. Često je to hiperonim cijele jedne vrste jela: *kuglof*, *pita*, *rolat*. Sintagmatski najčešći oblici su kombinacije nominativa s pridjevom, kao: *Sočno meso*, *Filovana tetelina*, *Omotano meso*, *Šareni rolat* (Vaša kuharica I), *Voćni užitak*, *Studentski kolač*, *Lijena pita*, *Punjene paprike* (Vaša kuharica II), *Povrtna supa*, *Punjena jaja*, *Ribljí štapići*, *Kuhana blitva* (Gusto). Česti su i oblici nominativa s instrumentalom (N+I):

Desert sa ananasom, *Zvijezde sa cimetom*, *Kolač s kafom*, *Kocke s grožđicama* (Vaša kuharica II), *Bataci sa povrćem*, *Piletina sa ružmarinom* (Kuhinjska), *Artičoke s graškom*, *Sendvič s rotkvicom* (Gusto), *Riža sa šampinjoni*, *Palačinke sa špinatom* (Brza & ukusna jela) i dr. Ovakvi primjeri, pored vrste jela koja se nalazi u naslovu, spominju i jedan od njegovih glavnih sastojaka. U istoj se uloži umjesto instrumentala može naći i genitiv porijekla: *Dama od čokolade*, *Kolač od kokosa i limete*, *Pita od šljiva*, *Rošići od maslaca* (Vaša kuharica II), *Čorba od karfiola*, *Sos od luka* (Kuhinjska), *Punč od naranče*, *Kroketi od karfiola* (Gusto), *Kompot od jabuka*, *Poslastica od grožđa*, *Puding od vanilije* (Brza & ukusna jela).

U tekstu recepta često se pojavljuje drugo lice množine imperativne forme, te infinitiv umjesto ličnih glagolskih oblika, kao neutralna forma, a rjeđe se javlja prvo lice jednine ili množine koje bi imalo konotaciju solidarnosti i približavanja adresatu. Primjeri za imperativ:

Špagete sa šampinjoni: (...) *Špagete skuhaite* u malo slane vode prema uputama s pakiranja. *Bijeli luk oljuštite* i *usitnite*. *Začinsko bilje operite, posušite i otrgajte mu listiće*. *Dodajte* parmezan i sve zajedno *pomiješajte* s vrućom juhom u visokoj posudi i od toga *napravite* pire. *Gljive obrišite* mokrom krpom i *narežite*. *Otopite* maslac, na njemu *pirjajte* šampinjone i *začinite* ih. *Ocijedite* tjesteninu, *dodajte* joj pire od začinskog bilja i parmezana, pa dobro *izmiješajte*. *Poslužite* na tanjire i

dodajte gljive. Sve *pospite* sjeckanim peršunom i odmah *poslužite*. (Gusto, 46)

Upotreba imperativa govori o jednosmjernom diskursu. Marina Katnić-Bakaršić (2001: 170) navodi da to i jeste karakteristično za instruktivne diskurse, kakvi su razni priručnici, na primjer, za učenje stranog jezika ili uputstva za upotrebu nekog aparata. Pažnja je pritom direktno usmjerena na primaoca poruke.

Primjeri sa infinitivom:

Čokoladni san: (...) *Vrhnje za šlag i čokoladu staviti* na laganu vatru ili na paru. *Miješati* dok se čokolada potpuno ne otopi i dok vrhnje ne dođe do vrenja. *Vruću kremu kutlačom izliti* na pečeno tijesto. *Ohladiti* na sobnoj temperaturi, pa *staviti* u frižider na nekoliko sati. (Vaša kuharica II, 21)

Infinitiv potencira obezličnost i neutralnost teksta, tako da je manje značajan za jezičku analizu. Što se tiče gramatičke informacije poznato je da infinitiv ništa ne govori o učesnicima u sadržanom tekstu, već samo ukazuje na određene radnje. U tekstu recepta češća je imperativna forma.

Rečenice u tekstu recepta kratke su i koncizne. Pretežno su to proste rečenice, a ako se pojavi složena rečenica, čine je najčešće sastavne, vremenske i namjerne klauze. Nizanje prostih rečenica koje imaju istu shemu, predikat i objekat na istom mjestu govori o brzini prenošenja informacije i nezadržavanju na detaljima. Cilj je što kraće objasniti neku radnju, korak unutar recepta i sadržaj teksta učiniti što manjim, a što

jasnijim. Primjer prostih rečenica: *Pogačice od zelenog pira: (...) Zagrijte polovicu ulja. Dođajte maslac. (Brza & ukusna jel-a, 240) Bulgur s mljevenom janjetinom: (...) Očistite luk i češnjak. Sitno narežite luk. Češnjak usitnite. (Brza & ukusna jela, 238)*

Unutar recepata nailazimo na mnoge kulinarske termine. Neki od njih su: *posoliti, pobiberiti, naribati, narezati, miksat, začiniti, pirjati, nasjeckati, pjenasto umiješati, zamijesiti, zgustiti, razmutiti, (pro)dinstati, marinirati, narendati, panirati, razvaljati, pohovati; vatrostalna posuda, delikatesa, slatko vrhnje, tiha vatra, fil, preljev, kora, jufka, lisnato tijesto, glatko čvrsto tijesto, snijeg od bjelanca, čvrst snijeg, strugana kora limuna, kalup, ekstrakt* (nečega – ljute papričice, vanilije), *nadjev, poširanje, gusto, pjenasto* i drugi pojmovi. Među navedenim možemo uočiti i metaforizirane riječi poput *snijeg*, koja se koristi za pjenasto umućeno bjelance.

Često je neizostavan dio recepta slika koja dodatno opisuje neko jelo, a to mogu biti i slike koje prate određene korake u spremanju jela. Namjera i funkcija takvog “prenošenja” informacija jeste kraće i efikasnije objašnjavanje određene radnje. U novije vrijeme nalazimo i tabelami prikaz energetske vrijednosti jela. To je,

zapravo, element naučnog stila u sklopu teksta recepta.

Recepti su najčešće objavljivani u pisanoj formi, a susrećemo ih i u usmenoj formi, gdje

nalazimo više karakteristika razgovornog stila, kao različite poštalice, deminutive: *malkice, ovaj, znaš* i slično. U tom je obliku recept još kraći, jer se daje samo osnovne informacije.

Objavljivanje recepata u većim publikacijama kakve su knjige ima svoje osobenosti. Za knjige je bitan harmoničan raspored i organiziranost naslova i podnaslova. Naslov knjige obično je hiperonim svim podnaslovima, a podnaslovi su hiperonimi naslovima recepata, što znači da je knjiga organizirana na temelju hiponimijskog niza. Svi su recepti (unutar knjige) u istom “polju” koje ograničava naslov knjige. Takvi su naslovi: *Voćne torte, Brza i ukusna jela, Čokoladni kolači, Pikantna jela* i drugi, pa naslov *Voćne torte* ograničava izbor recepata na one koji u svojim sastojcima sadrže voće.

Internetske stranice su najpraktičniji način dolaska do određenog recepta, pogotovo što tamo nalazimo i videopregled kuhanja nekog jela. Velika prednost ovog načina objavljivanja recepta jeste mogućnost komentiranja i ocjenjivanja. Time komentari i ocjene postaju dio ovog teksta. Komentiranje ima bitnu karakteristiku – stvaranje konkretnog dijaloga između pošiljaoca i primaoca poruke.

Kako smo mogli vidjeti, tekst recepta ne nudi mnogo materijala za stilističku analizu,

jer ne obiluje nekim različitim glagolskim oblicima, ograničen je na određenu kulinarsku leksiku i ima ustaljenu strukturu, ali ipak sadrži dovoljno elemenata zanimljivih stilistici. Posebno se ističu naslovi, jer nose nijanse transponiranog značenja.

Kako bi poruka bila dešifrirana i primijenjena na brži način, što i jeste svrha recepta, tekst te poruke treba biti kratak, koncizan. Zadržavanje na detaljima može biti redundantno, ali pretjerana kratkoća može uzrokovati manjak informacija. Struktura recepta mijenja se sporo i teško, s tim da je uočljivo individualno dodavanje nekih novih elemenata, zbog kojih recepti nekada sadrže i osobine reklamnog stila. ■

Izvori

Brza & ukusna jela, Mozaik knjiga, Reader's Digest, Stuttgart, 2006.

Čokoladni kolači, Narodna knjiga, Katex, 2007.

Gusto, godina III, broj 32, april/travanj 2011.

Kolači: Vaš ponos, Podravka, Koprivnica, 1995.

Kuhinja, broj 46, april 2011.

Vaša kuharica I, broj 55, decembar/prosinac 2010.

Vaša kuharica II, broj 58, mart/ožujak 2011.

Voćne torte i kolači, Jovan, Beograd, 2006.

Literatura

Katnić-Bakaršić, Marina (2001), *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo.

Minela Kamenjaš rođena je u Varešu 1988. godine. Završila je jezičku gimnaziju u Brezi a nakon toga prvi i drugi ciklus studija na Filozofskom fakultetu u Sarajevu – Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnosti naroda BiH.

Srebrenka MAČKOVIĆ

Ko je počeo rat?

– U ćorsokaku između diskursa i moći u filmu *No Man's Land* Danisa Tanovića

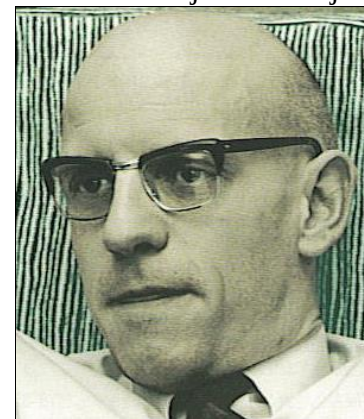
Danis Tanović

Negdje na polovici “Oscarom” nagrađenog filma scenariste i reditelja Danisa Tanovića (1969) *No Man's Land* (2001)¹ francuska patrola međunarodnih mirovnih snaga u Bosni (UNPROFOR) dolazi do srpskih položaja u nastojanju da sazna šta se, ustvari, dogodilo u prostoru između položaja “dviju zaraćenih strana”. Na svako pitanje ko su ljudi koji su se igrom ratne sudbine našli doslovno na “ničijoj zemlji”, što je više nego jasna aluzija na iskopani i utvrđeni vojnički rov u koji ne smije da uđe nijedna “strana”, srpski vojnik neprestano ponavlja: “Yes, yes, yes...” Kada mu njegov zapovjednik ljutito prigovori što se pravi da razumije engleski jezik, jer je očigledno da nema pojma šta mu govori francuski unproforac, srpski vojnik ponešto rezignirano kaže: “Nema veze, samo klimaj glavom i govori ‘yes, yes’...” Ogorčen što ne može komunicirati na istoj ravni sa stranim mirotvorcima, te što ispada budala i pred strancima i pred vlastitim ljudima, srpski zapovjednik udara svog poljuljani autoritet, ali i suptilno

Tanovićevo poigravanje sa mno-vojnika po glavi. U tom gestu krije se njegova želja da povрати gobrojn timerama kojima obiluje ovaj izvanredni film. Kao scenarista i režiser filma, Tanović često ukazuje na odsustvo mogućnosti uspostavljanja elementarne komunikacije među likovima svog filma. Ova scena je samo jedna od njih, jer se u njoj gotovo groteskno u prvi plan stavlja odnos između moći i diskursa kojom se ta moć nastoji uspostaviti u specifičnim ratnim okolnostima. Reakcija srpskog zapovjednika je potpuno neprimjerena i, u krajnjoj liniji, nevojnička, jer je fizičko razračunavanje među vojnicima, a posebno između nadređenog starješine i podređenog, u organiziranim vojnim formacijama u savremenom svijetu strogo zabranjeno. Istina, ova scena više liči na dječiju igru u kojoj se stariji i jači iskaljuje na mlađem, ali je poruka iskazana ne baš jakim udaranjem vojnika po glavi dodatno progovorila o percepciji odnosa između vojnika i njihovih komandira, koji vladaju u srpskim redovima tokom jednog ljetnog dana.

Čak i manje upućena osoba u ratna zbivanja u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992. do 1995. godine ne može, isprva, da se ne nasmije ovoj sceni, ali, kad se počnu dublje analizirati događaji i situacije koje film pokazuje, stvar postaje znatno ozbiljnija. Čini se da se, osim osnovne poruke filma, koja govori o apsurdnosti rata uopće, odnosno o potpuno besmislenosti situaciji u kojoj su se našli akteri sa raznih strana svijeta na skučenom bosanskom komadu zemlje; mogu sagledati i neka pitanja kojima se u svojim djelima, između ostalog, bavio i francuski filozof Michel Foucault (1926–1984).

U središtu njegovih brojnih radova bilo je razmatranje

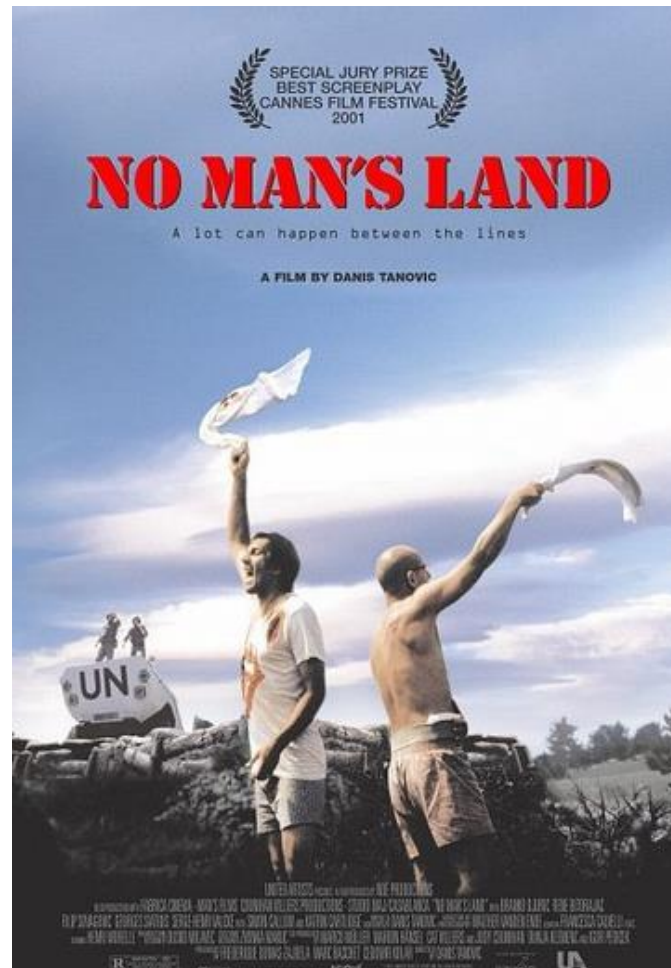

Michel Foucault

¹ *No Man's Land*, dugometražni igrani film, scenario i režija: Danis Tanović, žanr: drama, kolor, trajanje: 98 minuta, glavne uloge: Branko Đurić, Rene Bitorajac, Filip Šovagović, produkcija: BiH, Belgija, Slovenija, Francuska, Velika Britanija, 2001.

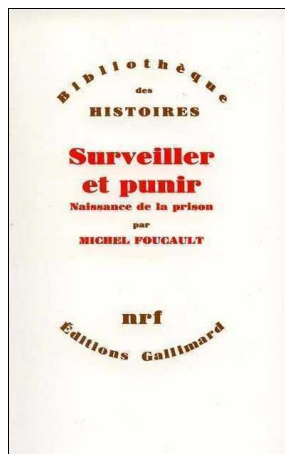
odnosa između moći i diskursa kojom se ta moć, u različitim oblicima, ispoljava. Prije svega trebalo bi se osvrnuti na termin ‘diskurs’ i donekle ga terminološki razgraničiti. Obično se smatra da je diskurs svaki jezik u upotrebi, naročito u usmenoj komunikaciji u svakodnevnom životu. Drugim riječima, kako se diskurs pojašnjava u novijim, pretežno lingvističkim i stilističkim orijentiranim istraživanjima, kao što ga određuju G. N. Leech i M. Short u svojoj knjizi *Style in Fiction*, to je “lingvistička komunikacija shvaćena kao transakcija između govornika i slušatelja, kao interpersonalna aktivnost čija je forma determinirana njenom socijalnom svrhom” (Katnić-Bakaršić 2001: 267). Za poststrukturaliste, diskurs nije samo jezik u upotrebi, nego proistječe iz cjelokupnih zbivanja u nekoj društvenoj zajednici. Diskurs, prema mišljenju A. Jaworskog i N. Couplanda u knjizi *The Discourse Reader* iz 1999. godine, i treba posmatrati ne samo kao refleksiju društvenog poretka nego i kao aktivnost koja oblikuje taj poredak, “oblikuje interakciju pojedinca sa svijetom” (Katnić-Bakaršić 2001: 267). Iako se Foucault još za života jasno izjašnjavao da nije strukturalista, proučavatelji njegovih djela uvidjeli su da se kod njega, upravo na tom planu, dogodio pomak od izvornih strukturalističkih načela ka onome što se naziva Foucaultovom “post-strukturalističkom metamorfozom” (Kalanj 2002: 419). Ni u njegovoj upotrebi diskurs nije tek puki govor, već specifična tvorevina, koju treba razlikovati od karakteristika govora kojom se bave kao svojim predmetom, naprimjer, lingvistika ili psiho-

analiza. Diskurs je u kasnijim Foucaultovim radovima shvaćen kao specifična društvena praksa. Kao takva, ona je nezavisna od bilo koje pojedinačne osobe, odnosno onoga što se podrazumijeva pod čovjekom kao ‘subjektom’ u nizu dubljeg promatranja i daljnjih istraživanja. Strukturalisti su ukazali na dvosmislenost statusa subjekta, jer je on, po mišljenju Louisa Althussera, izvor inicijativa, odluka ili akcija kao vršilac glagolske radnje u rečenici, ali je istovremeno i potčinjen (u smislu kako se taj izraz pojavljuje u engleskom pridjevu *subjected*, ili u imenici *subject* – podanik) značenjima i rečeničnim strukturama koje jezik dozvoljava. (Belsey 2003: 39). Za Foucaulta je izraz ‘subjekt’ način da se ljudska realnost shvati “kao konstrukcija, kao proizvod ‘označiteljskih aktivnosti’ koje su kulturno specifične i općenito nesvjesne” (Kalanj 2002: 419). Ljudska praksa podložna je vlastitim zakonima, ali je u velikoj mjeri, bar naizgled, nepovezana i ne daje mogućnost uspostavljanja jasnih stavova u datom vremenskom slijedu, ili na nekom određenom prostoru. Navedeni stav srpskog vojnika o pukom klimanju glavom i očiglednom pretvaranju da razumije engleski, pa ga čak i “govori”, u prvi mah tjera gledaoca na smijeh, ali ga, potom, prosto prisiljava da se zapita o čemu se tu, zapravo, radi. Foucault je smatrao da se baš na takvim primjerima iz stvarnosti, iz ljudske prakse, može doznati puno više o odnosima među ljudima nego iz zvaničnih historijskih ili drugih izvora svega onoga što se u strukturalističkim tumačenjima podvodi pod termin “tekst” kao sinonim za stvarnost

ili kao stvarnost samu. U tom smislu praksa se može shvatiti kao izvor veoma produktivnih odnosa među ljudima, odnosno među “subjektima” te prakse. Pri tom se smatra da diskurs nužno nije uspostavljen kao vlasništvo neke osobe, odnosno subjekta koji ga iznosi, već se događa upravo obratni proces. Diskurs na sebi svojstven omogućava postojanje čovjeka – diskurs tvori subjekt barem u tolikoj mjeri da ga tvori kao ljudsko biće i određuje ljudsko biće kao specifičnu “formaciju”. Iz tog razloga moglo bi se smatrati da su takve diskurzivne tvorevine nužne kako za uspostavljanje, konstituiranje subjekta, tako i za njegovu raslojavanje ili razgradnju. U određenim situacijama i to upravo kod subjekata povezanih bilo jezikom, profesijom ili na neki drugi na-

Plakat za film *No Man's Land* Danisa Tanovića

čin koji ih dovodi u neposrednu vezu baš zbog situacije u kojoj su se našli, makar i bez svoje volje, nego prosto zbog datih okolnosti, iz pojedinih elemenata ili dijelova analiziranog diskursa se mogu izdvojiti bitne karakteristike na osnovu kojih se daju sagledati mnogo suptilniji odnosi u nekom društvu ili u datom trenutku na specifičnom prostoru.

Danis Tanović je u svom filmu odabrao moguću ratnu situaciju iz novije kataklizmičke stvarnosti Bosne i Hercegovine. On tu stvarnost na konkretnom geografskom prostoru potkraj XX stoljeća metaforički podvodi pod termin “ničija zemlja”, odnosno već u izboru naslova svog filma koristi engleski izraz *No Man's Land*. Već se pri određivanju takvog naslova moramo zapitati zašto ili iz kojih razloga Tanović koristi englesku sintagmu, a ne, recimo, francusku ili bosansku, uobičajenu u vojničkoj terminologiji u cijelom svijetu. Da li je već time poslao poruku ne samo o prostoru određenom na mikrolokaciji filma kao “ničija zemlja”, koji obično označava “pojas zemlje između dvije linije fronta ili dviju državnih granica” (*Hrvatski enciklopedijski rječnik* 2004: 26), ili ukazuje na to da je u pitanju nešto mnogo složenije. Zanimljivo je da se u historijskim izvorima na engleskom jeziku, prema *Oxford English Dictionary*, ovaj termin pojavljuje davne 1320. godine u pisanom obliku kao “*nones-mannesland*”. Od tada je on označavao prostor, zemljište ili teritoriju oko koje se spore dvije strane, obično dva feudalca u sudskom procesu. Rat u Bosni i Hercegovini po mnogo je čemu bio spor o vlasništvu nad terito-

rijem, koji kao da je proizašao iz one poznate definicije o toj zemlji usvojenoj na II. Zasjedanju ZAVNOBIH-a u novembru 1943. godine da Bosna i Hercegovina nije “ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska, nego je i srpska i hrvatska i muslimanska” zemlja. Takvo je shvatanje umnogome osporeno suprotstavljenim političkim opcijama početkom 1990-tih godina, kada se raspadala dotadašnja zajednička država, pa je spomenuti princip “nije ni-ni-ni nego i-i-i” u ratnom sukobu bez izvjesnog pobjednika, očigledno, Bosnu i Hercegovinu pretvorio u “ničiju zemlju”. Treba reći da se u engleskim izvorima u kasnijoj upotrebi termin “*no man's land*” koristio za komad zemlje izvan sjevernog zida grada Londona, koji je bio određen da bude gubilište, to jest mjesto gdje su javno pogubljeni osuđeni na smrt.

Bez obzira na to što je vrlo vjerovatno da autor filma nije imao na umu ovakve daleke historijske reference koje donosi ovaj izraz, kada se ovaj vojnički termin postavi u širi društveno-historijski kontekst i ponešto dublje “začepka” ispod njegove uobičajene upotrebe, daljnje razmatranje mnoštva povezanih tema u ovom radu će pokušati da poveže bar nekoliko različitih razina konotacija. Ovakav je postupak neophodan da bi se moglo ukazati na izvjesne isprepletene poveznice, koje se mogu otkriti u izuzetno složenoj i bogatoj strukturi Tanovićevog prvog filma sa razmišljanjima, a posebno metodama, francuskog filozofa i mislioca Michela Foucaulta. Film, naime, otvara cijeli niz krajnje važnih pitanja o kojima se može smisleno raspravljati u vezi sa idejama koje je

Foucault razmatrao u svom djelu *Surveiller et punir: naissance de la prison* (*Nadzirati i kažnjavati: radanje zatvora*), objavljenom 1975. godine u uglednoj pariskoj izdavačkoj kući Gallimard.

Pitanje prisмотрe ili nadzora usko je povezano s potrebom kontrole ljudi ili prostora u kojima ljudi borave. Tanovićeva *Ničija zemlja* prikazuje neobičnu, čak bi se moglo reći bizaru, epizodu kakvim je obilovao rat u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine. Film se fokusira na određeni utvrđeni prostor u gotovo idiličnom, pastoralnom krajoliku, smještenom u udolini između dvaju uzvišenja na kojima se nalaze ukopane snage bosanskih Srba i Armije RBiH. Takvo je mjesto izuzetno opasno, jer ga nijedna strana ne može zauzeti i efektivno vojnički zadržati, budući da je, najčešće zbog nepovoljne konfiguracije terena, takav poduhvat redovito povezan s velikim ljudskim gubicima. Zanimljivo je da se, opet u ratničko-vojničkoj terminologiji, za neki takav važan teren koristi i izraz “mrtva straža”, koji označava stražu na položaju koji se po cijenu života ne smije prepustiti neprijatelju. U Tanovićevom filmu prikazan je jedan takav položaj i situacija koja se postepeno počinje komplicirati. Kada grupa boraca bosanske vojske, na početku filmske priče, upadne u zasjedu na brisani prostor u rano ljetno jutro i bude doslovno pokošena protivničkom rafalnom vatrom, njihova tijela ostaju na ničijoj zemlji. U trenutku kada srpski zapovjednik odluči da pošalje dvojicu svojih vojnika koji treba da provjere šta se doista dogodilo nakon što je utihnula vatra, počinje se od-

vijati čudni niz događaja, koji bitno određuju umjetničku i svaku drugu vrijednost ovog filma.

Kako niko od prisutnih ne pokazuje spremnost da kao “dobrovoljac” ode i provjeri šta se desilo u napuštenom rovu, komandir odredi za opasnu misiju jednog starijeg vojnika (igra ga izvrsni Mustafa Nadarević) i, očigledno, tek pristiglog neiskusnog novajliju po imenu Nino (Rene Bitorajac) da izvrše zadatak. Iskusni, premda čangrizavi i ponešto suludi stariji vojnik, otvoreno se buni što su mu za “partnera” dali osobu “koja ne zna ni pušku napuniti”, na šta mu komandir, bez imalo premišljanja, po principu “zdravo za gotovo” odgovori da će ga baš on tome naučiti. Stariji vojnik se u čudu češka po celavoj glavi, ali se ne usuđuje da odbije povjereni zadatak. Već na tom mjestu se, u naizgled bezazlenom odgovoru, u filmu počinje uspostavljati specifični diskurs moći. On se mora sagledati u znatno širem kontekstu nego što to omogućava ova scena. Pri tome može biti od koristi istraživanje o procesima podvrgavanja ljudskog tijela novim zahjevima industrijskog društva u već spomenutom djelu *Nadzirati i kažnjavati: nastanak zatvora*.

U toj je knjizi Foucault opisao bitne promjene koje su se dogodile u strukturi zapadnoevropskog poimanja kažnjavanja kao vida društvene represije nad pojedincem, a naročito u posve drugačijem odnosu društva prema javnom karakteru kazne za učinjeni zločin. Slijedeći svojom genealoškom metodom kroz nekih tristotinjak godina postepeno mijenjanje stava prema načinu na koji treba sankci-

onirati prekršitelje zakona i društvenih normi, Foucault je posebnu pažnju posvetio razvoju institucija koje su, posredno ili neposredno, poslužile kao inspiracija ili stvarni model za uspostavljanje današnjeg zatvorskog sistema. Pri tome je morao da uoči način organiziranja vojničkih i bolničkih, te obrazovnih institucija u vremenu kada je sve veća industrijalizacija prosto uvjetovala potrebu za daleko boljim i efikasnijim funkcioniranjem industrijskih pogona. Budući da su usavršavanjem mašina za obradu i prerađu sirovih materijala nametnuti veći kriteriji za radnu snagu koja je trebalo da ih opslužuje u cilju stvaranja jednoobraznog i nadasve jeftinog proizvoda, Foucault se u III dijelu svoje knjige bavi ljudskim tijelom, koje treba tako oblikovati na poseban način:

U drugoj polovini 18. veka, vojnik je postao nešto što se masovno proizvodi; od bezobličnog testa, od nevičnog tela, stvorena je potrebna mašina, postepeno je popravljen držanje, proračunato i polako, prinudi se podvrgava svaki deo tela, podleže joj, ona ga potpuno osvaja kao celinu, čini ga stalno raspoloživim i prerađivačima neprimetno u automatizacijama, nastavljajući da deluje kroz stečene navike, ukratko, “potisnut je seljak” i dat mu je “izgled vojnika”. (Mišel Fuko 1999: 131)

Očigledno je da se mladi novajlija Nino iz Tanovićevog filma uopće ne uklapa u ono što je Foucault detaljno prikazao u nastavku ovog poglavlja. Odaje ga već njegov izgled. Ninina

nova, nepohabana uniforma sa žutim remenjem ukazuje da je on tek regrutiran u vojsku. U vojničkom žargonu, on je “remac”, jer ga odaje upravo to neprirodno žuto remenje, po kome je ovaj termin i nazvan. Sliku dodatno dopunjava njegova obrijana glava i naočari koje odaju gradskog mladića, možda čak i fakultetski obrazovanog. I dok Nino prikuplja opremu koju je dobio na upotrebu (ili, vojničkim žargonom rečeno, “zadužio”) kad je, vjerovatno protiv svoje volje, navukao vojnu uniformu, njegov stariji saborac ga ironično posmatra prekrštenih ruku, kao da ga se to ništa ne tiče. U njegovom stavu osjeća se prezir prema neznanju koje ispoljava neiskusni novajlija, ali i određena nadmoć u situaciji kada treba pokazati na djelu sve ono što je trebalo da se postigne u redovnoj vojnoj obuci.

Kako je već na samom početku filma naznačeno da se u ratu koji film prikazuje očigledno ne radi o sukobu dvije dobro organizirane, a još manje vojno obučene zaraćene “sile”, mnogo toga će biti u suprotnosti od procesa discipliniranja tijela koje opisuje Foucault. Kada Nino nespretno prikuplja čuturicu, gas-masku i ašov, stariji vojnik mu manirom iskusnog ratnika sve to pobaca na zemlju, uz napomenu da mu to neće trebati. Nino na trenutak pomisli da mu bezimeni stariji saborac želi pomoći i pristojno se formalno predstavlja, na što ga iskusni srpski ratnik samo prezrivo pogleda i ne kaže svoje ime. I ovdje je istaknut svojevrсни diskurs (nad)moći starijeg i iskusnijeg nad tek pristiglim novajlijom. I ovo je područje kojem je Foucault posvetio dobar

dio svojih analiza pokazavši da “diskurs ima direktan uticaj na socijalne odnose i strukture moći u društvu” (Kosto 2008: 30). Takav utisak pojačava se i podsmješljivim komentaram komandira koji je svjestan da je Nino preplašen, ali i zlačkim uvjeravanjem da ih neprijatelj neće opaziti budući da mu sunce ide u oči. U trenutku kada počnu puzati prema rovu, stariji vojnik definitivno potvrđuje svoj dominantni odnos nekom vrstom polunaredbe: “Prati me i radi sve što ja radim. I nemoj mi se praviti pametan!” Drugim riječima, Nino može ostati živ samo ako se do kraja potčini pravilima surove ratne stvarnosti, u kojoj njegov eventualni civilni i intelektualni identitet mora biti potpuno poništen. Pamet je, možda, potrebna u nekom mimodopskom okruženju, ali u uvjetima konkretne realne ratne situacije, ona postaje nepotrebna i izlišna. Komandirova poruka “Sretno!” djeluje ponešto cinično i zlokobno prema potonjem razvoju filmske radnje.

Dok se srpski vojnici šuljaju prema rovu, kamera otkriva da je od grupe bosanskih vojnika nekim čudom ostao živ samo Čiki (igra ga Branko Đurić), dok je drugi borac Cera (Filip Šovagović) nepomičan i naizgled mrtav. Dramska napetost značajno se pojačava nizom nepoznanica pred kojom se nalaze akteri ove situacije. Čiki uza se ima samo nož i skriva se u nadsvođenoj zemunici. Kada srpski vojnici otkriju nepomičnog Ceru te ga unesu u rov, Čiki iskoristi priliku i dogradi automat koji je vidio ispred zemunice. Misleći da je bosanski borac mrtav, stariji srpski vojnik odlučuje da se, budući da imaju vremena do noći, kada će se

eventualno vratiti na svoj položaj, kako sam kaže, malo “zabave”. Iz svoje torbice on izvlači neku napravu i propituje Ninu o njoj. U dijalogu koji slijedi, kao veoma znakovitom vidu diskursa, razvija se svojevrsna igra u kojoj se prepoznaje bolesna mašta jednog od njenih sudionika. Iskusni srpski vojnik odlučuje da pod mrtvo tijelo bosanskog borca postavi odskočnu nagaznu minu, odnosno smrtonosnu zamku, koja će se aktivirati i ubiti one koji dođu da odnesu poginulog saborca. U filmu se problem usložnjava već time što su se u rovu našla po dva vojnika sa svake strane. Kako nepomično tijelo bosanskog vojnika na zemlji stvara iluziju da je mrtav, čin starijeg srpskog vojnika je samo naizgled besmislen. Zašto postaviti odskočnu minu ispod mrtvog tijela, osim ako to nije povod da se napravi klopka za žive vojnike, koji će doći da sahrane poginulog druga, kako to nalažu i vojnički i ljudski običaji? S druge strane, u trenutku kada gotovo pobožno ljubi metalno tijelo mine i zove je svojom “bebom”, srpski vojnik iskvareno čita da je ona “made in EU”, čime direktno optužuje evropske susjede da su ne samo izazvali, nego i dobrim dijelom potpomogli krvavu bosansku tragediju oružjem za masovno uništenje.

U završnom dijelu ove scene stariji vojnik s neskrivenim ponosom govori da je on smislio taj izum, premda ne razmišlja da je svoju bolesnu maštu do kraja razotkrpio kako usvojenim uštogljenim diskursom preuzetim iz nekadašnje JNA (prema kojem se ponaša kao smjerni potčinjeni podanik i pokazuje izvjesno strahopštova-

Branko Đurić u ulozi Čikija u filmu *Ničija zemlja*

nje, ne dovodeći u pitanje njegovu ispravnost), ali i svojim pokušajem da pred novajlijom ostvari dominantnu ulogu starijeg, jačeg i pametnijeg, dakle nekoga kome se Nino mora potčiniti.

Ironijom ratne sudbine, Čiki već u narednoj sceni ubije starijeg srpskog vojnika, te rani Ninu, ali se njih dvojica nađu u zamci bez izlaza. Za njih to postaje svojevrsna kazna, jer su se našli u najgoroj vrsti zatvora iz kojeg gotovo i da nema spasa. Pri tome se vještim scenarističkim zapletom situacija mijenja gotovo iz scene u scenu. Čiki se u početku ponaša kao policajac koji je uhvatio prijestupnike na djelu. On prvo pregledava stvari ubijenog starijeg vojnika, a nakon toga Ninin novčanik i gleda u ličnu kartu, fotografije i druge lične sitnice. U nagonu za preživljavanjem i potrebom da do kraja ostvari svoju premoć, Čiki grubo ispituje Ninu o rovu u kojem se nalaze i minskom polju koje vodi do njega. Kad se brzo uvjeri da novajlija zaista ne može da mu da pouzdan odgovor, i Čiki ga prezrivo ocjenjuje da “nema pojma ni o čemu”. U tom trenutku Čiki se ponaša kao i srpski vojnik kojeg je upravo ubio, iako bi žestoko reagirao kada bi mu neko to otvoreno rekao. Pri tome pribjegava i ucjeni, mašući zavojem kojim treba previti Nininu ranu na sto-

maku, ali je daleko značajniji automat koji Čiki ima u ruci. On je i najjači argument u toj zloslutnoj igri gospodara i potčinjenog, jer je stvarni simbol moći jednog čovjeka nad drugim. Kada Čiki tjera Ninu da se skine do gola i izađe iz rova mašući potkošuljom kao bijelom zastavom, on izriče ključni razlog zašto može da se tako ponaša: "Zato što ja imam pušku, a ti nemaš!" Ova će se rečenica kasnije u filmu varirati nekoliko puta, u zavisnosti od toga ko je u datom trenutku u posjedu oružja. Čikijeva naredba treba da ponizi Ninu do kraja i kao muškarca i kao vojnika, ali i da pokaže u kojoj mjeri on ima nadmoćnu ulogu. Osim toga, Ninino mahanje potkošuljom kao bijelom zastavom ukazuje na to da je Čiki pobijedio, a ne samo da je mogućim Nininim izlaganjem da ga ubiju "njegovu", htio da privuče pažnju na nepodnošljivi položaj u kojem se nalaze.

U namjeri da provjeri ko se nalazi u rovu, srpska strana otpočinje da žestoko bombarduje "ničiju zemlju". Šćućureni u zemunici, Čiki i Nino vode dijalog koji veoma slikovito i precizno razotkriva slojevit razine njihovog diskursa. U pojedinim trenucima iz obojice progovara jezik ratne propagande kao neka vrsta defanzivnog mehanizma kojim svako od njih dvojice brani svoju "stranu". Obojica optužuju drugu stranu da je počinila strašne zločine nad nedužnim civilima, a u njihovim riječima ponavlja se široki repertoar zapaljive retorike u kojoj na vidjelo izbijaju osude ponašanja onog "Drugog" kao stvarnog krivca. Očigledno je da su obojica pali u zamku sistematske propagande u kojoj

prevladavaju riječi nepovjerenja, straha, prezira, mržnje, osvete prema onom Drugom. Njihova prepirka na momente neodoljivo podsjeća na žučnu dječiju raspravu, koja odmah zatim postane ozbiljna, jer Nino rezignirano kaže da je došao u vojsku prije deset dana i nije vidio svojim očima ko je zapalio sela za koje njegova televizija tvrdi da ih je spalila Armija BiH, a Čiki, opet, kaže da je sam pobjegao iz svog zapaljenog sela i da ga to legitimira kao pouzdanog svjedoka. Istina, ni Čiki ne može sa sigurnošću odgovoriti na Ninino pitanje ko je spalio srpska sela, te se čini da se među njima može uspostaviti nekakva "normalna" komunikacija. Međutim, čim se otvore teška pitanja o tome zašto su jedni napali sopstvenu zemlju, odnosno zašto su drugi htjeli da se izdvoje iz nekadašnje zajedničke države, situacija postaje veoma dramatična. U žučnoj prepirci o tome ko je počeo rat, koja opet liči na dječiju svađu, Čiki uperi pušku u Ninu i golim argumentom oružja primora ga da "prizna" da su Srbi počeli rat. Nakon toga ga istjera iz zemunice uz brojne sočne psovke.

Pažljivijom analizom suprotstavljenih diskursa može se vidjeti da na momente prepirka iz dječje svađe prelazi u surovo ispitivanje koje se primjenjuje u policijskim istragama, te kažnjavanje istjerivanjem iz zaštićenog prostora, što podsjeća na primjere iz škole, kada se nemimi učenik izbacuje iz razreda. Ipak, već u narednoj sceni njih su dvojica zajedno ispred zemunice i s drugim ključnim pitanjem u filmu: "Šta ćemo sad?", kao da se ponovo uspostavila neka ravnoteža u odnosi-

ma. Čiki kaže da moraju čekati noć, a onda pokušati da pužući dođu na sigurno.

Situaciju zakomplicira Cera ječanje. I on je nekim čudom preživio i Čiki ga pregleda svjestan da će i najmanje pomjeranje izazvati eksploziju mine i trenutačnu smrt. Pri tome mu pažnja skreće sa Nine, koji dografi pušku i postaje novim gospodarem situacije. Sada on komanduje kratkim, odsječnim rečenicama, te oduzima od Čikija cigarete koje su obojici neophodne da bi se smirili. Kada Čiki zatraži da i on dobije cigaretu, Nino ga odbija ironično govoreći da: "Sad ja imam pušku, a ti ne!" Zatim mu naređuje da sjedne (opet se nameće situacija između učitelja i učenika u razredu!), a onda traži da Čiki kaže ko je počeo rat. Odgovor je posve očekivan, jer Čiki, suočen s nišanom, može reći samo isto ono što je Nino ranije rekao u sličnoj situaciji u zemunici, to jest, jedno poluglasno: "Mi...". Time je situacija, bar u filmskom smislu, izjednačena, što će se desiti u narednoj sceni kada Cera zgrabi Ninu i pod prijetnjom da će aktivirati minu uspostavi osjetljivu ravnotežu u rovu. Na ponovljeno pitanje: "Šta ćemo sad?", i Nino i Čiki imaju slično rješenje – sada se obojica skinu do gola, izađu iz rova i mašu objema stranama da ih spase. Na tom mje-

Čiki (Branko Đurić) i Nino (Rene Bitorajac) mašu (Ničija zemlja)

stu u filmu se uvode međunarodne snage (UNPROFOR), koje jedino imaju pravo da stanu između “zaraćenih strana” i eventualno razriješe situaciju. Situacija je došla u ćorsokak, baš kao u sličnim sporovima kada se dvije strane spore oko konkretnog zemljišta (kao što se događalo u i dalje aktuelnom sporu između Hrvatske i Slovenije oko Piranskog zaliva), te traže međunarodnu arbitražu u cilju rešavanja spora.

Dubljom analizom dosada iznesenih dijelova diskursa mogle bi se otkriti brojne protivrječne pojedinosti. Tanović se kao scenarista (autor “teksta” u doslovnom smislu) i reditelj (autor filma kao specifične vrste “teksta”) ove posve neobične ratne situacije poigrava mnogim stereotipima, koji se vezuju kako za konkretnu, datu situaciju, tako i za širi sklop važnih životnih pitanja. Čiki je sa sela, a Nino iz grada (Banje Luke), što se vidi u sceni kada se on (po treći put u filmu) učtivo predstavlja u nastojanju da uspostavi svoj lični identitet pred drugim. U tom gestu krije se vječita njegova, iskonski duboka ljudska potreba da se realizira kao pojedinac unutar mase, odnosno, u ovom slučaju, Nino hoće da personalizira svoju situaciju i da je spusti na, možda posve naivno, razinu odnosa između dva obična ljudska bića koja su se tek susrela. Ima u tom njegovom pokušaju i vidljive potrebe da se negiraju užasne posljedice rata koji je prekinuo komunikaciju među ljudima, otuđio ih u toj mjeri da se ponašaju posve neljudski. U Čikijevom ciničnom odbijanju da “razmijene telefone i adrese”, te zlokobnom podsjećanju da će se sljedeći put, vjerovatno, opet gleda-

ti kao neprijatelji preko nišana, potvrđuje se fukoovsko tumačenje o većem stepenu spoznaje o odnosima među ljudima na konkretnim primjerima iz ljudske prakse od svih historijskih knjiga ili nekih drugih izvora. S druge strane, Tanović obrće uobičajene klišeizirane predstave o srpskoj strani kao hordi neurrednih, bradatih primitivaca sa sela, jer je Nino prikazan kao mladić pomno obrijanog lica, bez četničke brade. Ni Čiki ni Cera nisu obilježeni izgledom koji bi otkrio da, možda, potječu iz muslimanskih porodica (Cera čak nosi mornarsku majicu!), niti njihov govor, osim neizbježnih psovki koje podjednako pripadaju svim etničkim zajednicama na ovim prostorima, otkriva elemente nekog karakterističnog jezičkog registra ili porijekla. I njihovi nadimci ne daju mogućnost da se bliže odrede u etničkom ili vjerskom smislu. Jedino što se iz njihovog diskursa može sa sigurnošću zaključiti jeste postojanje ogromnog jaza “između ‘nas’ i ‘njih’, postovećujući ‘njih’ sa zlom, a ‘nas’ sa nedužnošću i dobrotom” (Kosto 2008: 24).

U daljem toku filma težište radnje se iz rova prebacuje na ulogu mirovnih snaga koje se, pod pritiskom jedne međunarodne TV ekipe i novinarkе Jane Livingstone (igrala je prerano preminula britanska glumica Katrin Cartlidge /1961–2002/), koja je “namirisala” neobičnu ratnu priču kao pravu temu za svoje izvještavanje; nevoljko uključuju ovu priču. Iako jedini imaju stvarnu moć oružja i pravo da ga upotrijebe u cilju postizanja osnovnog cilja misije radi koje su i poslani u Bosnu, međunarodni mirovnjaci čine

sve da tu misiju ne izvrše. Iz njihove međusobne interne komunikacije se, također, mogu vidjeti mnogi primjeri odricanja od upotrebe moći, odnosno samonametnute uloge pasivnog posmatrača pod maskom cinične “neutralnosti”. Jedino strah od osude međunarodne javnosti, koju mogu izazvati strani mediji svojim viđenjem situacije na terenu, samo prividno pokreće pukovnika Softa da uputi svog deminera u rov na ničijoj zemlji. Iako se u jednom trenutku čini da će uspjeti da spasi Cerino tijelo, sada doslovno pretvoreno u ubitačnu mašinu, njemački deminer mora priznati da ne zna kako da to učini. U očajničkom pokušaju da ih natjera da nešto učine Čiki zgrabi pušku, ali ga unproforci ubiju i ostavljaju Ceru samog u rovu kao vječitog osuđenika sudbine.

Tanović je ovakvim završetkom poslao veoma snažnu poruku. Pokazao je na izuzetno efektan filmski način kako je čovjek kao nesretni “subjekt” u apsurdnoj ratnoj situaciji do kraja potčinjen. Oduzeta mu je mogućnost govora i kretanja, a njegovo tijelo je doslovno pretvoreno u smrtonosnu mašinu koja će biti vječita prijetnja bilo kome ko pokuša da u budućnosti Cerinom truplu osigura sahranu dostojnu čovjeka. U tom smislu napušteni rov i napušteni čovjek-naprava u njemu postaju klopka, koja će, i kad se rat zaustavi biti moguće mjesto stradanja nevinih ljudi, najvjerovatnije radoznale djece.

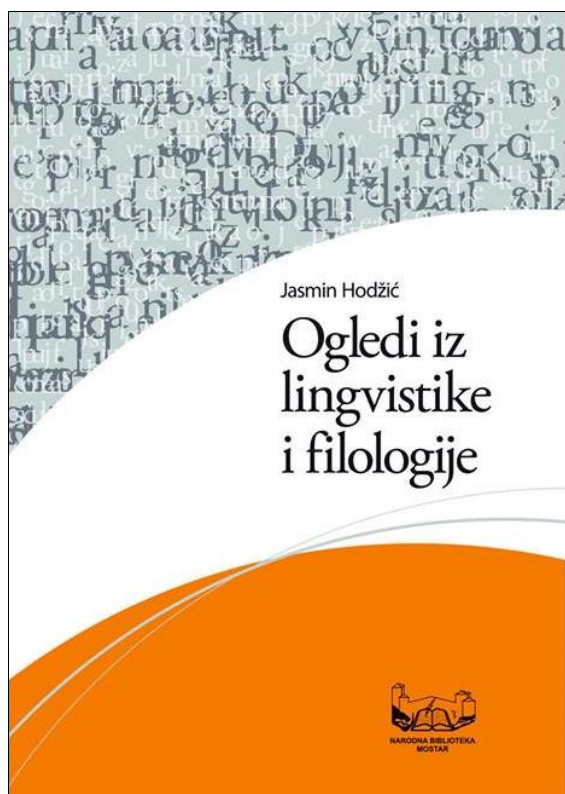
Ostavljajući ranjeni vojnik u rovu kao zatvorskoj samici na “ničijoj zemlji” kao i stvarna i metaforička “mrtva straža” bez ijedne izgovorene riječi ili pokreta u Tanovićevom filmu os-

taje trajna opomena protiv rata uopće. *No Man's Land* je umjetničko djelo koje snažno progovara protiv pokušaja da se moć nad Drugim i drugačijim ostvari nasiljem i kroz mnogobrojne primjere diskursa mržnje i netrpeljivosti. Film ne daje odgovor o mogućem izlazu iz ćorak sa mnogim pitanjima bez pravog odgovora u kojem su se našli svi narodi u Bosni i Hercegovini u ratnom metežu između 1992. i 1995. godine. Možda to njegov autor nije ni želio. On je na svoj način, po mišljenju Stuarta Halla o području kojim se bavi analiza diskursa, svojim filmom pokazao da

[...] ne istražuje samo to kako jezik i predstavljanje proizvode značenje već i to kako se znanje što ga je proizveo neki diskurs spaja sa moći,

kako ono reguliše neki konflikt, kako uobličuje i konstruiše identitet i subjektivitete, te kako određuje način da se predstave određene stvari, da se o njima razmišlja i da se one proučavaju. (Kosto 2008: 33)

Ukazivanje na osobine nekih oblika diskursa i njihove povezanosti sa predstavljanjem pojava moći u konkretnoj historijskoj situaciji, kao što je to urađeno u ovom radu na primjeru Tanovićevog filma, bio je pokušaj da se kroz analizu nekih elemenata ukaže na to da je *No Man's Land*, osim kao umjetničko djelo koje konstruira identitete i subjektivitete likova koji se u njemu pojavljuju, moguće proučavati i kao još jedan od mogućih izvora tumačenja i značenja jednog vremena i ljudskih sudbina u njemu. ■

- Belsey, Catherine (2003). *Poststrukturalizam*. Sarajevo: TKP Šahinpašić.
- Foucault, Michel (2002). *Riječi i stvari: arheologija humanističkih znanosti* (s francuskog preveo Srđan Rahelić). Zagreb: Golden marketing.
- Fuko, Mišel (1999). *Nadzirati i kažnjavati: nastanak zatvora* (prevela s francuskog Ana A. Jovanović). Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik (2004). Tom 7 (Nes – Per). Zagreb: EPH i Novi Liber.
- Kalanj, Rade. "Pogovor", u: Foucault, Michel (2002).
- Katnić-Bakaršić, Marina (2001). *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Kosto, Pol (= Kolstø, Pål) (2008). "Diskurs i nasilni sukob: Predstave o 'sebi' i 'drugima' u državama nastalim posle raspada Jugoslavije", 1–39, preuzeto sa: www.media.ba/mcsonline/files/shared/Pal-Kosto_-_Diskurs_i_nasilni_sukob.pdf.
- No Man's Land* (2001). dugometražni igrani film, scenario i režija: Danis Tanović, žanr: drama, kolor, trajanje: 98 minuta. Glavne uloge: Branko Đurić, Rene Bitorajac, Filip Šovagović. Produkcija: BiH, Belgija, Slovenija, Francuska, Velika Britanija.
- Steven Holden (7 decembar 2001). "No Man's Land – In the End, It's About Who has the Gun". www.NYTimes.com.

Srebrenka Mačković (Tuzla, 1988) završila je master studij iz engleske književnosti na Odsjeku za anglistiku Filozofskog fakulteta u Sarajevu 2011. godine. Predaje engleski jezik kao opći predmet studentima I. i II. ciklusa na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Trenutno pohađa doktorski studij književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. U središtu njenog interesovanja su savremene književnosti na engleskom jeziku (britanska, američka i postkolonijalne književnosti) i interaktivni odnos između proznih predložaka i njihovih narativnih struktura pretočenih u vidu adaptacija za film i TV, te drugih multimedijalnih oblika, kao svojevrsnog fenomena našeg vremena u kojem se knjiga od nekadašnjeg isključivo pisanog i štampanog teksta sve više pretvara u raznovrsne elektronsko-informatičke forme.

Nova knjiga

Izdavač: Narodna biblioteka Mostar
Mostar, 2014, 225 str.

Promocija novog broja *Diwana* na 41. gradačaćkim književnim susretima

Iako su po običaju trebali biti održani proljetos, krajem maja, nekadašnji *Kikićevi*, danas 41. *gradačaćki književni susreti*, usljed poplava koje su pogodile Bosnu, održani su od 16. do 18. 10. 2014. godine. Uz bogat književno-kulturni sadržaj, likovne izložbe, pozorišne predstave i promocije novih knjiga, na završnoj književnoj večeri u Biblioteci *Alija Isaković*, uz ugodnu večer sa ovogodišnjim piscima i spisateljicama gostima susreta (Amir Brka, Mirsad Bećirbašić, Fuad Kovač, Radmila Krlaš, Jagoda Ilić, Šimo Ešić, Kemal Mahmutefendić, Vahid Klopčić, Naida Mujkić) promoviran je i novi broj časopisa *Diwan*, koji je izašao dan prije zatvaranja. U broju 37–38, na 220 stranica, ovaj časopis dokazuje i pokazuje da postoji grupa ljudi koji žele elaborirati svoj odnos prema pitanjima kulture, umjetnosti i društvene stvarnosti. S druge strane, element kontinuiteta, ali i otvorenost ka mladim autorima i autoricama, novim imenima, čine ga prepoznatljivim u vremenu u kome malo koji časopis uspjeva da opstane. Mudro i iskustveno koncipirana raspoloživa građa svjedoči o fantastičnom uredničkom i redakcijskom sastavu, odnosno i ovaj broj odlikuje dinamičan i raznovrstan sadržaj. Tematski pluralizam nekoliko cjelina: *Poezija*, *Proza*, *Votum separatum*, *Studije / Og-*

ledi / Eseji i Kritika, u ovome broju je vezan i tekstovima sa *Okruglog stola o djelu Ćamila Sijarića* povodom stogodišnjice piščeva rođenja s prošlogodišnjih *Gradačaćkih književnih susreta*, gdje čitamo tekstove Envera Kazaza, Nijaza Alispašića, Faruka Dizdarevića i Edina Pobrića.

Ugodno iznenađenje u ovome broju jesu prilozi u rubrikama *Studije / Ogledi / Eseji i Kritika*, u kojima se nekoliko autora i autorica (Brka, Agić, Aslan, Alihodžić itd., kao i Enver Kazaz, čija je studija o Njegoševom *Gorskom vijencu* u uvodu časopisa) bave aktualnim i manje aktualnim temama.

Pa ipak, centrum ovoga broja ili izdvojeni glas *Diwana* jesu prijevodi čak 60 pjesama Anne Sextone, američke intimističke pjesnikinje, čija poezija nije ni u kom smislu uprisutnjena u bh. prostor, ili, da budem precizna, postoji mnogo prevedenih podataka o njenom životu (koji je prema nekima kontroverzan, budući da je počinila i samoubojstvo, te su je neki prozvali oličenjem sinteze tabloidne Jackie O. i desperativne poetese Sylvie Plath), ali brižljivih interpretacija i analiza njenog poetskog opusa nema. Međutim, uz ovaj fantastični prijevod, koji jest zbirka sabranih pjesama Anne Sexton, za očekivati je možda već u narednom broju *Diwana* i neki rad o njenoj poe-

ziji, koja je iznimna i originalna. Budući da se Sexton suprotstavljala, što kroz *l'écriture feminine*, što kroz direktan pjesnički iskaz zacrtan u ispisu lične traume i traume manjinskih diskursa, tradicionalnim modelima pisanja, forsirajući liriku intimne neizmjenosti i konceptualno-minimalističke opise, koji su tada bili strani u američkoj literaturi. Pjesme je izabrao i preveo Petar Opačić.

Pored Sexton, *Diwan* nam donosi i poeziju pjesnika starije generacije, dakle poeziju Željka Grahovca i Emsure Hamzić, ali nam predstavlja i poeziju ovogodišnje drugonagrađene pjesnikinje na *Kulturno-književnoj manifestaciji "Slovo Gorčina" u Stocu*, mlade vrandučke pjesnikinje Emine Selimović. Mogli bismo slobodno konstatirati da je ovaj temat *Diwana* u znaku pjesnikinja, kao i maglajske slikarice Admir Bradarić, s obzirom na to da je ovaj broj opremljen njenim slikama. Za ljubitelje proze *Diwan* je ponudio tekstove Marine Šur Puhlovski, Todoru Vujasinovića i Ljiljane Šop.

I, na kraju, važno je spomenuti da je ovaj broj izašao uz finansijsku potporu Fondacije za izdavaštvo – Fondacije za nakladništvo, a s obzirom na to da je *Diwan* časopis koji ima šta da ponudi, kao takav bi trebalo još dugo da poživlji. ■

Naida Osmanbegović viša je asistentica na Filozofskom fakultetu u Zenici. Magistrirala na postdiplomskom studiju *Teorija i praksa postmodernog proučavanja književnosti* na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli 2011. Dobila je više nagrada i priznanja za književni rad, među kojima je i nagrada *Mak Dizdar* za prvu neobjavlenu zbirku pjesama na Kulturnoj manifestaciji *Slovo Gorčina* u Stocu 2006.

Međunarodni naučni skup *Mihailu Laliću u čast*

U organizaciji Studijskog programa za crnogorski jezik i južnoslavenske književnosti Filozofskog fakulteta u Nikšiću 11. i 12. septembra 2014. godine održan je međunarodni naučni skup *Mihailu Laliću u čast*. Domaćin ovog skupa – Studijski program za crnogorski jezik Filozofskog fakulteta u Nikšiću u saradnji sa Centrom za kulturu manjina – na ovaj je način obilježio stogodišnjicu rođenja jednog od najznačajnijih crnogorskih pisaca – Mihaila Lalića. Skup je tematski posvećen književnohistorijsko-poetičkim i lingvističko-stilističkim pitanjima u vezi s književnim djelom Mihaila Lalića, odnosno crnogorskim romanom. Tako su radovi predstavljeni na ovome naučnom skupu podijeljeni u dva tematska okvira: *Književno stvaralaštvo Mihaila Lalića – poetika, jezik i stil*, te *Crnogorski roman – poetika, jezik, stil*. Drugom su temom, organizatorice i organizatori skupa, kako ističu u *Pozivu*, stogodišnjicu rođenja Mihaila Lalića vidjeli kao priliku da se započne sistematično izučavanje crnogorskog romana i pro-

ces kanonizacije romanesknog žanra u crnogorskoj književnosti. Zbog toga, valja spomenuti i druge crnogorske pisce o kojima se na ovom skupu razgovaralo: Miodrag Bulatović, Čamil Sijarić, Čedo Vuković, Branimir Šćepanović, Mirko Kovač, Jevrem Brković. Ipak, većina radova odnosila se na književnoumjetničko stvaralaštvo Mihaila Lalića. Za organizaciju skupa pobrinuo se Organizacioni odbor na čelu s predsjednicom prof. dr. Tatjanom Bečanović. Ostatak odbora činili su: prof. dr. Rajka Glušica, prof. dr. Sanjin Kodrić, prof. dr. Perina Meić, dr. Derviš Beli Selhanović, mr. Nataša Jovović. Na skupu je svoje radove izložilo 24 učesnika iz Bosne i Hercegovine, Srbije, kao i zemlje domaćina – Crne Gore. Ono što ovaj skup izdvaja i čini posebnim jeste činjenica da je zamišljen i realiziran kao dio šireg bilateralnog bosanskohercegovačko-crnogorskog književnohistorijsko-lingvističkog naučnog projekta, te predstavlja početak planirane akademske saradnje BiH i Crne Gore u ovoj oblasti. U tom smislu, naredni skup ove vrste održao bi se

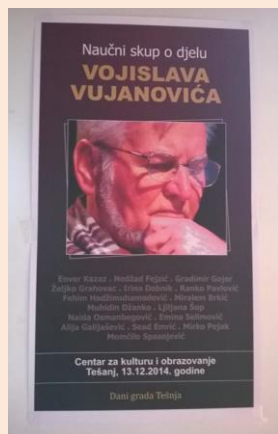
u Sarajevu u drugoj polovini 2015. godine, s temom posvećenom 100. godišnjici prvog bosanskohercegovačkog romana, odnosno bosanskohercegovačkom / bošnjačkom romanu uopće. ■

Mihailo Lalić

Anes Osmić student je druge godine master studija Odsjeka za književnosti naroda BiH i bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Urednik je u časopisima *Slovo* i *Balkan express*. Objavljivao je radove u više domaćih i inozemnih časopisa i učestvovao na više naučnih skupova i konferencija.

Ruka koja vodi glumce – Dani grada Tešnja

Plakat skupa

Kulturna manifestacija *Dani grada Tešnja* održava se u decembru svake godine. Ove je godine otvorena je izložbom grafika Safeta Zeca u Centru za kulturu i obrazovanje, koji je pored organizacije ove izložbe, 13. decembra upriličio i *Naučni skup o djelu Vojislava Vujanovića*, kazališnog i likovnog kritičara i publiciste. Prema riječima Amira Brke, direktora Centra za kulturu i obrazovanje, osebujno djelo Vojislava Vujanovića, tražilo je sagledavanje kroz različite optike ili priloge, budući da je njegov doprinos bosansko-hercegovačkoj kulturi i općoj duhovnosti ogroman, ali i nedovoljno valoriziran. Tako su na ovom skupu učešće uzele četiri autorice i jedanaest autora: Enver Kazaz ("Vojislav Vujanović, kulturni hroničar"), Nedžad Fejzić ("Zadata mjera Vojislava Vujanovića ili Hroničaru, ipak, svjdjela se gluma"), Gradimir Gojer ("Polivalentna teatrološka misao o kritičkom i teatrološkom djelu Vojislava Vujanovića"), Željko Grahovac (Sire, glumci su ostali...! Monografske sinteze Vojislava Vujanovića o glumačkim karijerama za pamćenje"), Irina Dobnik ("Treba ih voljeti: Pur-

purna ruža sjećanja sa 15 baršunastih glumačkih latica"), Ranko Pavlović ("Pozorišne monografije Vojislava Vujanovića"), Fehim Hadžimuhamedović ("Očuvanje tajne i otkrivanje čovjeka u njoj: Crtnice o umjetnosti i njenom čitanju – likovni kritičar Vojislav Vujanović"), Miralem Brkić ("Riječ u dijalogu s bojom: O likovnoj kritici Vojislava Vujanovića"), Muhidin Džanko ("Hermeneutičko obzorje Vojislava Vujanovića: Bilješke uz knjige *Kozmologija riječi* i *Zatočnik svjetlosti*"), Ljiljana Šop ("U misiji tumača poezije: Razmišljanja nad knjigama *Zatočnik svjetlosti* i *Kozmologija riječi*"), Naida Osmanbegović i Emina Selimović ("Dijalektika spoljašnjeg i unutrašnjeg u artikuliranju moći jouissance: O knjizi *Kozmologija riječi*"), Alija Galijašević ("Vojislav Vujanović i Tešanj"), Sead Emrić ("Vojislav Vujanović i Serhat"), Mirko Pejak ("Vojislav Vujanović – afirmator likovnog života u Kiseljaku") i Momčilo Spasojević ("Vojislav Vujanović – skriveni pjesnik").

Skupu je pored nabrojanih učesnica i učesnika koji su govorili o stvaralaštvu, radu, ali i životu ove za bh. kulturu iznim-

no značajne figure, učestvovao i sam Vujanović, kome je Amir Brka uručio portret "Vojislav Vujanović", djelo tešanskog slikara Miralema Brkića. Učesnicima se Vujanović obratio i zatvorio skup riječima: "U životu sam imao tri događaja. Prvi je bio kad sam se rodio. Drugi, kad sam upoznao svoju suprugu. I treći, ovaj današnji dan."

Na kraju, važno je spomenuti da je najavljen i planiran zbornik radova, koji bi trebao objediniti ovaj nesvakidašnji poduhvat Centra za kulturu i obrazovanje iz Tešnja. ■

Amir Brka i Vojislav Vujanović

Međunarodni filološki forum za studente i doktorande

Od 13. do 16. novembra 2014. godine u glavnom bugarskom gradu na Univerzitetu Sveti Kliment Ohridski održana je konferencija pod nazivom *Međunarodni filološki forum za studente i doktorande*. Konferencija je okupila preko stotinu i trideset učesnika i učesnica iz raznih dijelova svijeta, od Bugarske, Hrvatske, Srbije, BiH, preko Rusije, Poljske, Ukrajine, Albanije, Rumunije, pa do Francuske, Danske, Grčke i Italije.

U bogatom trodnevnom programu radilo se u više sekcija: Slavenska književnost, Književnost i kino, Teorija književnosti, Bugarska književnost, Klasična i zapadna književnost, Ruska književnost

Balkanska književnost, Folklor i kulturalna antropologija, Historija i ideologija, Socijalni mitovi i ideologija, Lingvistika, Leksikologija, Leksikografija i frazeologija, Gramatika, Komparativna gramatika, Filozofija jezika te Jezička politika i edukacija.

Pored diskusije o aktuelnim i sivevremenim jezičkim i(li) književnim problemima i temama učesnici su mogli posjetiti i niz oficijelnih programa organiziranih u sklopu konferencije. Studente je, svakako, najviše zanimalo predstavljanje Programa razmjene studenata, ali ništa manje nisu bili posjećeni ni programi Edukacije i novih medija, Digitalnih publikacija u filologiji, Učenja bugarskog. Učesnici i posjetioci mogli su svaki dan konferencije i da slušaju počasna izlaganja priznatih imena bugarske akademske zajednice. Tatjana Slavova, Valentina Stefanova, Diana Dimova, Valeri Stefanov, Vasilka Radeva i Iskra Hristova-Šomova samo su neka od imena. Konferencija je omogućila i predstavljanje knjiga poput *Jezičkih portreta bugarskih političara i novinara*. Svoje književno stvaralaštvo na ovoj konferenciji predstavilo je i više afirmiranih autora i autorica, od kojih je, svakako, najpoznatiji Georgije Gospodinov, jedan od najuspješnijih savremenih bugarskih autora.

U organizaciji ove konferencije učestvovalo je preko petnaest organizatora a Međunarodni filološki forum za studente i doktorande održan je zahvaljujući saradnji sofijskog Univerziteta Sveti Kliment Ohridski i Fakulteta slavističkih studija sa Studentskim konzilom pri sofijskom Univerzitetu Sveti Kliment Ohridski, Centrom za analizu političkog i novinarskog govora, University Pressa St. Kliment Ohridski, te izdavačke kuće Enthusiast. ■

Detalj s konferencije

Detalj s konferencije

Zrinka Ćoralić: *Bosansko-njemački frazeološki rječnik* (Pedagoški fakultet, Bihać, 2013)

U svom dugogodišnjem nastavno-naučnom radu dr. Zrinka Ćoralić dala je veliki doprinos proučavanju kontaktne lingvistike i frazeologije na našim prostorima. Zajedno s Ilijasom Tanovićem, Aminom Šiljak-Jesenković i Melihom Hrustić svrstava se u pionire kada je u pitanju istraživanje svih aspekata frazeološkog blaga bosanskoga jezika, od klasifikacije i strukturalne analize frazema, sintagmatskih i paradigmatičkih odnosa frazema, upotrebe frazema u različitim funkcionalnim stilovima do kontrastiranja frazema bosanskoga jezika sa frazemima turskog (Šiljak-Jesenković) ili njemačkog jezika (Ćoralić, Hrustić).

Dr. Zrinka Ćoralić autorica je više knjiga i članaka iz kontrastivne frazeologije: *Hrana kao simbol u frazeologiji njemačkog i bosanskog jezika* (Pedagoški fakultet Bihać, 2009), *O odabiru, upotrebi i prevodenju modificiranih idioma u književnom djelu Güntera Grassa* (Pedagoški fakultet Bihać, 2010), *“Bog u njemačkoj i bosanskoj frazeologiji”* (*Didaktički putokazi*, 2010), *“Prikaz ‘sreće’ u bosanskoj i njemačkoj frazeologiji – zdrav čovjek je sre-*

tan čovjek” (Zbornik radova drugog međunarodnog simpozija “Sport, turizam i zdravlje”, 2011), *“Semantičko polje ‘brak’ i ‘ljubav’ u njemačkoj i bosanskoj frazeologiji”* (sa M. Kulenović, *Didaktički putokazi*, 2011). Nakon objavljivanja svog prvog frazeološkog rječnika (u koautorstvu sa S. Midžić, *Bosanski frazeološki rječnik*, 2012), Z. Ćoralić objavila je i dvojezički frazeološki rječnik.

Bosansko-njemački frazeološki rječnik, koji ima i status univerzitetskog udžbenika, izašao je iz štampe u septembru 2013. godine. Izdavač rječnika je Pedagoški fakultet u Bihaću. Na 298 stranica predstavljen je “rezultat višegodišnjih frazeoloških i paremioloških istraživanja” (str. 8). Autorica se, dakle, opredijelila za predstavljanje *frazeologije u širem smislu*. Ovaj leksikografski priručnik sadrži predgovor, popis kratica, rječnički korpus i popis literature.

Rječnički korpus, koji čini ukupno 1128 frazema, raščlanjen je prema abecednom redu “prve jezgrene riječi frazema, a to su najčešće imenice, nešto rjeđe glagoli i pridjevi” (str. 8). Tekst rječničkog korpusa štampan je dvostubačno. Kada je ri-

ječ o strukturi rječničkog članka, osnovu kolone na bosanskom jeziku čine, prema riječima autorice, frazemi “koji pripadaju raznim stilskim slojevima: to su frazemi koji se upotrebljavaju u novinskim i književnim tekstovima, koji se čuju na televiziji, u filmovima te u svakodnevnom razgovornom jeziku i žargonu mladih” (str. 8), a svakom od njih pridružena je po jedna rečenica koja predstavlja primjer upotrebe tog frazema u kontekstu, kao i skraćena za izvor iz koga je ta rečenica preuzeta. Osnovu kolone na njemačkom jeziku čine frazemi koji su kao prijevodni ekvivalenti dodijeljeni frazemima bosanskog jezika. Kao što je slučaj sa frazemima u polaznom jeziku, i svakom frazemu u ciljnom jeziku pridružena je po jedna rečenica te autorica napominje: “Dok su frazemi s lijeve i desne strane rječnika funkcionalno istovjetni, rečenice-primjeri se u oba jezika razlikuju” (str. 8).

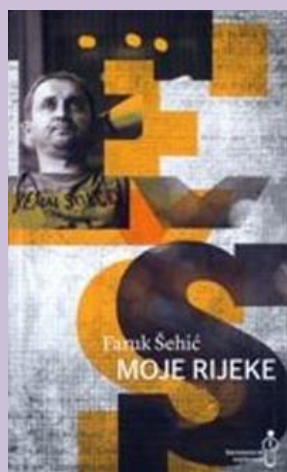
Rječnik je praktičan i od velike koristi za sve izvorne govornike bosanskog jezika koji žele da se slikovito, ironično ili duhovito izražavaju i na njemačkom jeziku, kao i za prevodioce, studente, nastavnike i filologe. ■

Mersina Šehić asistentica je na Odsjeku za engleski jezik i književnost Pedagoškog fakulteta u Bihaću. Interesira se za frazeologiju i kontaktnu lingvistiku. Odbranila je magistarski rad iz komparativne frazeologije na Filološkom fakultetu u Banjoj Luci. Sudjeluje u međunarodnim istraživačkim projektima *Ivo Andrić u evropskom kontekstu* i *Lirski, humoriistički i satirički svijet Branka Ćopića* na Institutu za slavistiku Univerziteta Karl-Franzens, Graz.

Naida OSMANBEGOVIĆ

Intimnost imaginarnog projekta

(Faruk Šehić, *Moje rijeke*, Buybook, Sarajevo, 2014)

U Buybookovoj ediciji *Suvremena bh. književnost* izašla je i nova zbirka pjesama jednog od najznačajnijih savremenih bh. autora, angažiranog intelektualca, Faruka Šehića. Uz etički i antropološki direktan pjesnički iskaz, zacrtan u ispisu traume rata i bosanskohercegovačkog tranzicijskog beznađa, ali i sve stravične aspekte socijalne bijede, Šehić otvara mjesto mogućnostima drugačijih razumijevanja odnosa između pojedinca koji u ime sloboda p/ostaje građanin postratnog limba i prava na taj izbor. Drugim riječima, autor ulazi u ekstatični momenat bosanskohercegovačke, ali i evropske, nužnosti promišljanja, upućuje na apsurdnosti ideologija koje je posljednji rat porodio, politike identiteta prevarenih, i zaboravljenih, koji, u ime viših vrijednosti (banalno) žrtvuju svoje živote. Biti izvan dekodiranih tokova želje ili propitati mehanizme humanističkih ideala, u kulturi čije etičko uporište jeste prošlost, prenatrpana ratovima i brutalnim razaranjima emocije, tijela, metafizike, vodi naposljetku i ovu Šehićevu zbirku u domen svake otvorenosti subjekta koji premošću-

je projicirajuće učinke kulture zla.

Slike rata (odnosno prope-deutički govor o tome kako ratu ne treba da se udahne ikakav vitalni art) naslućuju se na solitarnim mjestima u fantastičnim metaforama, koje, donekle jesu most ka obnovi estetike ili revitaliziranja poezije koja nije ništa drugo do jezik u njegovoj estetskoj funkciji. Čistota jezika, lišena pretjeranih doznaka, jednostavnost, a izvan okvira umiruće postmoderne, proširuje dosadašnji pjesnički fokus ovog pjesnika *izgubljene generacije*, koji rekreirajući simbol dobrote, kao povezujućeg jedinstva koje se potkrada u raznim vremenima, podriva maligno tkivo društvene zajednice kojoj pripada.

U tri ciklusa (*Loara, Spree* i *Drina*) vezana za hidronime, kao preduvjete transestetske

zbilje, ulazimo preko antologijske pjesme *Rijeka*, velikog italijanskog pjesnika G. Ungarettija, jednog od utemeljitelja hermetizma, pjesnika antiratne propagande. Proces generiranja umjetničke zbilje, sučeljen u kontekstu kulturnog i društvenog na(e)stanka, oživljen je u flešbek drami ispisivanja kobne ljudske egzistencije, koja kroz načela ponovljivosti ispisuje svoju suštinu, kao i bol. Razduhovljenost lirskog subjekta pulsira u tragičnom "ratovanju" sa životom, u jedinom *ready-made* establišmentu poslikovljene stvarnosti, ali i u spoznaji o promašenosti revitalizacije ikakvog oblika estetike u eri velikih digipodnošenja *savremenosti* svijeta. A to jesu rijeke. Autor će tako, introjekcirajući svakonevnicu (kroz medij tijela i tjelesnog) u svoj poetski imaginarij, emanirati sliku svijeta za koju / nad

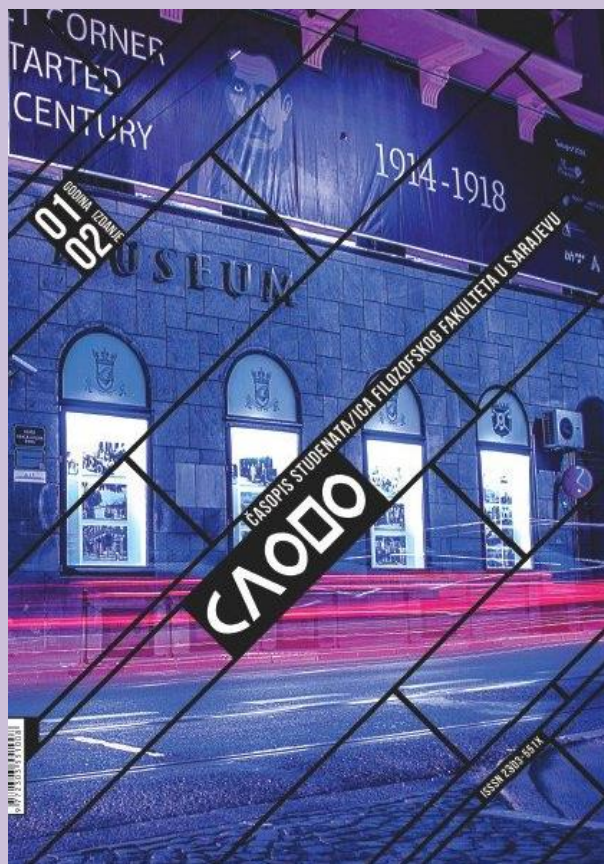

talnih otkrića. Rat koji se preselio s prve linije fronta u unutrašnje sfere bića, nagoni na lutanje u potragama za samim sobom. Upućivanje na dekadenciju izvodivo je u prostoru koji se neprestano pomjera pri čemu reproducira neke od modela kojom se umire, u obratu intime neizmjenosti i slobode, kao jedine preostale, ali i moguće, percepcije. O insuficijenciji ljubavi i dobrote, u svijetu koji svjedoči međusobnoj ovisnosti

Erosa i Thanatosa, u ovoj knjizi je riječ. Zabrinutost nad tehnikama shvatanja svijeta, pri čemu lirski subjekt zaboravlja sebe samog, apoteoze su besperspektivnim odjecima bliske budućnosti, odnosno otuđenje u ovom slučaju referira na iščeznuće. Tako će svaki izraz čovjekovo biće defiksirati, stalnosti doživljavati tek kad je izvan sebe. Pa, ipak, kako kaže Bachelard, dijalektika unutrašnjeg i spoljašnjeg često snagu dobija

putem koncentracije, čak i u najograničenijem intimnom prostoru. Šehić, u unutrašnjem prostoru ostvaruje tjeskobu, rastegljivost bića, i pri tom svim nejasnim stvarima vraća njihov poznati smisao. *Moje rijeke*, nevelika zbirka dobre poezije, animira, prije svega, revolucionara u čitatelju, pokazuje na nužnost obrane bosanskohercegovačke sadašnjosti. ■

Lingvazin preporučuje

Nova knjiga

Izdavač: Dobra knjiga
Sarajevo, 2014.

Edna KLIMENTIĆ

Deseti broj časopisa *Bosanski jezik*

Edna Klimentić magistrica je humanističkih nauka iz područja lingvistike. Radi kao bibliotekarka na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Autorica je više radova iz lingvistike, a područje interesovanja su joj i teme iz bibliotekarstva.

Časopis *Bosanski jezik* izlazi od 1997. godine a u izdaje ga Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli. Namjera izdavača je bila da se časopis objavljuje jedanput godišnje, ali je usljed otežanih ekonomskih prilika doživio nekoliko zastoja. Časopis je ipak opstao te je njegov deseti broj objavljen krajem 2013. godine. Imajući u vidu sveukupne prilike u izdavaštvu Bosne i Hercegovine, upućujemo čestitke izdavaču i članovima Uredništva koji su se zalagali da časopis *Bosanski jezik* opstane.

U vrijeme kada je *Bosanski jezik* počeo izlaziti u Bosni i Hercegovini nije bilo časopisa lingvističke orijentacije. Zapravo

je upravo te godine, sa zakašnjenjem od šest godina, objavljen jedan broj časopisa *Književni jezik* u izdanju Instituta za jezik u Sarajevu. Bilo je to vrijeme kada se bosanskohercegovačko društvo suočavalo sa posljedicama rata i ratnih razaranja koje su ostavile dubok trag u cjelokupnom životu. Časopis je pokrenut iz stručnih i naučnih razloga i sa jedinstvenim ciljem da doprinese revitalizaciji i usmjerenju stručne i naučne lingvističke misli u Bosni i Hercegovini, kao i revitalizaciji i afirmaciji samoga naziva jezika kojim danas u Bosni i Hercegovini, i šire, govore svi oni koji taj jezik osjećaju svojim.

Od 1997. do 2013. godine u *Bosanskom jeziku* objavljena su sto dvadeset dva rada. Najviše radova (80) objavili su autori sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli. Trideset jedan rad su objavili autori sa univerziteta u Sarajevu, Zenici i Mostaru, a jedanaest radova objavili su autori sa univerziteta u Zagrebu, Osijeku i Prištini. Časopis okuplja afirmirane lingviste, ali i mlade koji žele da se okušaju u lingvističkim istraživanjima. Svi oni objavljuju radove iz različitih lingvističkih područja: povijest jezika, gramatika, leksikologija, sociolingvistika, kontrastivna analiza bosanskoga jezika i nekog od stranih jezika i sl.

Časopis *Bosanski jezik* uvršten je u tri prestižne svjetske baze podataka: EBSCOhost, C.E.E.O.L. (Central and East European Online Library) i MLA (Modern Language Association). Članci objavljeni u časopisu nalaze se u slobodnom pristupu (*full format*) i svi su bibliografski opisani prema uvjetima koje propisuju međunarodni standardi. ■

Iz sadržaja desetog broja časopisa *Bosanski jezik*

U desetom broju časopisa *Bosanski jezik* mogu se pročitati sljedeći tekstovi:

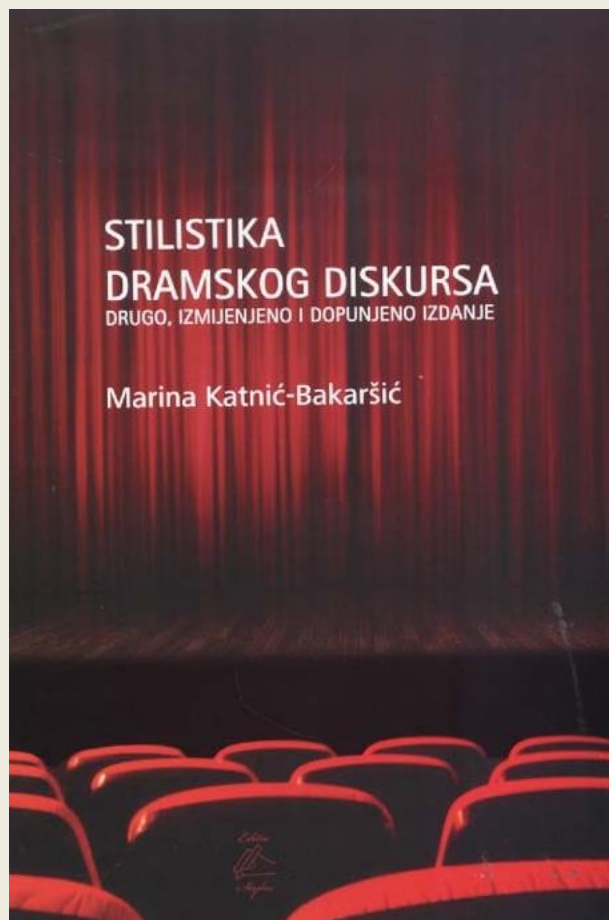
- Halid Bulić: O “veznim sredstvima” zavisnoupitnih klauza
- Edna Klimentić: Funkcija i značenje pridjeva *bijel* u usmenoj narodnoj poeziji
- Refik Bulić: Akcent promjenljivih vrsta riječi u arhaičnijim govorima živiničkoga kraja uz gornji tok Spreče
- Tanja Pavlović, Sanel Hadžiahmetović Jurida, Alma Jahić: Uloga metode *TAP* u istraživanju prevođenja kao procesa
- Azijada Zahirović: Ratno pismo Alme Lazarevske: Nova iskrenost ili dokumentiranje užasa (*Sarajevski pasijans*)
- Demir Alihodžić: Stavovi postkolonijalnih afričkih pisaca prema engleskom jeziku u njihovim pisanjima
- Sead Nazibegović: Nastavni sat sa Skenderom: Jezik Skendera Kulenovića u nastavi bosanskoga jezika i književnosti
- Najil Kurtić: Novine u Bosni u osmanskome periodu i nacionalno samoidentificiranje Bošnjaka
- Edna Klimentić: Uz deseti broj časopisa *Bosanski jezik* (ISSN 1512-5696)

Cio časopis može se besplatno preuzeti na:

http://www.untz.ba/uploads/file/publikacije/2014-15/Bosanski_jezik_2013.pdf

**Lingvazin
preporučuje
knjigu**

Izdavač: University Press, Sarajevo,
2013, 240 str.

Drugi bosanskohercegovački slavistički kongres

(Sarajevo, 28–30. maj 2015)

Drugi bosanskohercegovački slavistički kongres održat će se od 28. do 30. 5. 2015. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, koji je i suorganizator Kongresa. Organizacijom ovog kongresa Slavistički komitet namjerava nastaviti četverogodišnja međunarodna slavistička okupljanja u BiH koja su započeta Prvim bosanskohercegovačkim slavističkim kongresom, održanim od 26. do 28. 5. 2011. godine također na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, uz učešće više od 200 slavista iz 20 država svijeta.

Prilikom određivanja tema Kongresa organizatori su se rukovodili namjerom da na odgovarajući način obilježe i godišnjice značajne za cjelinu bosanskohercegovačke kulture poput 120. godišnjice objavljivanja prvog bosanskohercegovačkog romana *Bez nade* (1895) Osmana – Aziza, tj. autorskog dvojca što su ga činili Osman Nuri Hadžić (1869–1937) i Ivan Milićević (1868–1950), odnosno poput godišnjica smrti posebno važnih bosanskohercegovačkih autora kakvi su Musa Ćazim Ćatić (1878–1915), Antun Branko Šimić (1898–1925) i Ivo Andrić (1892–1975).

Drugi bosanskohercegovački slavistički kongres bit će posvećen sljedećim temama:

I. Teme iz oblasti lingvistike:

1. Standardizacija bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika krajem 20. i početkom 21. stoljeća
2. Historija jezika: Jezik bosanskih spomenika pismenosti
3. Bosanskohercegovački narodni govori
4. Bosanski, hrvatski i srpski jezik u svijetu: Lektorati i status na odsjecima za slavistiku
5. Slavističke teme: Savremena slavistička lingvistička istraživanja

II. Teme iz oblasti književnih i kulturalnih studija:

1. Književnosti narodâ BiH i (južno)slavenske književnosti u komparativnoj, interliterarnoj i interkulturalnoj perspektivi
2. 120. godišnjica prvog romana u BiH: Historija i poetika romana u književnostima narodâ BiH i (južno)slavenskim književnostima
3. 100. godišnjica smrti M. Ć. Ćatića: Moderna u književnostima narodâ BiH i (južno)slavenskim književnostima
4. 90. godišnjica smrti A. B. Šimića: Avangarda u književnostima narodâ BiH i (južno)slavenskim književnostima
5. 40. godišnjica smrti I. Andrića: Andrićevo književno djelo danas

Radni jezici Kongresa su svi slavenski jezici i engleski jezik. Temu izlaganja sa sažetkom (do 1.800 znakova) potrebno je prijaviti putem prijavnog obrasca, koji se može preuzeti na internetskoj stranici Slavističkog komiteta (www.slavistickikomiteta.ba), na e-mail kongres@slavistickikomiteta.ba, i to najkasnije do 31. 1. 2015. godine. Recenzirana izlaganja na Kongresu bit će naknadno objavljena u zbornicima kongresnih radova. Učesnici Kongresa ne plaćaju kotizaciju, s tim što sami snose putne troškove te troškove boravka u Sarajevu.

SLAVISTIČKI KOMITET

F. Račkog 1, Sarajevo
www.slavistickikomiteta.ba

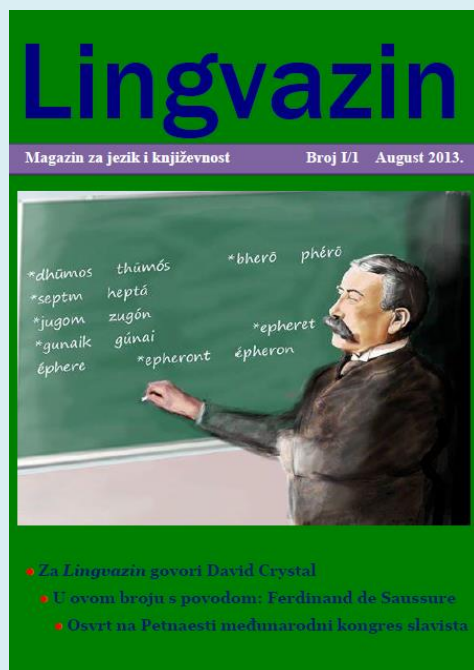
REFIK BULIĆ

**ARHAIČNIJI GOVORI
U GORNJEM TOKU SPREČE:
ŽIVINIČKI KRAJ**

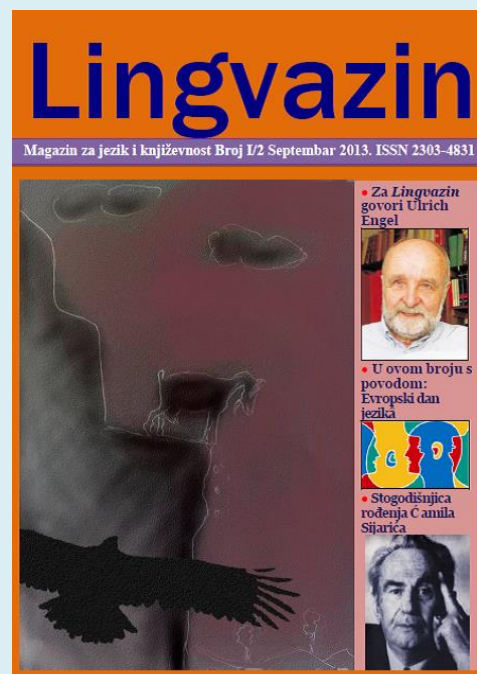
INSTITUT ZA BOSANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST U TUZLI
2014.

Prva knjiga u izdanju Instituta za bosanski jezik i književnost u Tuzli

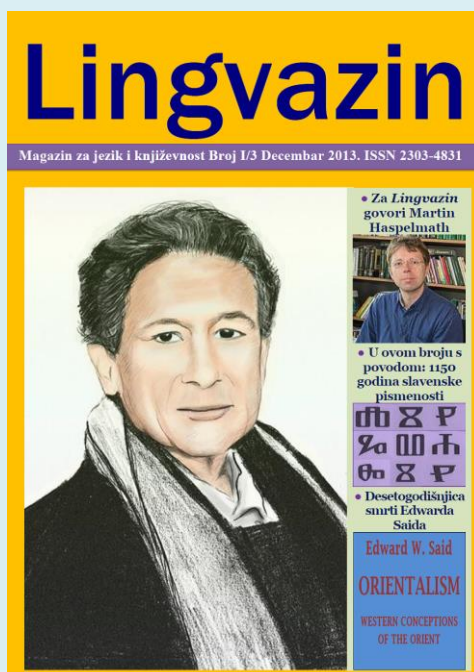
Pročitajte i ranija izdanja *Lingvazina*, magazina za jezik i književnost

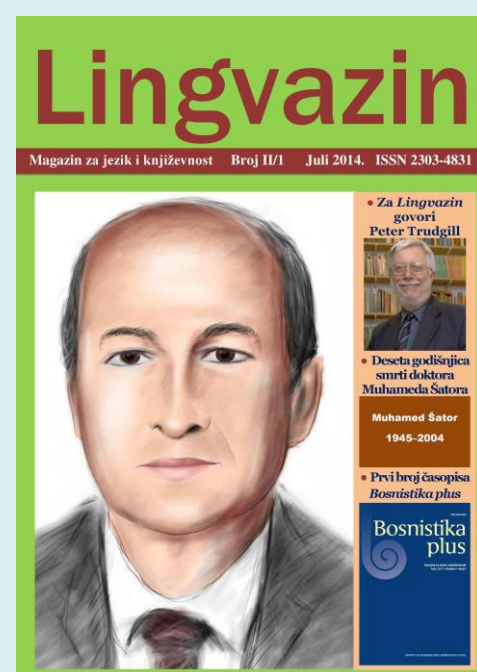
http://izbjik.ba/Lingvazin/Lingvazin_I-1_08_2013.pdf

http://www.izbjik.ba/Lingvazin/Lingvazin_I-2_09_2013.pdf

http://www.izbjik.ba/Lingvazin/Lingvazin_I-3_12_2013.pdf

http://www.izbjik.ba/Lingvazin/Lingvazin_II-1_07_2014.pdf

Lingvazinov kalendar

**Institut za
bosanski jezik
i književnost
u Tuzli**

2015.

Značajni datumi u 2015.

- ♦ 21. februar – Međunarodni dan maternjeg jezika
- ♦ 2. mart – druga godišnjica osnivanja Instituta za bosanski jezik i književnost u Tuzli
- ♦ 21. mart – Svjetski dan poezije
- ♦ 23. april – Svjetski dan knjige i autorskih prava
- ♦ 12. august – Međunarodni dan mladih
- ♦ 29. august – godišnjica potpisivanja Povelje Kulina bana
- ♦ 8. septembar – Međunarodni dan pismenosti
- ♦ 26. septembar – Evropski dan jezika
- ♦ 5. oktobar – Svjetski dan učitelja
- ♦ 18. decembar – Svjetski dan arapskog jezika

Januar							Februar						
P	U	S	Č	P	S	N	P	U	S	Č	P	S	N
			1	2	3	4							1
5	6	7	8	9	10	11	2	3	4	5	6	7	8
12	13	14	15	16	17	18	9	10	11	12	13	14	15
19	20	21	22	23	24	25	16	17	18	19	20	21	22
26	27	28	29	30	31		23	24	25	26	27	28	

Mart							April						
P	U	S	Č	P	S	N	P	U	S	Č	P	S	N
						1			1	2	3	4	5
2	3	4	5	6	7	8	6	7	8	9	10	11	12
9	10	11	12	13	14	15	13	14	15	16	17	18	19
16	17	18	19	20	21	22	20	21	22	23	24	25	26
23 30	24 31	25	26	27	28	29	27	28	29	30			

Maj							Juni						
P	U	S	Č	P	S	N	P	U	S	Č	P	S	N
				1	2	3	1	2	3	4	5	6	7
4	5	6	7	8	9	10	8	9	10	11	12	13	14
11	12	13	14	15	16	17	15	16	17	18	19	20	21
18	19	20	21	22	23	24	22	23	24	25	26	27	28
25	26	27	28	29	30	31	29	30					

Juli							August						
P	U	S	Č	P	S	N	P	U	S	Č	P	S	N
		1	2	3	4	5					1	2	
6	7	8	9	10	11	12	3	4	5	6	7	8	9
13	14	15	16	17	18	19	10	11	12	13	14	15	16
20	21	22	23	24	25	26	17	18	19	20	21	22	23
27	28	29	30	31			24 31	25	26	27	28	29	30

Septembar							Oktobar						
P	U	S	Č	P	S	N	P	U	S	Č	P	S	N
	1	2	3	4	5	6			1	2	3	4	
7	8	9	10	11	12	13	5	6	7	8	9	10	11
14	15	16	17	18	19	20	12	13	14	15	16	17	18
21	22	23	24	25	26	27	19	20	21	22	23	24	25
28	29	30					26	27	28	29	30	31	

Novembar							Decembar						
P	U	S	Č	P	S	N	P	U	S	Č	P	S	N
						1		1	2	3	4	5	6
2	3	4	5	6	7	8	7	8	9	10	11	12	13
9	10	11	12	13	14	15	14	15	16	17	18	19	20
16	17	18	19	20	21	22	21	22	23	24	25	26	27
23 30	24	25	26	27	28	29	28	29	30	31			

Proslavimo
Evropski dan jezika
Šta je Evropski dan jezika?
26. septembar

To je dan posvećen promoviranju vještosti i jezika raznovidnosti u Evropi. Obilježavanje tog dana ustanovilo je Vijeće Evrope. Ono je 2001. proglasilo Godinom jezika i preporučilo da se 26. septembra svake godine u zemljama Evrope prigodno obilježi taj dan.

Ko stavi Evropski dan jezika?
Evropski dan jezika mogu staviti:
• učenici, studenti, nastavnici
• univerziteti, škole, kulturne institucije, jezika i jezika
• vladine i nevladine organizacije
• mediji
• svi koji žele promovirati vještosti i jezika raznovidnosti u Evropi

Zašto slavimo Evropski dan jezika?
Evropski dan jezika slavimo:
• da ukazemo javnosti na važnost učenja jezika za razvoj vještosti razumijevanja među ljudima koji pripadaju različitim kulturama,
• da promoviramo i sačuvamo bogatu jezičku i kulturnu raznolikost Evrope i
• da podstaknemo cjeloživotno učenje u školi i izvan nje.

Kako možemo obilježiti Evropski dan jezika?
Način obilježavanja Evropskog dana jezika mogu biti raznovidni. Najbolje je biti originalni. Neki od uobičajenih prijedloga su sljedeći:
• organizirati predavanja ili razgovorne diskusije s temom jezika raznovidnosti i vještosti i sl.
• Naravno, Evropski dan jezika najbolje je prilika da se počne učiti neki strani jezik.

SLAVIMO RAZNOLIKOST, A NE RAZLIKE!

Tuzla i okolina: Miroslav Babić, Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, juli 2014.
Izvor: Evropski dan jezika i književnosti u Tuzli. Pristup na: www.bosanski-jezik.org i www.bosanski-jezik.org

Lingvazin
Magazin za jezik i književnost Broj II/1 Juli 2014. ISSN 2303-4831

• Za Lingvazin govori Peter Trudgill
• Deseta godišnjica smrti doktora Muhameda Šatora
Muhammed Šator 1945-2004
• Prvi broj časopisa Bosnistika plus

Lingvazin
Magazin za jezik i književnost Broj II/2-3 Decembar 2014. ISSN 2303-4831

• Intervju: William Labov i Gillian Sankoff
• Za Lingvazin piše Jonathan Culler
• U ovom broju s povodom: 240 godina od prvog bilježenja balade Hasanaginica

ISSN 2303-4831

Bosnistika plus

ČASOPIS ZA JEZIK I KNJIŽEVNOST
Tuzla, 2013. • Godina I • Broj 1

INSTITUT ZA BOSANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST U TUZLI

REFIK BULIĆ

ARHAICIJI GOVORI
U GORNJEM TOKU SPREČE:
ŽIVINIČKI KRAJ

INSTITUT ZA BOSANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST U TUZLI
2014